

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ VE ŞEYH GÂLİB DÎVÂNLARINDA
AŞK VE ŞARAP İLE İLGİLİ
KAVRAMLARIN MUKAYESELİ OLARAK İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEMA ALPTEKİN

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ VE ŞEYH GÂLİB
DÎVÂNLARINDA AŞK VE ŞARAP İLE İLGİLİ
KAVRAMLARIN MUKAYESELİ OLARAK
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEMA ALPTEKİN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fettah KUZU

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**Şeyhülislâm Yahyâ Ve Şeyh Gâlib Dîvânlarında Aşk ve Şarap
ile İlgili Kavramların Mukayeseli Olarak İncelenmesi**

Sema ALPTEKİN

Tez Savunma Tarihi: 29.08.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç Dr. Fettah KUZU
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

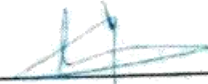

Jüri Üveleri:

İmzası

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Dr. Öğr. Üyesi Armağan ZÖHRE

Doç. Dr. Fettah KUZU

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sema ALPTEKİN

29.08.2019

ÖZET

ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ VE ŞEYH GÂLİB DÎVÂNLARINDA AŞK VE ŞARAP İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN MUKAYESELİ OLARAK İNCELENMESİ

ALPTEKİN, Sema

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fettah KUZU

Ağustos 2019, 177 sayfa

Klâsik Türk edebiyatının belkemiği denilebilecek aşk ve şarap kavramları çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Her bir kavram şairler tarafından kendilerine özgü bir anlayış ile hayal dünyasında yoğrularak yazıya aktarılmıştır. Dîvân şiirinde önemli bir yer tutan aşk ve şarap kavramı şairler için her zaman en önemli malzeme olmuştur. En zarif söyleyişlerle bu kavramlara şiirlerinde yer veren şairler, derin manaları da ihtiva edecek şekilde kendilerini ifade etmeyi amaçlamışlardır. Edebi kültürümüzü oluşturan bu iki temel unsurun ele alınış biçimlerini incelemek çalışmanın temel konusudur. Çalışmaya konu olan şairlerin dîvânları taranarak ilgili kavramların tespiti yapıp ayrı ayrı bölümler hâlinde başlıklar altında incelemesi yapılmıştır. Giriş bölümünde kavramlar ile ilgili bilgi verildikten sonra şairlerin yaşadıkları dönemler, hayatları, edebî şahsiyetleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Esas bölümde bu kavramların ilgili başlıklar altında incelemesi yapılmış, sonuç bölümünde elde edilen bilgiler ışığında gerekli değerlendirme yapılmıştır. Kaynakça bölümünde ise bu çalışmanın hazırlanması konusunda faydalanılan kaynaklara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Gâlib, Şeyhülislâm Yahyâ, aşk, şarap, gazel.

ABSTRACT**A COMPARATIVE RESEARCH OF CONCEPTS RELATED TO LOVE AND WINE IN DIWANS OF SEYHULISLAM YAHYA AND SHEIKH GALIB**

ALPTEKİN, Sema

MA Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Fettah KUZU

August 2019, 177 pages

The concepts of love and wine, which can be called the backbone of classical Turkish literature, form the basis of the study. Each concept has been translated into writing by the poets according to their own understanding and dream world. The concepts of love and wine, which have an important place in Divan poetry, have always been the most important material for poets. The poets, who included these concepts in their poems with the most elegant words, aimed to express themselves with deep meanings. The main subject of the study is to examine the ways in which these two basic elements which constitute our literary culture were addressed. The divan poems of the poets subject to the study were searched and the related concepts were determined and examined under the separate headings. After giving information about the concepts in the introduction part, the poets' periods, lives, literary figures and works are mentioned. In the main section, these concepts are examined under separate titles. In the conclusion part, necessary evaluation was made in the light of the information obtained. In the bibliography section, the sources used for the preparation of this study were included.

Key Words: Şeyh Gâlib, Şeyhülislâm Yahyâ, love, wine, gazelle.

ÖN SÖZ

Çalışmaya konu olan her iki şair de kendi döneminin en önemli temsilcilerindendir. Özellikle 18. yy.'da Divân şiirini etkisi altına alan Hint üslûbunu benimseyen Şeyh Gâlib, etkisi altında kaldığı bu akımın en güzel örneklerini vermiştir. Ağır, süslü ve girift dilinin yanında sade bir Türkçe ile yazdığı şiirleri ve hatta Çağatayca söylediği şiiri de mevcuttur. Yahyâ ise Şeyh Gâlib'e nazaran yaşadığı dönemin üslûbu dâhilinde daha sade bir söyleyiş tercih etmiştir.

Çalışmanın giriş kısmında aşk ve şarap kavramları genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmış ardından şairlerin yaşadıkları dönemler, hayatları, edebi kişilikleri ve eserleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmanın esasının teşkil eden bölümde ise aşk ile ilgili benzetmeye dayalı esasların tespiti yapıldıktan sonra şarap ve şarapla ilgili kavramlar tespit edilip Şeyhülislâm Yahyâ ve Şeyh Gâlib'in bu kavramları ele alış biçimleri incelenmiştir.

İncelenen ilk divân Şeyhülislam Yahyâ Divânı'dır. Şeyhülislam Yahyâ Divânı'nda aşkın ele alınış biçimi genel olarak öteki şairlerden farklı olmamakla birlikte kendine özgü tarafları da bulunmaktadır. Doğrudan can, padişah, şâh, şeh, vb. kelimelerin maşuk ile ilgili olduğu düşünülmektedir. İncelenen ikinci divân ise Şeyh Gâlib Divanı'dır. Şeyh Gâlib'in bir Mevlevî dervişi olması şiirlerine de yansımıştır. Mevlana Celalettin Belhi-Rûmî'nin takipçisi olduğunu şiirlerindeki atıflarında da ifade etmektedir.

Gerekli tespitleri yapmak amacıyla ana kaynaklar olan divânlardan ilk olarak Hasan Kavruk'un "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı" isimli eseri ardından Naci Okçu'nun "Şeyh Gâlib Divânı" incelenmiştir. Tespit edilen kavramlar alfabetik sıraya göre düzenlenmiş ve başlıklandırılmıştır.

Çalışma hazırlanırken tüm transkripsiyon harflerine yer verilmemiştir. Beyitlerdeki gerçek ve mecaz anlamlar ayıklanmaya çalışılmış beyitler içerdikleri anlam çerçevesi içerisinde ayrılmaya çalışılmıştır. Başlıklar altında her iki şairden

alınan ortak benzetmelere yer verilmiş ve açıklama çalışması yapılmıştır. Şairlerin ifade etmeye çalıştıkları manalar imkânlar dâhilinde açıklanmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmamda engin birikimiyle bana yol gösteren ve her zaman yanımda olan kıymetli hocam Doç. Dr. Fettah KUZU'ya, manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasan KARACA'ya, Farsça kelime ve kelime gruplarını anlamlandırma noktasında desteklerinden ötürü Dr. Muhammed Naim NAİMİ'ye, yardımlarından ötürü sevgili meslektaşım Ahmet Tayfun ÖZTÜRK'e ve her zaman yanımda olan kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Sema ALPTEKİN

29.08.2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	x

BÖLÜM I

GİRİŞ.....	1
1.1. AŞK KAVRAMINA GENEL BAKIŞ.....	1
1.2. AŞKIN TARAFLARI.....	3
1.3. ŞARAP KAVRAMINA GENEL BAKIŞ VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	4
1.4. İNCELEMeye KOnu ŞAİRLERİN YAŞADIKLARI DÖNEMLERE GENEL BİR BAKIŞ.....	7
1.5. ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	9
1.5.1. Hayatı.....	9
1.5.2. Edebî Kişiliği.....	9
1.5.3. Eserleri.....	10
1.6. ŞEYH GÂLİB'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	11
1.6.1. Hayatı.....	11
1.6.2. Edebî Kişiliği.....	13
1.6.3. Eserleri.....	13

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	15
2.1. KAYNAK ÖZETLERİ.....	15

2.2. ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ VE ŞEYH GÂLİB ÜZERİNE YAPILAN BAZI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA ÇALIŞMALARI	17
--	----

BÖLÜM III

MATERYAL VE YÖNTEM	18
3.1. ÇALIŞMANIN AMACI	18
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	18

BÖLÜM IV

BULGULAR.....	19
4.1. AŞK.....	19
4.1.1. Aşk ile İlgili Doğrudan Benzetmeler	19
4.1.1.1. Âteş	19
4.1.1.2. Bahr (Bahr, Umman, Kulzüm, Deniz)	21
4.1.1.3. Bâzâr	24
4.1.1.4. Derd.....	26
4.1.1.5. Devlet	29
4.1.1.6. Esrâr	30
4.1.1.7. Gam	32
4.1.1.8. Gayret.....	34
4.1.1.9. Gevher	35
4.1.1.10. Haste.....	37
4.1.1.11. Kitâb.....	40
4.1.1.12. Meydân.....	40
4.1.1.13. Mîhnet	41
4.1.1.14. Mürîd.....	42
4.1.1.15. Nâr.....	43
4.1.1.16. Pûte.....	45
4.1.1.17. Rüstem	46
4.1.2. Âşık ve Sevgili ile İlgili Bazı Benzetme Unsurları	48
4.1.2.1. Âşık-ı Mehcûr	48
4.1.2.2. Bâg-ı Hüsn	50
4.1.2.3. Bülbül.....	51
4.1.2.4. Dil-i Şeydâ	56
4.1.2.5. Ehl-i Aşk	58

4.1.2.6. Kays/Mecnûn	61
4.1.2.7. Leylâ.....	64
4.1.2.8. Zülf.....	65
4.1.3. Rakîb	68
4.2. ŞARAP.....	73
4.2.1. Şarap ve Şarap ile İlgili Kavramlar	73
4.2.1.1. Âteş-i Seyyâl	73
4.2.1.2. Bâde	74
4.2.1.3. Bâde-i Nâb	76
4.2.1.4. La'l-ı Müzâb.....	77
4.2.1.5. La'l-i Nâb	78
4.2.1.6. Mey	79
4.2.1.7. Mey-i Erguvân/Şarâb-ı Erguvân	83
4.2.1.8. Mey-i Gül-reng.....	84
4.2.1.9. Mey-i Nâb	85
4.2.1.10. Müdâm	87
4.2.1.11. Mül	88
4.2.1.12. Duhter-i Rez/Rez Duhteri	89
4.2.1.13. Sahbâ	91
4.2.1.14. Şarâb-ı Nâb.....	93
4.2.1.15. Şarâb.....	95
4.2.1.16. Yâkût-ı Mey/Yâkût-ı Nâb	99
4.2.2. Şarap İçilen Mekânlar	99
4.2.2.1. Meclis (Bezm).....	99
4.2.2.1.1. Meclis Çeşitleri	103
4.2.2.1.1.1. Bezm-i Hâs.....	103
4.2.2.1.1.2. Bezm-i Mey.....	104
4.2.2.1.1.3. Bezm-i Safâ.....	105
4.2.2.1.2. Meclisi Oluşturan Unsurlar	106
4.2.2.1.2.1. Mugannî	106
4.2.2.1.2.2. Mutrib.....	107
4.2.2.2. Meyhâne/Meykede.....	109
4.2.2.2.1. Meyhane Kavramı İle İlgili Unsurlar.....	115
4.2.2.2.1.1. Bâde-fürûş	115
4.2.2.2.1.2. Harâbât	116
4.2.2.2.1.3. Hum.....	118
4.2.2.2.1.4. Mey-fürûş.....	120

4.2.2.2.1.5. Mey-perest.....	122
4.2.3. Kadeh	123
4.2.3.1. Kadehe Verilen İsimler ve Kadeh Çeşitleri	126
4.2.3.1.1. Sâgar.....	126
4.2.3.1.1.1. Sâgar-ı Gerdân	129
4.2.3.1.1.2. Sâgar-ı İşret	129
4.2.3.1.1.3. Sâgar-ı Mey	131
4.2.3.1.1.4. Sâgar-ı Sahbâ	131
4.2.3.1.1.5. Sâgar-ı Zerrin	132
4.2.3.1.2. Câm	133
4.2.3.1.2.1. Câm-ı `Arak	135
4.2.3.1.2.2. Câm-ı Bâde.....	136
4.2.3.1.2.3. Câm-ı Cem	137
4.2.3.1.2.4. Câm-ı Mahabbet.....	138
4.2.3.1.2.5. Câm-ı Mey	139
4.2.3.1.2.6. Câm-ı Mül	140
4.2.3.1.2.7. Câm-ı Safâ.....	140
4.2.3.1.2.8. Câm-ı Şarâb.....	141
4.2.3.1.3. Peymâne	142
4.2.3.1.4. Piyâle.....	144
4.2.3.1.5. Zevrak	146
4.2.4. Sâkî.....	147
4.2.4.1. Şarabın Meydana Getirdiği Etkiler	150
4.2.4.1.1. Bed-mest	150
4.2.4.1.2. Humâr.....	151
4.2.4.1.3. Kadeh-nûş	153
4.2.4.1.4. Mest.....	153
4.2.4.1.5. Mestân	155
4.2.4.1.6. Mest-i Harâb.....	155
4.2.4.1.7. Mest-i Müdâm.....	156
4.2.5. Şarap ile Birlikte Kullanılan Kavramlar	157
4.2.5.1. Arak.....	157
4.2.5.2. Cem	158
4.2.5.2. Cür'a.....	160
4.2.5.3. Dem-i Îsâ.....	161
4.2.5.4. Habâb	161
4.2.5.5. Kulkul.....	163

4.2.5.6. Mînâ	164
4.2.5.7. Sebû.....	165
4.2.5.8. Sürâhî	166

BÖLÜM V

SONUÇ	169
KAYNAKÇA	173
ÖZ GEÇMİŞ.....	177
VITAE	177

KISALTMALAR

age.: Adı geçen eser

Ans.: Ansiklopedi

b.: Beyit

TK: Tarihler ve Kıt'alar

T: Tarih

G: Gazel

K: Kaside

N: Nazm

M: Müseddes

MB: Müfred Beyit

MÖ: Milattan Önce

Muh.: Muhammes

Ş: Şarkı

s.: Sayfa

TDV.: Türk Diyanet Vakfı

Yay.: Yayınları

yy.: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. AŞK KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Klasik Türk şiirinin vazgeçilmez kavramlarından aşk ve şarap ikilisi çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmaya konu olan şairlerin de yaşadıkları dönem itibariyle, içinde buldukları şartlar ve sosyal konumları sebebiyle aşk ve şarap konulu şiirler yazmaları okuyucular tarafından bir takım yanlış anlaşılmalara sebep olabilmektedir.

Kavramların insan zihninde oluşturduğu çağrışımın aynı olması beklenemez. İnsanlar arasında algılayış farkları olduğu göz önüne alınacak olunursa yanlış anlaşılmaların olması olağan bir durumdur. Şeyhülislâm Yahyâ ve Şeyh Gâlib'in şiirlerinde kullandıkları aşk ve şarap kavramları, kullanmış oldukları mazmunların açıklanması ile birlikte algılanma şeklinde değişiklikler olacağı düşünülmektedir.

Asırlardan beri aşk kavramı ile ilgili çeşitli görüş ve düşünceler belirtilmiştir. İnsanlığın var oluşunun “aşk” ile ilişkilendirilmesi bile bu kavramın insan hayatında oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Divân edebiyatının temeli olan aşkın tanımı elbette farklılıklar göstermektedir. Genel olarak aşk kavramının tanımı aşağıdaki gibidir.

“Aşk kelime anlamı olarak Arapça aslı ışk olup sözlükte “şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir. Lugat kitaplarında aşk kelimesinin sözlük anlamının, aynı kökten olup “sarmaşık” anlamına gelen aşeka ile yakından ilgili olduğu belirtilir. Buna göre sarmaşığın kuşattığı ağacın suyunu emmesi, onu soldurup zayıflatması ve bazan kurutması gibi aşırı sevgi de sevenin sevdiğinden başkasıyla ilgisini kestiği, onu sarartıp soldurduğu için bu duyguya aşk denilmiştir.” (Uludağ, 1991: 11).

Aşk kavramı maddi ve manevi olarak genellikle iki şekilde ele alınmıştır. Manevi aşkın özünü “*Ben gizli bir hazineydim; bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım*” kudsî hadisi oluşturur (Cebecioğlu, 2014:54). Bu hadisten hareketle “*Muhiddin Arabî dışında bütün mutasavvıflar aşkı ikiye ayırır: Mecazî aşk, Hakikî aşk.*” (Pala, 2015: 38). İnsan yaratılışının temeli aşktır. Allah insanlara üstün güzelliğinden bahşetmiştir.

“Aşk, insan yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini oluşturur. Yani Allah, insanı kendine ayna olsun diye yaratmıştır. İnsan “ahsen-i takvim”, Allah ise “hüsn-i mutlak” tır. Öyleyse aşkların temelinde güzellik vardır. Güzelliğin kaynağı ise Allah’ın üstün güzelliğidir. Güzele karşı ilgi duymanın nedeni de budur. Hakikat yolcuları aşktan başka bir şeyle uğraşmazlar. Onların bedeni aşk ile diri kalır. Öyleyse aşksız yaşamak ölmektir. Ancak âşığın maşuk uğruna can vermesi de aşkın şartlarından.” (Pala, 2015: 38).

Aşk, âşığı tıpkı bir sarmaşık gibi kuşatarak âşığa acı çektirir, soldurur ve zayıflatır. Bu durum karşısında elinden bir şey gelmeyen âşığın, maşuğuna duyduğu aşk sebebiyle şikâyet etmesi yersizdir.

Âşık, sevgiliden gelen her cefaya katlanır. Bu yolda gerekirse başını verir ama sırrı yabancıya vermez. Tasavvuf büyüklerinden Hallac-ı Mansur sırrı ifşa ettiği için başını vermek durumunda kalmıştır.

Klâsik edebiyatta aşk konusu tek başına ele alındığı gibi bu edebiyatın elde edilen ürünlerinde söz ve anlam sanatlarından faydalanılarak özellikle anımsatma, benzetme, mecaz ve istiareler yoluyla da kullanılmıştır. Daha çok tasavvufî-ilâhî ve maddî-beşerî yönleriyle ele alınan aşk konusunun zaman zaman da özellikle yenileşme devri Türk edebiyatında felsefî bir yaklaşımla işlendiği ifade edilmektedir. (Uzun, 1991).

Şiirlerinde aşk konusunu işleyen şairlerin sayısı oldukça fazladır. Aşk konusunu tasavvufî olarak işleyenlerin yanında beşerî olarak ele alan şairlerin de sayısı bir hayli fazladır.

“Özellikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’den başlayarak Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Dede Ömer Rûşenî, Niyâzî-i Mısırî, Seyyid Nizamoğlu Seyfullah, Nesîmî ve daha birçok mutasavvıf şairin manzum ve mensur eserleriyle gazel-ilâhilerinde tasavvufî özellikleriyle ele alınan aşk konusu, divan edebiyatının Şeyhî, Bursalı Ahmed Paşa, Necâtî, Zâtî, Hayâlî, Fuzûlî, Nâilî, Nâbî ve Şeyh Galib gibi

isimlerinin şiirlerinde ilâhî ve maddî-beşerî; Bâkî, Şeyhülislâm Yahyâ, Şeyhülislâm Bahâî, Nef'î ve Nedîm gibi şairlerde ise daha ziyade maddî-beşerî yönleriyle ele alınmıştır. Ancak bütün bu eserlerde maddî-beşerî-mecazî yönleriyle ele alınan aşk konusunun ilâhî-hakikî özelliklerle de iç içe olduğunu, hatta tamamen maddî görünenlerinde bile mahiyetinin tam anlaşılmasında kararsızlığa düşülebileceğini belirtmek gerekir. Konunun bu şekilde girift bir hal almasında “el-mecâzü kantaratü'l-hakîka (mecaz hakikatin köprüsüdür)” anlayışı hâkim olmuştur.” (Uzun, 1991).

Dışsal denetim mekanizmalarının baskısını üzerinde hisseden şairler kendilerini ifade etmek için kavramlara farklı yönlerden bakma ihtiyacı hissetmişlerdir. Zaman geçtikçe şairlerin de şiirlerinde aşka bakış açıları, aşkı anlatma şekilleri değişmiştir. Kimi şairler kendilerini ifade edebilmek için aşkı ilâhî-tasavvufî yönden ele alsada belli bir zamandan sonra aşkı beşerî olarak ele almaya başlayan şairlerin sayısı da az değildir.

1.2. AŞKIN TARAFLARI

Klâsik edebiyatı oluşturan belli bir şahıs kadrosu vardır. Bunlar Divân şiirlerinin ve mesnevilerin temelini oluştururlar. Âşık (ki bu tip şairin ta kendisidir), Maşuk (sevgili) ve bu iki esas karakterlerin yanında olmazsa olmaz ‘Rakîb’ tipi kendine her zaman yer bulmuştur.

Şair âşık, maşuk ise ideal sevgili olarak tasvir edilir. Rakîb ise bugünkü manasıyla “*herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri*” (Cebecioğlu, 2017:1024) manasındadır. Âşık ile her zaman rekabet hâlinde olan rakîb, maşuğunu gözler ve her fırsatta âşık ve maşuk arasına girer. Rakîb her zaman kötüdür ve âşıkların arasına girerek onların kavuşmasını engeller.

Klasik edebiyatın diğer tipleri gibi “rakîb” de tasarlanmış bir tip olup özellikleri belirlenmiş ve klişe hale gelmiş, “âşık-şair” lerin öfkelerine hedef olmuş, “kötü insan” ı temsil eder. Âşık, sevgiliden cefa gördüğünde bunun sorumlusu olarak rakîbi görür ve küfür veya lanet ederek ve bazen de aşağılayarak sebebini adeta onda arar. Sûfî ve zâhîde zaman zaman sinirlendiği gibi rakibe de genellikle sataşım onunla alay etmekten geri kalmaz. Bu durum eski şiirin terk edilmesine kadar devam etmiştir (Şentürk, 1995:23).

“Divan ve tasavvuf edebiyatlarında mutlak hakikat olan Allah’a varmanın (vuslat) aşk ve akıl olmak üzere belli başlı iki yolu vardır. Âşık aşkı, zâhid ise akli

temsil eder. Maksada en kestirme ulaştıran, fakat en etin olan aşk yoludur ve bu daima akılla çatışma halinde ele alınmıştır.” (Uzun,1991:11)

İskender Pala, “zâhid” tipini Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü’nde şöyle tarif eder:

“Kaba sofu, Allah’ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişi. Bunlar dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır.” (Pala, 2015: 488).

Şairler daima âşığın karşısında zâhidi görmüşlerdir. Zâhidin tek isteğı cennete ulaşmaktır. Güzellikleri görmezler ve geçimsizdirler. Bu yüzden etraflarındaki insanları sıkırlar. Alaya alınırlar ve sevilmezler.

Zâhid, Divân şiirinde sık sık söz konusu edilmiştir ve çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Zâhid’in eleştirilere hedef olmasının sebebi dar görüşlülüğü ve katı din anlayışı sebebiyledir. Esasında tasavvufi bir terim olan zâhid kelimesi “*kendisini dünyadan çeken ve dinî hayata veren, ahirete yönelen kişiler için kullanılan bir tabirdir.*” (Cebeci, 2014:539).

Yukarıda sözü edilen tiplerin yanı sıra rind, hâce, sûfi, müddei gibi tipler de yeri geldikçe kendilerine yer bulurlar. Mesneviler şahıs kadrosu açısından daha çok çeşitlilik göstermektedir.

1.3. şARAP KAVRAMINA GENEL BAKIş VE TARİHSEL GELİşİMİ

Divân şiirinde önemli bir yere sahip olan şarap kavramını şairlerimiz çeşitli mazmunlarla, zengin hayal dünyalarında süsleyerek şiirlerinin bir parçası yapmış ve edebiyatımızın vazgeçilmez bir parçası hâline getirmişlerdir. řarap¹ kavramına hem gerçek hem de tasavvufi manada birçok anlam yüklenmiştir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan şarap, sözlük anlamı olarak içilecek şey, bâde, mey olarak tanımlanmıştır. Tarihi süreç içerisinde mayalanmanın keşfi ilk insanlığa

¹ şarap ile ilgili geniş bilgi için bkz:

Savaşkan Cem Bahadır, Divan Edebiyatında şarap ve şarapla İlgili Unsurlar, Kitabevi yay., İstanbul 2013.

Nebi Bozkurt, “İçki”, Diyanet İşlam Ansiklopedisi (DIA), TDV. Vakfı Yay., İstanbul 2000, C. XXI, s 455.

kadar gitmektedir. Araştırmalar arpanın üzümünden daha önce fermente edildiği sonucunu ortaya koymaktadır.

“Fermantasyonun doğal bir şekilde öğrenilmesi, eski tarihlerden bu yana bu içeceğin de insan hayatında önemli bir yerinin olmasını sağlamıştır. İnsanoğlunun ilk kültüre ettiği bitkilerden biri tahıllardır. Tahıllar içinde de arpadan bira elde edilebiliyor oluşu, şaraba göre daha kapsamlı bir işlem gerektirse de eldeki arkeolojik kanıtlar, arpanın çok daha eski dönemlerden beri bilindiğini dolayısıyla insanoğlunun onunla beraber geçirdiği sürenin, bu bitkiyle yapabilecekleri konusunda daha fazla bilgi birikimine sahip olmasıyla açıklanabilir. Neolitik dönemle başlatılan tarımsal faaliyetlerin, tahıllarla başlaması daha sonra, tahılların ekilip biçilmesinden sonraki bir zamanda üzümün de insanoğlu tarafından kültüre edildiğini söyleyebiliriz.” (Uhri, 2017: 11).

Göbekli Tepe’de devam eden arkeolojik kazılar da bu sonucu destekler niteliktedir. Kazılarda ortaya çıkan her biri yaklaşık 160 litre kapasiteli kaplar MÖ 12 bin yılında tahıl mayalanmasının keşfedilmiş olabileceğini ortaya koymuştur.² Bira yapımının daha teferruatlı bir iş olması sebebiyle en çok tercih edilen içki türü şarap olmuştur.

Mayalanmanın ilk çağlardan beri bilindiğini düşünenler bu durumu Hz. Âdem’in cennetteki yaşantısına kadar götürmüşlerdir. Hatta Hz. Âdem’in yasak meyveyi yemesinin sebebini Havvâ’nın verdiği içkinin etkisinde oluşuna bağlamışlardır (Taberî, I, 74; Kurtubî, I, 306).

Bozkurt (2000), Hammurabi’ye ve ondan öncesine kadar götürülen bazı kanunlarda içki içmeyi ve meyhâneçiliği düzenleyen maddelerin bulunduğunu belirterek içkinin tarihi ile ilgili bilgi vermektedir.

Şarap mitsel anlatılara ve dinî kitaplara da konu olmuş bir içecektir. Dini ritüeller ve mitolojiyle her zaman iç içe olmuş ve tanrısal bir motif olarak kabul görmüştür. Bu sebeple şarabın tarihsel gelişimi her kültürde farklılık göstermektedir. Şarabın gelişimi bu iki ana kaynak üzerinden takip edilmektedir.

Mitolojik anlatıların ise birçok varyantı bulunmaktadır. Bu anlatıların Yunan kaynaklı varyantlarından birine göre şarabı icat eden Aziz Dionysos’tur. Hikâye şu şekildedir:

² Detaylı bilgi için bkz.

Tolunay Bayram. (2017). Tarımın Şafağında Göbeklitepe’de Bira Üretimi. <http://arkeofili.com/tarimin-safaginda-gobeklitepede-bira-uretimi/> (05.06.2019)

“Aziz Dionysos henüz daha küçük iken Naxia’ya gitmek üzere Helas’tan yola çıkmış. Yol uzun olduğu için yorulunca dinlenmek amacıyla bir taşın üzerine oturmuş. Önüne baktığında, ayaklarının altından yükselen bir bitki görmüş. Hoşuna giden bitkiyi birlikte götürüp yetiştirmeye karar vermiş. Bitkiyi alıp yoluna devam etmiş. Hava çok sıcak olduğundan bitki sıcaktan kurur endişesiyle onu yolda bulduğu bir kuşun bacak kemiğinin içine koymuş ve yoluna devam etmiş. Onun kutlu ellerinde asma çubuğu gelişip büyümeye başlar ve içinde bulunduğu kuşun bacak kemiğinin üstünden ve altından dışarıya taşar. Kuruyacak endişesiyle bulduğu bir aslanın bacak kemiğinin içine asma çubuğunu içinde bulunduğu kuşun bacak kemiği ile koymuş. Fakat kısa bir zaman sonra asma çubuğu daha da gelişip büyüyünce onu içinde bulduğu kemiklerle birlikte daha büyüknolan bir eşeğin bacak kemiğinin içine koymuş. Sonunda Naxia’ya varmış ve orada bitkiyi içinde bulunduğu kemiklerle birlikte toprağa ekmiş. Bitki çabuk büyümüş ve çok güzel üzümler vermeye başlamış. Asmadan ilk şarabı hazırlamış ve insanlara içmeleri için vermiş. Bir de bakmış ki şaraptan içenler kuşlar gibi ötmeye, daha fazla içenler aslan gibi kendilerini güçlü hissetmeye ve daha da fazla içenler eşek gibi olmaya başlamışlar.” (Özdemir, 1993:149)

Şarabın tarihsel gelişimine göre Divân şiirinde de oldukça kabul gören bir diğer mitolojik kaynaklı görüş şarabın İran kökenli olduğudur. Şarabın icadını Cem (Cemşid)’e dayandıran bu anlatıyı Bahadır (2013) şu şekilde aktarmıştır:

“Cem, Pişdâdiyan sülalesinin dördüncü hükümdarıdır. İran mitolojisine göre yedi yüz veya bin yıl yaşamıştır. Efsaneye göre Nuh Peygamber zamanında yaşamıştır. Rivayete göre Cem, askerleri ile birlikte ava çıkmış. Av sırasında gökyüzünde ayağına yılan sarılmış bir kuş görmüştür. Cem eline okunu alıp kuşa zarar vermeden yılanı öldürmüştür. Yılandan kurtulan kuş gözden kaybolup gitmiş, bir süre sonra gagasında birkaç tohumla Cem’in yanına gelmiş. Kuş bu tohumları bırakmış ve uçup gitmiş. Bu tohumlar toprağa ekilmiş. Tohumlardan asma ve asmalardan üzüm elde edilmiş. Üzüm yemek ve üzüm suyu içmek saraydaki herkes tarafından sevilmiş ve âdet haline gelmiş. Fakat çok bekleyen üzüm sularının köpürdüğü ve tadının ekşidiği fark edilince sarayda çok bekleyen üzüm sularının zehirli olduğu inancı oluşmuş. Bir gün kendinde şiddetli bas ağrısı hisseden bir cariyeye ağrıdan kurtulmak ya da intihar etmek amacıyla köpürmüş, beklemiş ve zehirli olduğuna inanılan üzüm suyunu içmiş. Üzüm suyunu içtikten sonra daha önce hissetmediği farklı ruh halleri yasayarak kendinden geçmiş. Kendine gelince basından geçenleri Cem’e anlatmış. Cem de üzüm suyunu bekleterek içmeyi âdet hâline getirmiş.” (Tanyeli, 1952).

Dinî kaynaklar da şarabın tarihsel gelişiminin incelenmesi açısından önemlidir. Özdemir (1993), Ahd-i Atık'te şarabın ortaya çıkışı ile ilgili olan Hz. Nuh kıssasını şu şekilde alıntılamıştır:

"(Tufandan sonra) Onunla gemiden inen oğulları şunlardır: Sam, Ham ve Josef (Yasef). Ham, Kenan'ın babasıdır. Nuh'un üç oğlu bunlardır ve bütün insanlık onlardan türemiştir. Nuh çiftçi oldu. İlk defa bağ yetiştiren odur. Aynı zamanda (üzümden yaptığı) şaraptan da içerdi. Bir gün (şarap içip) sarhoş oldu. Çadırında yarı çıplak bir halde yatarken Kenan'ın babası olan Ham onun çadırda yarı çıplak olarak yattığını gördü ve gidip durumu kardeşlerine bildirdi. Sam ve Yasef babalarının cübbesini alıp geri geri yürüyerek babalarına yaklaşıp üstünü örttüler. Başları geriye dönük olduğundan (babalarının) çıplak vücudunu görmediler. Şarabın etkisi geçip Nuh kendine geldiğinde oğullarının yaptıklarını öğrendi ve Ham'a ilendi: 'Kardeşlerinin kölesi ol! Ulu Tanrım, Şam'ın Tanrısı, Kanaan köle olsun. Yasef'e geniş yer ver ve o Şam'ın çadırında otursun. Kanaan da köle olsun'.

— Tanrının kendisine vermiş olduğu armağanı kötüye kullanmakla Nuh günah işledi.

— Babasının işlemiş olduğu günaha sevinen Ham'ı ve ailesini cezalandırdı, Köle oldular.

— Sam ve Jasef (babalarının) işlemiş olduğu günahı örtmüşlerdir. Bundan dolayı günah işlemekten uzak kaldılar, günahattan kurtuldular. Tanrı bu yüzden onları, saygı görmekle, arılıkla ödüllendirdi."

Şarabın ortaya çıkışı ile ilgili birçok anlatının mevcut olması sebebiyle ilk olarak nerede ve nasıl icat edildiğinin tespiti zordur. Bilinen tek şey insanlık tarihi kadar eski bir içecek olduğudur. Doğudan batıya birçok millet şarabın icadını kendilerine atfetmeye çalışsa da şarabın atalarının Orta Doğu'da şekillendiği açıktır.

1.4. İNCELEMeye KOnu ŞAİRLERİN YAŞADIKLARI DÖNEMLERE GENEL BİR BAKIŞ

17. yüzyıl Osmanlı tarihinde her alanda büyük değişikliklerin görüldüğü bir dönemdir. Geçmiş asırlardaki parlak başarıların görülmediği bu dönemde, Osmanlı Devleti sosyal ve siyasal olarak duraklama dönemine girmiş, devlet yapılanması, askerî ve iktisadî yönden ise büyük bir sallantı yaşamıştır. İlk üç yüzyılda 13 Osmanlı sultanı tahta çıkarken, sadece bu asırda 9 Osmanlı sultanı tahta çıkabilmiştir. Anadolu ve bazı eyaletlerde bu durumdan istifade etmek isteyenlerin teşvikiyle bazı isyanlar çıkmıştır. Sultan Osman, isyancılar tarafından öldürülen ilk

padişah olmuştur. IV. Murad, bozulan devlet otoritesini yeniden kurmak için çok çalışıp sert tedbirler alarak düzeni ve güvenliği yeniden sağlamıştır (Şentürk ve Kartal, 2009:408).

Osmanlı coğrafyası, bu dönem yaşanan sosyal çalkantılara rağmen Klâsik edebiyatın bu yüzyıldaki en verimli sahasıdır. Klâsik edebiyat, 16. yüzyılda eriştiği olgunluğu bu yüzyılda da korumuş, özellikle yüzyılın ilk döneminde edebi türlerin çeşitliliği ile edebi eser sayılarındaki fazlalık dikkati çekmiştir. 17. yüzyılda devletin içinde bulunduğu olumsuz gelişmelerin edebiyat üzerinde tesiri hemen görülmez. Yüzyılın ilk yarısında edebiyat üstünlüğünü korurken ikinci yarısında ise edebiyatta durgunluk görülür.

“17. yüzyıl Osmanlı sahası Türk şiiri, diğer yüzyıllara göre daha oturmuş ve daha yerli bir yapıya sahiptir. Şiire giren yerli unsurlarla İran edebiyatının etkisi daha da azalmıştır. Bu yüzyılda dilde bilinçli bir Türkçeleşme çabası görülmemektedir. Ancak şairler belirli ölçüde teknik kolaylığa ulaştıkları için, yani şiirde belirli bir bilgi birikimine ulaştıklarından, sade, özlü şiirler söyleyebilmiş, aruzu Türkçeye daha rahat uydurabilmişlerdir.” (Mengi, 2012:195).

Kendisi de şair olan Şeyhülislâm Yahyâ şiirleriyle hem şairlik mesleğine değer kazandırmış hem de dönemin şairlerini koruması altına alarak edebiyatın gelişmesine büyük faydası olmuştur (Şentürk ve Kartal, 2009:416).

Osmanlı Devleti tarihinde büyük değişimlerin meydana geldiği 18. asırda siyasî ve sosyal alanlarda büyük sarsıntılar geçiren devlet, mevcut kurumlarından şüphe etmeye başlamış, ancak ihtiyaçlara cevap vermediği anlaşılan bu kurumların yerine neyi ikâme edeceğini de bilememiştir. Devlet kendi gücünden şüpheye düşmüş ve Batı'nın üstünlüğü gerçeğini kabullenmeye başlamıştır. Osmanlıya üstünlük kuran Avrupa'yı her yönüyle tanımak amacıyla Avrupa başkentlerine elçiler gönderilmiştir. 1718-1730 yılları arasındaki bu dönem, saray ve çevresi tarafından laleye duyulan aşırı ilgi sebebiyle “Lâle Devri” adıyla anılmıştır.

“Bu yüzyılda siyasî, iktisadî ve içtimâî hayatta kendisini belirgin olarak hissettiren gerilemeye karşılık, bilim, kültür ve edebiyat hayatı bu çöküntüden fazla etkilenmemiş ve önceki asrın devamı olarak olgunluk dönemini yaşamayı sürdürmüştür. Teknik ve estetik bakımından kendini yenileyerek devam ettiren edebiyat, gerek kemiyet gerekse keyfiyet bakımından özellikle asrın başında Nedîm, sonunda da Şeyh Gâlib'in elinden en mükemmel ve olgun örneklerini vermiştir.” (Şentürk ve Kartal, 2009:481-487).

Bu dönem şiirlerinde mahalli konular daha çok göze çarpmaktadır. 18. yüzyılda şarkı nazım şeklinin şairler tarafından ilgi görmesi ve birçok şairin şarkı nazım şeklini kullanması örneğin Gâlib gibi mutasavvıf bir şairin bile dîvânında şarkılarının bulunması, mahallileşme eğiliminin bir göstergesidir.

Yalnızca Şeyh Gâlib kendi özel zevki dolayısıyla “Sebk-i Hindî” üslubunu kullanmış İranlı Şevket-i Buhari’yi beğenerek onun takipçisi olmuştur. Kendisine “Şevket-i Rum” diyen Gâlib anlaşılacağı gibi kendisini Anadolu’nun Şevketi’i saymıştır (Mengi, 2012:229).

1.5. ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ’NIN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.5.1. Hayatı

Şeyhülislâm Yahyâ, İstanbul'da doğmuştur. Babası Ankaralı (Şeyhülislam) Bayram-zade Zekeriyya Efendi'dir. İlk öğrenimini ailesinden almış ve devrin Abdulcebbar-zade Mehmed Efendi gibi, büyük alimlerinden ders okuyarak yetişmiştir. 27 yaşında iken İstanbul'da ilmiyye mesleğine intisab etmiş ve Atık Ali Paşa, Haseki Sultan, Sahıp, Şehzade müderrisliklerinde bulunmuştur. Üsküdar'daki Valide müderrisliğinden sonra sırasıyla Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul'a kadı olmuş; Rumeli Kadiaskerliği yapmış ve nihayet şeyhülislamlık mevkiine getirilmiştir. Arada bir bu mevkiden uzaklaştırılmasına hatta Bosnalı Receb Paşa'nın hazırladığı ihtilalde 29 konağının yağmalanıp ölüm tehlikesi atlatmasına rağmen, 83 yaşında vefatına kadar, üç defa, getirildiği şeyhülislamlık vazifesinde kalmıştır. Sultan Dördüncü Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerinde hükümdarla beraber bulunan Yahyâ Efendi bu hükümdardan daima hürmet ve iltifat görmüştür (Banarlı, 2001:661-662).

Toplam hizmeti 20 yıla yakındır. Cenazesini İstanbul halkı elleri ile taşımış Sultan Selim'de babasının yanına defnedilmiştir (Şentürk ve Kartal, 2009:433).

1.5.2. Edebî Kişiliği

Şeyhülislâm Yahyâ kaynaklarda övgüyle bahsedilen bir şairdir. Kaynaklar onun çevresindekiler tarafından sevildiğini, hoş sohbetli, güler yüzlü ve mütevazı bir kişiliğe sahip olduğunu yazarlar. Gazellerinde öne çıkan en önemli özellik ilâhî aşkı, yoğun ve abartılı bir şekilde beşerî aşk adı altında başarıyla işlemesidir. Onun

eserlerinde şarap ve şarapla ilgili unsurlar ve birbirinden güzel sevgililer öylesine sembolleştirilip gizlenmiştir ki; bu üstün hayal gücü şiirin inceliklerine hâkim olmayanları şaşırtmış ve şair hakkında kötü yorumlar yaptıracak kerteğe ulaşmıştır (Şentürk, Kartal, 2009:434).

Şeyhülislâm Yahyâ, döneminde herkes tarafından hürmet görmüş bir şair olmuştur ve bu yönüyle de çağdaşı şairler kendisi için methiyeler söylemişlerdir. Yahyâ'nın şiirlerinde temiz bir dil kullandığı da yine kaynaklarda belirtilenler arasındadır.

Görevi süresince kendisine gerek padişah gerek devlet adamları tarafından daima sevgi ve saygı duyulmuştur. Çağdaşı şairlerden olan Nef'i ile yakın dostluğu da vardır. Onun hicvinden kurtulabilmiş, büyük saygısını da kazanmıştır.

Nef'i'nin: “*Bize kâfir demiş Müfti Efendi*” mısraıyla başlayan meşhur kıt'ası, Yahyâ'nın kendisi hakkında söylediği şu zarif kıt'aya karşılıktır:

Şimdi hayl-i suhanveran içre
Nef'i mânendi var mı bir şâir
Sözleri Seb'a-i Muallâka'dır
İmrül-Kays kendidir kâfir (Banarlı, 1991:663).

Şeyhülislâm oluşunu düşünülenin aksine şiirlerine yansıtmamıştır. Divan edebiyatının gerektirdiği gibi şiirlerinde yoğunlukla aşk öğelerini işlemiş ve bunun yanı sıra gündelik hayat, tasavvuf, mey, meclis gibi konulara da yer vermiştir. Dinî konulara pek değinmemekle birlikte aşk ve şarap gibi konuları işlemesi kendisinin açık görüşlü, hoşgörü sahibi bir insan olduğunu kanıtlar niteliktedir. Rind bir tarafı olduğu açıktır. Tasavvufî öğelere de yeri geldikçe yer vermiştir.

Kullandığı dilin sadeliği, ölçülü lirizmi ve nüktedan kişiliği ile birleşince güzel ve zarif şiirleri ortaya çıkmıştır. Döneminde diğer şairler tarafından benimsenen edebî akımlara da kayıtsız kalarak kendine has şekliyle, yolundan ayrılmadan kendi hayal dünyasının en güzel örneklerini vermeye devam etmiştir.

1.5.3. Eserleri

Şeyhülislâm Yahyâ'nın en önemli eseri çalışmamızda esas aldığımız 1 naat, Sultan Osman ve Hâce Efendi'ye birer kaside, 1 sâkinâme, Sultan Murad'ın şehzadesi adına 1 kaside, Sultan IV. Murad'ın gazeline 1 tahmis, Sultan Murad için

2 kaside, 450 gazel, 16 tarih, 11 kıt'a, 4 ruba'i, 16 nazm ve 64 beyitin yer aldığı Dîvân'ıdır.

Dîvân'daki şiirler klâsik malzeme ve şekil çerçevelerine rağmen 17. yüzyılın sanat dünyasının duygu ve düşünceleri yansıtır. Nispeten daha hür ve estetikdir.

Şair, bunlardan başka Muhsin Kayseri'nin Ferâiz manzûmesine bir şerh yazmış; İbn-i Kemal'in Nigâristân'ını tercüme etmiş ve Kaside-i Bürû'e'ye bir tahmis söylemiştir (Banarlı, 1991:663).

1.6. ŞEYH GÂLİB'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.6.1. Hayatı

Şeyh Gâlib'in bilinen en eski hayat hikâyesi Esrar Dede'nin "*Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*"sindedir. Hicrî 1211 (Milâdi 1796) yılında kaleme alınmış bu hayat hikâyesi, Gâlib'in sağlığında kaleme alınmış olması dolayısıyla önemli bir kaynaktır.

Kaynakların iletğine göre Şeyh Gâlib Hicrî 1171 (Milâdi 1757-58) İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi yakınlarındaki bir evde dünyaya gelmiştir. Babasının Mustafa Reşîd Efendi, annesinin Emine Hatun olduğu belirtilmektedir (Gürer, 2000:203). Doğumu ile ilgili olarak eser-i 'ışk ve cezbetullâh terkipleriyle iki farklı tarih düşürme mevcuttur.

Abdullah Gürer, bu konuyla ilgili "cezbetullâh" terkinin daha sonradan söylenmiş olabileceğine dikkat çekmektedir.

"İkinci terkip "cezbetu'llâh" hakkında *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye* dışındaki iki kaynakta herhangi bir bilginin bulunmaması, bu terkinin şairin doğumundan çok sonra ortaya çıkmış olma ihtimalini göz önünde bulundurmaya gerekli kılmaktadır." (Gürer, 2000:208).

Doğum tarihinin yanında bir de ismi ile ilgi belirsizlikler vardır. Bu durum Abdülbaki Gölpınarlı tarafından şöyle ifade edilmiştir: "*Galib, ilk zamanlarda, Neş'et'in verdiği 'Es'ad' mahlasını kullanmış, 1199 dan (1784-1785) sonra bu mahlası bırakarak 'Galib' mahlasını kullanmaya başlamıştır.*" (Gâlib, 1968:23). Bu konuda ileriye sürülen bir diğer görüş de "Es'ad" mahlasının Gâlib'in bir müddet devam ettiği ileri sürülen "Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî"nce verilmiş olabileceğidir

(Gürer, 1993:XVII). “Şairin yakın dostlarından olan, şiirlerinde Pertev mahlasını kullanan Muvakkitzâde Mehmet Nuri'nin verdiği bilgiye göre biyografideki ". . . Es'ad mahlasıyla . . . muhayyel ve münakkah gazeller inşâd . . ." ifadesinden onun Hoca Neş'et ile tanışmadan önce de Es'ad mahlasıyla gazeller yazdığı anlaşılmaktadır” (Gürer, 2000:212).

*Bu tuhfe ile kıldı heman mahlası tebrik
Ol tuhfe ki na-dide-i gencür-i cinandur*

beyiti de bu mahlasın Neş'et tarafından verilmediğini, aksine Gâlib'in zaten kullandığı bu mahlasın Neş'et tarafından tebrik edildiğini gösterecek mahiyettedir (Gürer, 1993:XVIII).

Gâlib'in “Es'ad” mahlasını hangi tarifte bırakarak “Galib” mahlasını kullanmaya başladığı konusunda da farklı yorumlar mevcuttur. Abdulkadir Gürer, eski kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmadığını bu konuda izlenmesi gereken yolun Gâlib'in yazdığı tarih manzumelerine bakarak hangi tarihte hangi mahlası kullandığını tespit etmenin doğru olacağı görüşündedir. Kronolojik olarak incelendikten sonra varılan sonuç Gâlib'in Hicrî 1194 (Milâdi 1780) yılında “Gâlib” mahlasını kullanmaya başladığı bir müddet “Es'ad” ve “Gâlib” mahlaslarını kullanmaya devam ettiği ve Hicrî 1195 (Milâdi 1780-81)'de “Es'ad”ı tamamen terk etmiş olduğu yönündedir (Gürer, 1993:XIX).

Yenikapı Mevlevihânesi civarında yetişen Gâlib, babası Mustafa Reşid Efendi'den Farsça öğrenmiş, Mesnevi ve Divan-ı Kebir'i ondan okumuş çeşitli âlimlerden Arapça öğrenmiş âlî ilimleri tahsil etmiş, çeşitli edebi ve tasavvufi eserler ve şerhler okuyarak yetişmiştir (Gürer, 1993:XXVI).

Gâlib, Hicrî 1198 (Milâdi 1783)'te aniden tarikata girmeye karar vererek, tarikat için gereken ritüelleri yerine getirmek için genç arkadaşı İbrâhîm Hân-zâde Yûnus Bey'le birlikte Konya'ya gitmiştir. Geri döndüğünde ise tarikatın meşhur Galata tekkesinde çilesini tamamlamış ve daha sonra Sütlüce'deki evine çekilerek, burada Yûsuf Sîneçâk'ın Cezîre-i Mesnevî'sine bir şerh yazmıştır (İz, 2010:260).

“Konya Çelebisi tarafından Galata tekkesi şeyhi olarak tayini Gâlib'in hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bizzat bir şair ve musikişinas, Celâleddin Rûmî'nin bir hayranı ve Mevlevî tarikatının bir mensubu olan Sultan Selim III'ün

hemen dikkatini çekmiştir. Sultan, Gâlib'in çok iyi bir dostu olmuş ve tekkede sık sık onu ziyaret etmiştir. Sultanın yardımıyla Gâlib, tekke ve müştemilâtını tamamen restore ettirmeyi ve daha sonra onu başkent'in en önemli edebî merkezi hâline getirmeyi başarmış ve bizzat tekkenin harem dairesine taşınmıştır. Selîm III'ün kültürlü ve zeki bir kadın olan kız kardeşi Beyhan Sultan, şaire, daha sonra bir sevgiye dönüşmüş gibi görünen büyük sempati duymuştur. O, ölünceye kadar birçok bakımdan ona yardım ederek ve onu korumuştur. Gâlib, şiirlerinin çoğunda ona büyük saygı ve hayranlığını ortaya koymaktadır.” (İz, 2010:261).

Gâlib, çarşamba gününe rastlayan 1213/1798 tarihinde 42 yaşında iken sabah vakti vefat etmiştir. Ölümüne sebep olan hastalığa yakalanmasıyla ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Gâlib'in cenazesi Galata Mevlevihânesi'nde İsmail-i Ankaravi'nin ayakucuna defnedilmiştir (Gürer, 1993:LIII).

1.6.2. Edebî Kişiliği

Şeyh Gâlib, klâsik şiirin son büyük şairi olarak kabul edilir. Klâsik Türk Edebiyatı'na farklı bir mana boyutu getiren Şeyh Gâlib, muhteva açısından içinde bulunduğu Mevlevî ve tasavvuf kültüründen aldığı ilhamla eserlerine zenginlik katmış ve yükseklerle taşımıştır.

Sebk-i Hindî'nin Klâsik şiirdeki en güçlü ve en önemli temsilcilerinden olan Gâlib'in şiirleri, benimsediği üslûbun gerektirdiği gibi güçlü semboller ve çözülmesi zor anlatımlarla doludur. Diğer mutasavvıf şairler gibi öğretici olma kaygısı olmayan Gâlib, özellikle ilâhî aşkı işlediği şiirlerinde coşkulu bir anlatımı yakalamayı başarmıştır. Şiirlerinde bağlı olduğu üslûbun etkisiyle ıstırabın önemli yeri vardır. Fazlasıyla güçlü bir anlatım gücüne sahip olan şairin canlı ve renklilikavramlar üzerine kurulu, geniş bir hayal âlemi vardır. Daha çok anlama önem verdiği için zengin hayalleri ile duygularını en iyi şekilde ifade edecek derin ve ince anlamlı sözcükleri bulup kullanmıştır (Şentürk ve Kartal, 2009:514).

Bunun yanında sade ve süssüz bir Türkçeyle söylediği şiirleri de vardır. Onu diğer büyük divan şairlerinden ayıran tasavvuftur.

1.6.3. Eserleri

Şeyh Gâlib'in eserleri ile ilgili kaynakların verdiği bilgilere göre Divan'ı, Hüsn-ü Aşk isimli bir manzumesi, Tezkiretü'ş Şu'arâ'sı, Yusuf Sineçak'ın eserine yapmış olduğu şerhi ve bir risalesi vardır. Ancak “Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye”

adlı eseri ile ilgili ihtilaf vardır. Bunun sebebi ise Esrar Dede'nin Gâlib'in bu eserinden hiç bahsetmemiş olmasıdır. Araştırmalar sonucunda ise Gâlib'in bu eseri tamamlaması için Esrar Dede'ye verdiğini ortaya koymuştur. Gürer, konuyla ilgili “*Gâlib'in hazırladığı taslağı Esrar Dede'ye tamamlamak üzere verdiği ve bu eserin Esrar Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyyesi olduğu anlaşılmaktadır*” (2000:220) der. Bunun dışında diğer kaynaklar Gâlib'in eserlerinin sayısının dört olduğu konusunda birleşirler.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

2.1. KAYNAK ÖZETLERİ

Araştırmanın güvenilirliği açısından kullanılan kaynaklar önem teşkil etmektedir. Bu sebeple araştırmada faydalanılan kaynaklar için imkânlar dâhilinde ilk kaynağa inilmeye çalışılmış, ilk kaynağa ulaşmanın mümkün olmadığı yerlerde ise aktarıcılardan istifade edilmiştir.

Hasan Kavruk. (2001). Şeyhülislam Yahyâ Divânı: Şeyhülislam Yahyâ'nın şiirlerinde aşk ve şarap ile ilgili kavramların tespitinde Prof. Dr. Hasan Kavruk'un Şeyhülislam Yahyâ Divânı tenkitli basımı esas alınmıştır.

Naci Okçu. (2011). Şeyh Gâlib Divânı: Şeyh Gâlib'in şiirlerinde aşk ve şarap ile ilgili kavramların tespitinde Prof. Dr. Naci Okçu'nun Şeyh Gâlib Divânı tenkitli basımı esas alınmıştır.

Ferit Devellioğlu. (2017). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Şiirlerin nesre çevirisi yapılırken kavramların anlamlandırılması noktasında Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat adlı eserinden faydalanılmıştır.

İskender Pala. (2015). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü: Kavramların anlamlandırılması noktasında istifade edilen bir diğer kaynak ise İskender Pala'nın Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü isimli eseridir.

Ethem Cebecioğlu. (2014). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü: Kavramların tasavvufî boyutunun açıklanması konusunda Ethem Cebecioğlu'nun Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü isimli eserinden istifade edilmiştir.

Şeyhülislam Yahyâ ve Şeyh Gâlib'in hayatı, edebi yönleri ve eserleri için genel olarak Mine Mengi (Eski Türk Edebiyatı Tarihi), Ahmet Atillâ Şentürk ve Ahmet Kartal (Eski Türk Edebiyatı Tarihi), Abdulkadir Gürer (Şeyh Gâlib Hakkında

Yeni Bilgiler), Fahir İz (Şeyh Gâlib), Nihat Sami Banarlı (Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II) eserlerinden faydalanılmıştır.

2.2. ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ VE ŞEYH GÂLİB ÜZERİNE YAPILAN BAZI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA ÇALIŞMALARI

Ahmet Doğan (2008). Dönüşüm Sürecindeki İnsanın Sembolik Seyahati ve Hüsn ü Aşk Örneği. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Abdülkadir Gürer (1993), Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Abdullah Eren (2004), Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Erzurum.

Ayşe Işıl Taş (2013), Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Fettah Kuzu (2013), Şeyh Gâlib Dîvânı'nda "Hak, Varlık ve İnsan". Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

İsmail Işık (2012), Şeyhülislam Yahya ve Nef'i Divanlarındaki Gazelerde Sevgiliye Ait Unsurların Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Sinem Karçebaşı (2010), Şeyhülislam Yahyâ'nın Gazellerinde Âşığa ve Sevgiliye Ait Unsurlar. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Şekere Kavaklı (2004), Şeyh Galib Divanı'nın Dinî ve Tasavvufî Tahlili. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Yeliz Yasak (2008), Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Aşk. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. ÇALIŞMANIN AMACI

Yaşadığı dönemi ışığıyla aydınlatmış, insanların zevklerine hitap etmiş şairlerimizin şiirlerinde kullandığı kavramların aydınlatılması çalışmanın amaçları arasındadır. Aynı zamanda yaşadıkları dönem ile de ilişkilendirilerek ne ifade etmek istedikleri üzerinde durulmuştur.

Şeyhülislam Yahyâ ve Şeyh Gâlib'in Divânlarında yer alan bu kavramlardan hareketle yaşadıkları dönemler, şairlerin sosyal konumları da göz önüne alınarak nasıl bir anlam çerçevesi içerisinde kullandıklarının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu tespitler sonucunda her iki şairin de daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada öncelikli olarak ele alınan kavramlar açıklanmaya çalışılmış daha sonra Şeyhülislam Yahyâ ve Şeyh Gâlib'in yaşadıkları dönemler, hayatları, edebi şahsiyetleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Şairler yaşadıkları dönemde toplumda baş gösteren olaylara kayıtsız kalmamışlar ve eserlerine zaman zaman yansıtmışlardır. Şairlerin yaşadığı dönemden ayrı düşmedikleri varsayıldığından bu konuda bilgi verilmiş daha sonra tespitlerin açıklanması bölümüne geçilmiştir.

Giriş bölümünden sonra aşk ve şarap kavramıyla ilgili olduğu düşünülen beyitler incelenmeye çalışılmıştır. Tespiti yapılan bu kavramlar alfabetik sıralanmış ve beyitlerden örnekler verilerek açıklanmaya çalışılarak bahsi edilen kavramların bulunduğu şiirler belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son kısmında ise varılan sonuç ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak faydalanılan kaynak isimlerine yer verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. AŞK

4.1.1. Aşk ile İlgili Doğrudan Benzetmeler

4.1.1.1. Âteş

Devellioğlu, ateş kavramını “*Od, harâret, kızgınlık*” (2017:55) şeklinde açıklamaktadır. Âşığın ızdırabı genellikle bu kavram kullanılarak ifade edilmiştir. “*Divân edebiyatında ateş, âşığın içinde bulunduğu aşkın ızdırabıdır. Ayrıca sevgilisine duyduğu özlem ve hasret de ateş şeklinde kendini gösterir ve daima âşığı yakar. Ateş, gözde tutuşur ve gönülde alevlenir*” (Pala, 2015:41). Aşkın da tıpkı ateş gibi yakıcı oluşundan yola çıkan şairler şiirlerinde ateş benzetmesini sıklıkla kullanmışlardır. Bunun yanı sıra ateş anâsır-ı erbaadır. Yaratılışı meydana getiren dört unsurdan biridir ateş.

Her katresi gûyâ ki bir âteş-pâre

Aşk âteşini göz yaşı itmez itfâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 1/2

“*Her bir damlası ateş parçası olan gözyaşı, aşk ateşini söndüremez.*”

Âşığın akıttığı gözyaşının her bir damlası âdeta birer ateş parçası gibi olduğundan aşkın ateşini söndürmeye gözyaşının yardımı olamaz. Âşığın gönlünü daha da yakabilir.

Her ne denlü dilde pinhân eylese `aşk âteşin

Aşkın sûz-ı derûnın dûd-ı âhı gösterür

Şeyhülislâm Yahyâ G 104/5

“Âşık her ne kadar gönlüdeki aşk ateşini gizlemeye çalışsa da sinesindeki dumanla kendini ele verir.”

Âşık her ne kadar gönlünü yakıp kavuran aşk ateşini gizlemeye çalışsa da bu mümkün olmaz. Âşığın gönlünün derinlerinde başlayan aşk ateşinden çıkan ah dumanı kendini gösterir. Bu sebeple gizleme işinde de başarılı olamaz.

Dilde dâ`im âteş-i `aşkı yakar dâg üzre dâg

Hamdü li'llâh rûzgâr ol şevk ocağın bozmadı

Şeyhülislâm Yahyâ G 397/2

“Gönülde daima yanan ateş yara üzerine yara açtı. Elhamdülillah rüzgâr şevk ocağını bozmadı.”

Gönülde her daim yanmakta olan aşk ateşi, âşığın gönlünde yara üstüne yara açmıştır. Bu ateşi söndürmeye rüzgârın gücü yetmez. Rüzgâr estikçe bu ateş daha da yayılır ve yakmaya devam eder. Ateşe müdahalede bulunan güç ne kadar kuvvetli olursa olsun âşığın gönlünde yanmakta olan ateşten daha büyük değildir. Bu sebeple söndürmeye de gücü yetmez.

`Aşk âteşi cânâ beni yandurdı kül itdi

Yanmaga sana sûz-ı dili tâb mı kaldı

Şeyhülislâm Yahyâ G 423/2

“Aşk ateşi canı yandırıp kül etti. Sana yanmaya bende güç mü kaldı.”

Ateş yakıcıdır. Dolayısıyla düştüğü yeri yakıp kül eder. Aşka düşen âşığın da gönlüne ateş düştüğünden yanıp kül olmuştur. Gerçi gönlü sürekli yanmakta olan âşık için bu bir problem değildir. Zaten sürekli yandığı için takati kalmamıştır.

Fânûs-ı nev-zuhûru degil şem`-i âhın ol

Aşk âteşiydi deşte berk-ı giyâh-ı ney

Şeyh Gâlib G 303/3

“Ney, âh mumunun yeni keşfedilen fanusu değildir. Çölde kamışların arasına düşen yıldırımın ateşiydi o aşk ateşi.”

Şeyh Gâlib de ateş benzetmesini Yahyâ gibi şiirlerinde kullanmayı yeğlemiştir. Fakat Yahyâ'nın yaptığı gibi doğrudan ateş ve aşkı ilişkilendirmek yerine dolaylı olarak manevî aşk ile bağlantı kurmuştur. Tabii ki bu durumun sebebi Gâlib'in Mevlevî bir şair olmasından kaynaklıdır. Mevlevîlikte önemli bir yere sahip olan ney kavramını bir Mevlevî olarak kullanması olağan bir durumdur. Ney'in ortaya çıkış hikâyesi ise şöyledir:

“Rivayete göre Peygamberimiz İlahî aşk sırrını Hz. Ali'ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medîne dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile coşup köpürmüş ve taşmıştır. Su, her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeğe başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlahî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesadüfen bu çobanın ney sesini işitince durumu anlamış. O günden sonra ney, bir ilhâm kaynağı olmuştur.” (Pala, 2015:358).

Ney'i üfledikçe ortaya yakıcı bir ses çıkar. Bu ses de ateş ile ilişkilendirilmiştir. Bahse konu olan beyit Şeyh Gâlib'in ney redifli gazelinden alınmıştır.

4.1.1.2. Bahr (Bahr, Umman, Kulzüm, Deniz)

Deniz anlamına gelen bahr kavramını Pala şu şekilde açıklamıştır: “*Divân edebiyatında bahr, bihâr, kulzüm, ummân, deryâ, yemm, muhit gibi deniz anlamına gelen kelimeler çok kullanılmıştır. Büyüklük, genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk gibi mânâlar ifade eden deniz, insanlara sonsuz faydalar sağlamaktadır.*” (2015:111). Deniz, tasavvufî mânâda birliği yani vahdet inancını sembolize etmektedir. Tasavvuf ehli insanlar ruh hâllerini deniz imgesi ile ifade etmektedirler.

Deşt-i hevâda kendüyi gösterdi bir zamân

Mahv oldı bahr-i aşka irişince cûy-ı gül

Şeyhülislâm Yahyâ G 224/4

“*Gül nehri bir zaman arzu ve istek çölünde gezindi fakat aşk denizine erişince mahvoldu*”

Yahyâ, gönül ve deniz arasında ilişki kurmaktadır.

Şeyhülislâm Yahyâ'ya göre arzu ve isteklerine düşkün insanlar için aşka ulaşmak zordur. Aşk denizine ulaşmak ise meşakkatlidir ve oraya ulaşan herkes kendini koruyamaz, mahvolur. Her insan yaratılışı itibariyle bir takım şeylere arzulu ve heveslidir. Bu hevesler dünyevi şeyler üzerine kuruluysa ve insan bunlarla çok fazla meşgul oluyorsa kendini ziyan eder. İnsan, heveslerinden sıyrılıp vahdete erişince olgunlaşır ve işte o zaman aşka ulaşmış olur.

Hızır irişürse hat-ı ruhsârı bulurlar halâs

Bahr-i `aşk içre düşenler nâfenün gird-âbına

Şeyhülislâm Yahyâ G 375/3

“Aşk denizinde misk girdabına düşenler için Hızır yetişse yüzünün ayva tüylerisayesinde kurtulurlar.”

Aşk, ucu bucağı olmayan bir deniz âşık ise bu denizin içine düşmüş ve kurtarılmayı arzu eden bir çaresizdir. Halk arasındaki yaygın inanışa göre darda olanların yardımına koşan mübarek bir zat olduğu düşünülen Hz. Hızır (a.s.)’dan yardım isteyen Yahyâ, aşk denizinde sevgilinin misk girdabına düşenler için Hızır yetişirse o sevgilinin ayva tüyleri sayesinde kurtulacağını ifade eder.

Bahr-ı aşkun bir kenârın bulmadı bî-çâre dil

Düşdi bir gird-âba ol zülf-ı ham-ender-ham gibi

Şeyhülislâm Yahyâ G 407/4

“Âşık sevgilinin saçları gibi kıvrım kıvrım olan bir girdaba düştü. Çaresiz gönül aşk denizinin bir kenarını bulamadı.”

Aşk denizi, büyük ve aşılması zordur. Bu sebeple sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçının girdabına kapılan çaresiz gönül bu aşk denizinden çıkacak bir kenar bulamamaktadır. Zaten bu girdaba düşenin kurtulması da mümkün değildir.

Dilde deryâ-yı mahabbet mevc-hîz olup yine

Oldı peydâ katre-i nâ-çizde `ummân-ı `aşk

Şeyhülislâm Yahyâ G 177/2

“Gönülde muhabbet deryası dalgalandı yine. Bu değersiz katrede aşk denizi ortaya çıktı.”

Gönül değersiz bir nokta gibidir. Bu değersiz nokta muhabbet deryasında dalgalanırken aşk denizinde peyda olmuştur. Aşk denizi büyüktür ve bu sebeple gönül kendine burayı mekân edinmiştir. Bu denizinin içerisinde de oradan oraya savrulmaktadır.

Ateş-i dilden yine itdi `alevler zuhûr

Mevclerin gösterür var ise ummân-ı aşk

Şeyhülislâm Yahyâ G 178/3

“Ateşli gönülden yine alevler ortaya çıktı. Aşk denizi var ise dalgalarını gösterir.”

Âşığın gönlü alev alev yanmakta, yanan gönül etrafına alevler saçmaktadır. Âşk denizi, âşığın gönlünden çıkan alevlerle dalganır. Deniz dalgalandıkça gönüldeki ateş kendini açığa çıkarmaktadır.

Görmedinse bahr-i aşkın lü'lü'-i menşûrunu

Mutribin seyr eyle mevc-i nagme-i tanbûrunu

Öyle pey-der-pey terennüm-rîz olur âgûşu kim

Selsebîl etmiş sanırsın sîne-i billûrunu

Şeyh Gâlib Kıt'a/38

Şeyh Gâlib Divânı'nda bahr-ı aşk kavramı bir kıt'asında göze çarpmaktadır. *“Aşk denizinin inci saçıntısını görmediysen çalgıcının tanburundan çıkan nağmesine kulak ver. Azar azar kucağını açar sana sanki temiz sinesini çeşme gibi açmış sanırsın”* diyerek tasavvuf ehline gönderme yapar. Henüz aşk denizinde inci tanelerini görmediysen yaratılmış olanlara kulağını ver ki bu açık denizde Allah'ın hikmetlerini görebilesin. Görmek için her zaman bakmak yetmez. Etrafına bakmalı ve evrenin nağmesini anlamaya çalışmalısın.

Dûzah bahâr-ı hüsnüne bir gülistân senin

Kulzüm şerâr-ı aşkına bir katre kan senin

Şeyh Gâlib G 190/1

Şeyh Gâlib, aşk kavramını kulzüm ifadesiyle dolaylı olarak kullanmıştır. Kulzüm, sözlükte “deniz, Kızıldeniz” (Devellioğlu, 2017:606) mânâsına gelmektedir. Cehennem senin güzellik baharının karşısında gül bahçesi gibidir. Senin aşkının şerârı denizde bir damla kaynak gibidir. Sevgilinin güzelliği cehennemi bile gül bahçesine çevirebilecek kadar kuvvetlidir.

Bu kulzüm-i aşkın eyleyemezdi aklı ihâta mevcelerin
Sikender açaydı keştî-i câm üstüne yelken âyineden
Şeyh Gâlib G 250/5

Bu beyitinde ise doğrudan kulzüm-i aşk benzetmesini kullanan Gâlib, “İskender cam gemisine aynadan yelken açsaydı bu aşk denizindeki aklı kavramaya dalgalar izin vermezdi” diyerek mecazi değil de mânevi aşka işaret etmektedir. Divân şiirinde sık sık ismi zikredilen İskender, dünyanın birçok yerini fethetmesiyle de şiirlere konu olmuştur. Dünya uçsuz bucaksız bir denizdir. İskender’e telmihte bulunan şair akıl kavramını ile de aklı Allah’a ulaşmak için kullanılan bir araç olarak burada kullanmıştır. Akıl, Allah’ın varlığını ve birliğini kavrayabilmek açısından önemlidir.

İki şairin de şiirlerinde deniz ile ilgili benzetmelerine bakıldığında Şeyhülislâm Yahyâ’nın bu benzetmeyi daha çok kullandığı göze çarpmaktadır. Şeyh Gâlib ise hakîkî mânâdan çok tinsel anlamda kullanmayı yeğlemiştir.

4.1.1.3. Bâzâr

Bâzâr,” pazar, çarşı, alışveriş” (Devellioğlu, 2017:84) gibi anlamlara gelmektedir. Pazarın alışveriş yapılan ve bu alışveriş sonucunda kâr elde edilen yer olması durumu göz önüne alınırsa aşk ile benzetilmesi yerinde bir kullanımdır.

Ol şâh-ı hüsn nice bilür kıymetün senün
Bâzâr-ı aşk içinde mezâd olmadun gönül
Şeyhülislâm Yahyâ G 216/2

“O güzellik şahı senin kıymetini bilmez. Sen aşk pazarında satışa çıkmadın gönül.”

Aşk pazarında gönlü satışı çıkmış o âşığın kıymeti sevgili tarafından bilinmemektedir.

Ne mihnetler kazanmışdur gönül râh-ı mahabbetde
Bî-hamdi'llâh ki çokdur assımız bâzâr-ı `aşkunda
Şeyhülislâm Yahyâ G 300/3

“Gönül muhabbet yolunda ne mihnetler kazanmıştır. Elhamdülillah ki sağlam kalanımız çoktur aşk pazarında.”

Gönül aşk yolunda türlü sıkıntı ve belalarla karşılaşır. Buna rağmen aşk pazarındaki kazancından dolayı Allah'a şükreder. Âşık, karşılaştığı tüm sıkıntılar onu daha da olgunlaştıracağı için her daim Allah'a duacıdır.

Mercân-ı hûn-ı dilden lü'lü'-yi eşk-i terden
Bâzâr-ı `aşka herkes çok yâdigâr akıtdı
Şeyhülislâm Yahyâ G 389/2

“Gönlün kanından mercan, gözyaşı damlalarından inci, Aşk pazarında herkes kendinden bir yadigar bıraktı.”

Âşıklar yaralı gönüllerini mercan, gözyaşlarını ise inci olarak aşk pazarına çıkarırlar. Çünkü ellerinde yaralı bir gönül ve gözyaşlarından başka verebilecekleri değerli bir şeyleri kalmamıştır. Aşk pazarında her âşık kendinden yadigar bırakmıştır.

Germ-bâzâr-ı aşk yanî bezm
Lâ'l-i âteş revâc yanî şarâb
Şeyh Gâlib G 19/4

“Aşk pazarının sıcaklığı yani bezm, sevgilinin dudağının ateşi yani şarap”

Gâlib, bazar-ı aşk ve bezm arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur. Meclis de âşıkların meydana çıktığı yerdir. Sevgilinin dudağını da şaraba benzeter. Bu durum birçok âşığın felaketidir.

4.1.1.4. Derd

Derd kelimesi sözlüklerde “*dert, gam, keder*” (Devellioğlu, 2017:198) şeklinde tanımlanmıştır. Derd, sevgiliden âşığa geçen ve dayanmaya güç yetmeyen hâldir. İlahi aşk olarak da tanımlanır. “*En büyük dert, dertsiz olmaktır. “Allah derdini artırsın.” bir Mevlevi deyimidir. Dertli, âşık demektir.*” (Cebecioğlu, 2014:123).

Söylen tabîbe yok yire `arz-ı ilâc ider
Bîmâr-ı derd-i `aşk kabûl eylemez `ilâc
Şeyhülislâm Yahyâ G 36/2

“Tabîbe söyleyin yok yere ilaç vermesin, dert aşkının hastası ilaç Kabul etmez.”

Aşk, bir hastalık hâlidir ve bu hastalığı hiçbir ilaç tedavi edemez. Âşık da bu hastalığa tutulmuş bir hastadır. Sevgiliye kavuşamayan, ondan ayrı olan ve hatta çeşitli eziyetler gören âşık bu sebeplerden dolayı hastadır. Âşık, tabipten ilaç istemez. Bu dert onun için problem değildir.

O neşve kim bana dürdî-i derd-i `aşk virür
Şarâb-ı sâfi mey-i hoş-güvârdan gelmez
Şeyhülislâm Yahyâ G 144/4

“O neşeli, bana aşk derdinin şarabının tortusunu verir. Saf şarabın verdiği tadı hiçbir şarap vermez.”

Şarap, içenlerin aklını başından alması yönüyle aşk ile benzetilmiştir. Bu sebeple de şarap ve aşk benzetmesi yapılmaktadır. Aşk derdinin şarabının tortusu âşığa neşe verir. O saf şarabın verdiği güzelliği hiçbir şarap vermemektedir.

Kays çekmiş derd-i aşkı ana da irişmedüm
Kime takrîr ideyin hâl-i dili hem-derd yok
Şeyhülislâm Yahyâ G 181/2

“Aşkın derdini Kays çekmiş, ben ona yetişemem. Kime bildireyim derdimi, gönül hâlinden anlayan yok.”

Kays yani bildiğimiz adıyla Mecnun için, âşıkların atası denilebilir. Büyük âşıklardan olan Kays, aşkın her türlü çilesini çekmiştir. Şair de aşk derdinden yakındığı için derdini kime anlatacağını bilemez, anlatacak birini bulsa bile karşısındakinin anlayabileceğinden şüphelidir. Eğer Kays'ın yaşadığı döneme denk gelseydi anlatabilirdi fakat ne yazık ki ona da yetişememiştir.

Hemân o şâhdan eksüklüğün dile Yahyâ

Tamâm ider seni de derd-i bî-nihâye-i `aşk

Şeyhülislâm Yahyâ G 182/5

“O şâhtan hemen eksikliğini dile Yahyâ. Sonsuz aşkın derdi seni tamamlar.”

Aşk, sonu olmayan bir yola çıkmaktır. Bu yolda aşkın bitmek bilmeyen dertleriyle karşılaşan âşık eğer eksikliğini tamamlamak istiyorsa sevgiliden yardım istemelidir. Âşık eksikliğini ancak yine aşkla tamamlayabilir.

Dil-rübâlardan şikâyet itmege kâdir midür

Derd-i aşkun bir belâ-keş nâ-tüvânıdur gönül

Şeyhülislâm Yahyâ G 223/3

“O gönül hırsızlarından şikâyet edecek kadar güçlü müdür? Gönül aşk derdinin bela çeken güçsüzdür.”

Âşığın gönlü çektiği eziyetlerden dolayı zayıf ve güçsüz düşmüştür bu yüzden o gönül hırsızından şikâyet etmeye de gücü kalmamıştır.

Aşkdan kurtulmadan Yahyâ ölüm yegdür bana

Kangı `âşıkdur ki derd-i aşka dermân eyledi

Şeyhülislâm Yahyâ G 396/5

“Yahyâ! Aşkdan kurtulmaktansa ölüm yeğdir bana. Hangi âşık aşk derdine dermân eyledi ki?”

Divân şairleri için aşka âşıklar diyebiliriz. Sürekli sevgiliye kavuşma arzusundadırlar fakat kavuştukları an aşkın bir anlamı kalmayacaktır. Bu yüzden

aşktan kurtulmaktansa ölmeyi bile tercih edebilirler. Zaten hangi âşık aşk derdine çare bulabilmiştir ki? Önemli olan sonunu düşünmeden bu yola girebilmektir.

Derd-i aşkun bir dükenmez genc imiş ey şâh-ı hüsn

Ana vâsıl olalı iksîre hâcet kalmadı

Şeyhülislâm Yahyâ G 398/3

“Ey güzellik şahı! Aşkının tükenmez derdi bir hazine imiş. Ona kavuşalı iksîre ihtiyaç kalmadı.”

İksir herhangi bir maddeyi başka bir maddeye çevirebilecek güce sahip olduğuna inanılan bir maddedir. O güzeller güzelinin sevdasının derdi tükenmez bir hazine gibidir. Bu hazineye ulaşan âşığın iksire de ihtiyacı kalmamıştır.

Mey-perestân olıcak bâng zen-i yâ mâ'bûd

Eylesin kulkul-ı mînâ dahı âheng-i sürûd

Derd-i aşkı beni kılsın müteselli hoşnûd

Mest olup bâde-i nahvetle dil-i fakr-âlûd

Görelim âlem-i endîşede Cemşîd olsun

Şeyh Gâlib Muh 2/2

Şeyh Gâlib Divânı'nda bir muhammeste geçen derd-i aşk benzetmesi tema olarak gazellerdeki âşıkane söyleyişten farklıdır. Şarap ve şarabın verdiği sarhoşluk üzerine kurulu olan bu beşlikte Şeyh Gâlib, yaratıcıya o güzelin sesinin etkileyciliği sebebiyle neredeyse mey-perest olacağından bahsetmektedir. Şarabın şişeye vurarak çıkardığı ses sürekli devam etsin istemektedir. Bu sayede aşkın derdini unuttur gibi olmaktadır. Böbürlenme şarabını içerek kendinden geçen bu gönül fakiri endişe âleminde Cemşîd olacaktır.

Derd-i aşkın ben senin bîhûde izhâr eylemem

Lâf edip âh u enini kendime kâr eylemem

Hâsılı âlem bilir bu sırrı inkâr eylemem

Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim

Şeyh Gâlib Ş 1/2.

Bu benzetmenin geçtiği bir başka yer ise Şeyh Gâlib'in ünlü şarkılarından birinin bir kıtasıdır. Aşkın dert yükünü her âşık çekmektedir ve bu durumdan da şikâyetçi değillerdir. Gâlib şöyle seslenmektedir:

“Senin için aşkın derdini çekmekteyim ve bunu boş yere açık edemem. Bu aşk uğruna çektiğim çilenin lafını edip de kendime kazanç sağlayamam. Kısacası âlemin bildiği bu sırrı inkâr edemem. Gizlesem de açığa versem de sen benim canımsın.”

Gâlib, bu aşkı sessiz sedasız yaşamaktan hoşnuttur. Zaten bunu âleme duyurması onun kârına olmayacaktır. İster gizlesin ister saklasın bu durum sevgilinin onun yüreğindeki yerini değiştirmeyecektir.

Ey akl çâre varsa eğer derd-i âşıkâ
Kimdir dil-i nizârım alan söylerim sana
Şeyh Gâlib G 11/6

“Ey akıl! Dert âşığına çare varsa eğer gönlümü çalanın kim olduğunu sana söylerim.”

Aşk derdini çekenler bilir bu derde çare olmadığını ama yine de sormaktan kendilerini alamazlar. Akla seslenen şair aşk derdine bir çare varsa sen söyle demektedir. O zaman bu zayıf gönlü çalanın kim olduğunu itiraf edecektir.

Derd-i aşkı kalem ol rinde ki îrâd yazâr
Zâde-i tab'ına şekvâdan anın zâd yazâr
Şeyh Gâlib G 79/1

Aşk derdini kâğıda akıtmak isteyen şair aşkın derdinin ona kalem olmasını istemektedir ki o da derdini anlatabilsin. Onun kaleminden çıkacak olan şikâyeti artırarak yazmak istemektedir.

4.1.1.5. Devlet

Devlet kelimesinin anlamı sözlüklerde *“makam, mevki, servet, saltanat”* olarak verilmiştir. Bunun yanı sıra *“mutluluk, baht, talih, saadet”* gibi anlamları da vardır (Parlatır, 2014:341).

Ber-murâd olmamak olmaz olıcak himmet-i aşk
 Ber-devâm ola hemân himmet idün devlet-i aşk
 Şeyhülislâm Yahyâ G 176/1

“İsteğe kavuşmamak olmaz aşk himmeti olacak. Himmet edin ki aşk devleti devam etsin.”

Divân şairleri aşkı devlete benzetmişlerdir. Aşk, bir devlettir ve bu devletin devamlılığını sağlayabilmesi için âşıklar ellerinden geleni yapmalıdır. Âşıklar gerekli gayreti gösterirlerse arzularına ulaşacaklardır. Aşk devletin devam edebilmesi için gayret ve çaba gereklidir.

Şeyh Gâlib ise bir müzeyyel gazelinde bu benzetmeyi kullanmaktadır. Büyük âşık Kays'tan bahsettiği bu gazelinin bir beyitinde şöyle söylemektedir:

Hayl-i müjgâne peri cündüne sultân idi Kays
 Devlet-i aşkda gûyâ ki Süleymân idi Kays
 Şeyh Gâlib G 131/1

“Kays, peri kirpikler ordusunun bulunduğu şehre sultanı. Sanki bu aşk devletin Süleyman'ı kendisiydi.”

Süleyman peygamberin cinlere, hayvanlara vs. hükmettiği rivayet edilir. Gücün simgesi olan Hz. Süleyman'ın saltanatı çok uzun sürmüştür. Diğer âlemlere de hükmedebilme özelliği bakımından bu beyite konu olmuştur. Kays da âşıkların sultanıdır.

4.1.1.6. Esrâr

Esrar kelimesinin sözlük anlamı *“gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler.”* (Devellioğlu, 2017:268) şeklindedir. Bunun yanı sıra Divân edebiyatında sevgilinin ağzı, dudakları için de esrar benzetmesi yapılmıştır. *“Sevgilinin dudakları küçük olduğu için söz çıkmaz, sırrı saklar. Sevgilinin güzelliğini gören âşık, esrar içmişçesine hayran olur, kendinden geçer. Can, görülmeyişinden dolayı; aşk ise iki kişi arasında gizli bir duygu olduğu için esrarlıdır.”* (Pala, 2015:151).

Çü pîr-i hânkâh-ı `aşkun itdüm lutfına tekye

Bu abdâlı da mahrûm eyleme esrâr-ı `aşkundan

Şeyhülislâm Yahyâ G 300/2

“Aşk tekkesinin pirine lutfına erişmek için gittim. Bu abdâlı aşkın gizeminden mahrum etme.”

Abdâl ise tasavvuf terimi olarak evliya veya derviş yerine kullanılır. Hak âşıklarının bir kısmına da abdâl denilmiştir. Sırta ulaşmak için çalışan âşıklar abdâldır.

Abdâl aşk tekkesinin pirine aşkın sırrını öğrenmek için gider. Tekkenin piri onu bu sırdan mahrum etmemeli, onunla bu sırrı paylaşmalıdır.

Ben ol abdâlüm ki oldum mahrem-i esrâr-ı `aşk

Tekye-i gamda `abâ-pûş olmayan bilmez beni

Şeyhülislâm Yahyâ G 446/3

“Ben gizemli aşkın sırlarından mahrum kalmış abdâlüm. Gam tekkesinde fakir olmayan beni anlayamaz.”

Âşık aşkın sırrından mahrum kalmış bir abdaldır. Gam tekkesinde bir fakir olmayanlar onun derdini anlayamazlar. Âşık bu sırta ulaşmaya çalışan fakirdir.

Esrâr-ı aşk fâş değildir Hudâ bilir

Bu râzı bi-vukûf-ı zebân söylerim sana

Şeyh Gâlib G 11/5

“Aşkın sırrı açığa çıkmış değildir, Allah bilir. Bu dili anlayabilirsem sana söylerim.”

Gâlib'e göre aşkın sırrı açığa çıkmış bir şey değildir bunu sadece yaratıcı bilir. Eğer âşık bu dile vâkıf olursa diğerlerine de duyuracaktır.

Gâlib cenâb-ı hazret-i Şârihden iste feyz

Esrâr-ı aşka tâlib-i şerh ü beyân isen

Şeyh Gâlib G 182/9

“Gâlib, eğer aşk sırrının bir açıklamasını, izahını istiyorsan Hz. Şârih’e giderek ondan ilim ve irfan iste.”

Rusûhî adıyla da tanınan İsmâil Ankaravî Efendi, mevlevî tarikatine bağlanmış, hatta uzun vakit Galata Mevlevihanesi’nin şeyhliğini yapmıştır. Mevlânâ’nın Mesnevî-i Manevî’sine yapmış olduğu şerhle “Hazret-i Şârih” unvanını alan ve bu yüzden şöhreti geniş bir alana yayılmış mevlevî şeyhlerindedir (Gök, 2016). Gâlib, kendi gibi Mevlevî olan Hz. Şârih’e atıfta bulunarak aşkın tarifini, açıklamasını en iyi onun bilebileceğini söylemektedir.

4.1.1.7. Gam

“Keder, tasa, kaygı, dert” (Devellioğlu, 2017:317) gibi anlamlara gelen gam mefhumu Divân şiirinde sıklıkla kullanılan bir terim olmuştur. Aşkın temelinde gam vardır. Âşık gam çekerek olgunlaşır, âşıklığın gereğini yerine getirmiş olur.

Gam-ı aşkunla döndüm za`fdan bir mûy-ı bârîke
Firâkun âteşine döymeyüp oldum dü-tâ cânâ
Şeyhülislâm Yahyâ G 11/4

Aşk, âşığın gamlanmasına sebep olur. Bu yüzden âşık aşkın gamıyla ince ve zayıf bir kıla dönerek ayrılığın ateşine dayanamayıp eğilip bükülür, iki büküm olur.

Gam-ı aşkun arar dünyâ gamı başında cem`olsa
Belâ bezminde gönlüm degme yârân ile eğlenmez
Şeyhülislâm Yahyâ G 148/2

Gam âşığın en eski, vefâlı dostudur. Dünyanın gamı âşığın başında toplansa da o aşkın gamını arar. Belâ âleminde gönlünü herhangi bir dost ile eğlendirmek istemez.

Takrîr idemem hâl-i dil-i zârımı Yahyâ
Bir hâlete vardum gam-ı aşk ile dinilmez
Şeyhülislâm Yahyâ G 151/5

Âşık gönlünün hâlini anlatmakta zorlanır. Aşk kederiyle öyle bir duruma gelmiştir ki anlatmak mümkün değildir. Zaten gamlı gönlünün hâlini anlatması uygun da düşmez. Çünkü âşığın bulunduğu durumdan şikâyet etmesi doğru değildir.

Taglar bâr-ı gam-ı `aşka tahammül itmez

Ne kadar tâkat ola ey dil-i şeydâ sende

Şeyhülislâm Yahyâ G 383/3

Dağlar bile aşkın gam yüküne tahammül edemezken âşığın dîvâne gönlünde aşkın gamını kaldırabilecek tâkat kalmamıştır.

Cânlar üzmüş zulmet-i hicrâna gîsû koymuş ad

Âhlar almış gam-ı aşkında ebrû koymuş ad

Şeyh Gâlib G 40/1

Cânları üzen ayrılık sıkıntısına sevgilinin saçlarının adı, âhlar alan aşkın gamına da sevgilinin kaşlarının adını vermişler.

Pehlevân-ı gam-ı aşkın Gâlib

Zûr-ı bâzûsuna bes besdir bes

Şeyh Gâlib G 132/7

Gâlib, aşk gamının pehlivanıdır. Kol kuvvetine bu ağırlığı taşımak yeterlidir. Âşık güçlü ve kuvvetlidir. Bu güç karşısında pes ettiği yeterdir artık.

Dilber gam-ı aşkını diler dil dem-i vaslı

Hey bu ne aceb bende ki sultâna muhâlif

Şeyh Gâlib G 162/3

Dilber aşk gamını dilerken gönül ise kavuşma vaktini bekler. Şair kendine kendindeki bu muhâlifliğin sebebini sormaktadır.

Dil-i za'ife bir âfet güzel beğendiremem

O haste-i gam-ı aşka ecel beğendiremem

Şeyh Gâlib G 213/1

Zayıf gönlüne hiçbir güzeli beğendiremeyen şair aşk gamından hasta olan gönlüne bir ecel beğendirememekten yakınmaktadır.

Gam-ı aşk benzetmesinin kullanıldığı beyitlere baktığımızda her iki şairinde ortak noktada buluştuğunu görmekteyiz. Âşık gam çekmekle yükümlüdür, bu durumdan ne kadar şikâyet ederse etsin yine de içinde buldukları durum kendilerini hoşnut etmektedir. Gam derdinden kurtulmanın yolu yine gam çekmektir. Sevgiliden gelen her şey güzeldir bu yüzden âşık daima gam istemektedir.

4.1.1.8. Gayret

Gayret kelimesinin sözlük anlamı “*çalışma, çabalama, kıskanma, çekememe, aziz ve kutsal bir şeye tecâvüz edildiğini görmekten doğan asil temiz duygu.*” (Devellioğlu, 2017:325) şeklindedir.

Hûblar yolda selâmuna tururmuş tatalum

Bakmaga saga sola kor mı seni gayret-i `aşk

Şeyhülislâm Yahyâ G 176/3

Aşkın insan üzerinde birçok olumsuz etkisi vardır. Bunlardan biri de kıskanma duygusudur. Aşk gayretine düşen kişinin gözü sevgiliden başkasını görmez, görmek istese de aşk gayreti buna izin vermez. Âşık sevgiliden başka her şeyden soyutlanır.

Kim eyler idi gayre göz ucuyla nazar

Hilm-i nihân-ı gayret-i aşk olmasa eger

Şeyhülislâm Yahyâ M 61

Aşk gayretinin sırrının yumuşaklığı olmasaydı eğer o yâre kimse göz ucuyla bile bakamazdı. Tüm eksikliklerine rağmen kendini rahmete yönelten sâlik Allah'ın kullarına olan iyi niyetinden şüphe etmezler.

Gayret-i aşk eyler Es'ad kâse-i ömrün şikest

Hem-sifâl-i bezmi fagfûr olmasın bir kimsenin

Şeyh Gâlib G 181/8

Gâlib, ömrü bir kâseye benzetir. Kişi aşk gayreti içerisindeyken ömür kâsesi kırılır. Bir insanın meclis arkadaşları hükümdar olmaya görür.

Her gâh şâhâ senin ol gayret-i âşkın
Fahriyyede esb-i kalemi cilve-künândır

Şeyh Gâlib K 28/24

Senin at gibi hızlı olan kalemin aşkın gayreti ile o şahı överken her zaman cilve ederek yazmaktadır.

4.1.1.9. Gevher

Gevher kelimesi sözlükte “*elmas, cevher, inci, değerli taş, bir şeyin aslı, esâsı*” (Devellioğlu, 2017:331) gibi anlamlara gelmektedir. Aşk da özel bir duygu olması sebebiyle şairler tarafından genellikle gevhere benzetilmiştir.

Sîne bir vîrânedür genc-i nihânîdür gönül
Gevher-i aşk isteyen bilsün ki kânîdür gönül

Şeyhülislâm Yahyâ G 223/1

“Gönül virane hâlindeki sinede gizli hazinedir. Aşk gevherini isteyen gönül yeterlidir.”

Şeyhülislâm Yahyâ, farklı bir bakış açısıyla aşkı ele almıştır. Gevher değerli taş demektir dolayısıyla aşk da değerli, kıymetli bir şeydir. Aşkın özüne ulaşmak isteyenlerin ise gönüllerinin derinlerine bakmaları gerekmektedir.

Gönül, vîrâne hâldeki sinenin içerisinde gömülü gizli bir hazinedir. Aşkın vîrâne hâle getirdiği sinede hâlâ ışıldayan, sağlam duran yer ise gönüldür. Nasıl ki gömülü bir hazine uzun yıllar geçse de ilk günkü temizliğini ve kıymetini koruyorsa gönül de bu vîrâne içerisinde saflığını ve temizliğini koruyarak durmaktadır. Aşk cevherine ulaşmak için yapılması gereken vîrâne hâldeki sineden gönle ulaşmaktır.

Mihr ü meh olsa sadef deryâ-yı nûr olsa cihân
Olamazdı gevher gevher-i aşkına masdar rûz u şeb

Şeyh Gâlib K 1/28

Şeyh Gâlib Divânı'nda ilk olarak gevher-i aşk benzetmesi bir kasidesinde göze çarpmaktadır. Şeyh Gâlib'in "rûz u şeb" redifli kasidesinde genel itibariyle tevhid konusu yani Allah'ın birliği işlenmiştir. Evrenin bir düzen içerisinde yaratıldığından ve yaratılmış olan her şeyde Allah'ın birliğine ve teklifine olan inançtan bahsedilir. Peygamber mucizesini, tüm evrenin onun için yaratıldığını konu edinir.

Şeyh Gâlib, ay ve güneş sadef, cihan ise bir nur denizi olsa da onun yani Hz. Muhammed'in aşk cevherine gece ile gündüz bir kaynak olamazdı. Peygambere duyulan aşkın sonsuz ve derin olduğu, kâinat birer değerli taş hâline gelse bile yine de âlemin Hz. Muhammed'e duyduğu aşka kaynak olamayacağını anlatmıştır. Benzetme burada tamamıyla tasavvufi bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Ârzû-yı vuslatın her dem dil-i pâkimdedir
 Gevher-i aşkın sadef-veş sine-i çâkimdedir
 Dâimâ bu şübhe ammâ tâb-ı gam-nâkimdedir
 Kangı âşıkdır senin gönlünde gönlün kimdedir

Şeyh Gâlib Ş 9/1

Şeyh Gâlib'in şarkı nazım biçimiyle yazdığı bu dörtlükte olası sevgiliye sitem ve hayıflanma göze çarpmaktadır.

Temiz gönlümde her dâim sana kavuşma arzusu vardır. İnci tanesi gibi olan aşk cevherin yaralı yüreğimdedir. Senin gönlünde hangi âşık vardır? Gönlün kimdedir? Bu şüphe her zaman gamlı yüreğimdedir.

Sîne pür-âteş ü dil gevher-i aşk ile tolu
 Berk-hîz ebr-i güher-zâd ki derler o biziz

Şeyh Gâlib G 122/2

"Sinemiz ateş gönlümüz ise aşk cevheri ile doludur. Şimşek atan cevherden doğanın (bulut) biz olduğumuzu söylerler."

Bu beyitinde Hz. Musa'nın bulut mucizesine telmihte bulunan Şeyh Gâlib, gazeline genel itibariyle Sebki Hindî akımının da tesiriyle iç içe geçmiş tamlamalar kullanmış ve yeni şeyler söyleyen kudret sahibi biziz demiştir.

Âşığın gönlü her daim aşk cevheri ile doludur. Bu durum âşığı güçlendirir, kuvvetlendirir ona şevk verir.

Her iki şairin de divânında cevhere benzetilen aşk, şairlerin üsluplarının da etkisiyle farklı mânâ âlemlerinde kendine yer bulmuş, bakış açısının çeşitliliğiyle doğru orantılı olarak farklı şekillerde yorumlanabilecek derinlikte anlamlar kazanmıştır. Şeyhülislâm Yahyâ yüzeysel bir şekilde aşk kavramını cevhere benzetirken bu durum Şeyh Gâlib'te hem türden kaynaklı hem de benimsediği Sebki Hindî akımından kaynaklı olarak daha derin bir söyleyişe sahiptir. Ortak nokta ise aşkın değerli bir taş kadar kıymetli olduğudur.

4.1.1.10. Haste

“*Hasta, rahatsız.*” (Develioğlu, 2017:387) anlamındaki bu kelime şairler tarafından aşk ile ilişkilendirilmiştir.

Aşk bir hastalık hâlidir. Sevgiliye kavuşmayı istemek, ondan yara almak, karşılık görememek vb. gibi durumları âşığı bir hastaya çevirir. Bir hasta, hasta iken nasıl inim inim inliyorsa sevgiliye olan aşkıdan hastalanan âşık da hasretinden inim inim inlemektedir. Hastanın şifası sevgilidedir.

Ey cân tabîbi haste-i aşkun revâ mıdur

Dermân ümîdin eyler iken derdnâk olur

Şeyhülislâm Yahyâ G 63/2

Yâhya da bu beyitinde sevgiliye seslenerek şöyle der: âşık senin aşkıdan derman ümit ederken sen dert vermen reva değildir. Tabîbin vereceği ilaç onun derdinin daha da artmasına sebep olacaktır.

Nûş-ı dârû-yı lebündür haste-i aşka devâ

Şerbet-i vaslundan olur âşık-ı bîmâra hazz

Şeyhülislâm Yahyâ G 168/2

Aşk devası olmayan bir hastalık olarak görünür. Ama bu hastalığın bir devası vardır o da sevgilinin dudaklarıdır aşk hastasının derdinin devası sevgilinin dudaklarıdır. Kavuşma şerbeti hasta âşığa zevk verecektir ve onun iyileşmesine vesile olacaktır.

Aşık-ı haste-i hicrûn nice çıkmaz cânı

Hançer-i yâr ki kasd-ı dil-i nâlâna çıka

Şeyhülislâm Yahyâ G 330/4

Ayrılık acısı çeken aşk hastasının canı bedeninden bir vakit çıkmaz. Ne zaman ki yâr hançerini âşığın inleyen gönlüne saplar o zaman âşığın canı çıkar.

Hiç söz yokdur dehânından dimiş erbâb-ı dil

Aşık-ı dil-haste-i hicre şifâdur var ise

Şeyhülislâm Yahyâ G 338/3

Gönül erbabları sevgilinin ağzından hiç söz çıkmaz demişler. Gönlü hasta olan âşığa sevgilinin söyleyeceği bir söz bile şifadır.

Sorarsa derdine bir çâre haste-dil-i `âşık

Şarâb-ı la`lûni gel ey tabîb-i cân em de

Şeyhülislâm Yahyâ G 368/3

Hasta âşığın şifası sevgilidedir. Bir bakıma sevgili tabîb konumundadır. Gönül hastası yaralı âşık ne zaman derdine bir çare sorarsa cân tabibi şifası kendisinde olduğu için dudaklarındaki şarabı göstererek âşığın emmesini söylemeli ve hastaya şifa vermelidir.

Âsitânından erer cânlara te`sîr-i hayât

Haste-i aşka şifâ Hâzret-i Mevlânâdır

Şeyh Gâlib K 3/12

Şeyh Gâlib'in Hz. Mevlânâ için yazdığı bir kasidesinde haste-i aşk benzetmesini kullanmıştır. Burada beşerî aşktan ziyade manevî anlamda kullanılan benzetmeyi şöyle kullanmıştır:

Âleme senin dergâhından hayat yayılır ve cânlara tesir eder. Bu yolda hasta olan tüm âşıklara şifa Hâzret-i Mevlânâdır. Kendisi de bir Mevlevî olan şair, bu yolda hastaların derdinin şifasının Mevlânâ olduğunu ifade etmiştir.

Dil-i za'ife bir âfet güzel beğendiremem

O haste-i gam-ı aşka ecel beğendiremem

Şeyh Gâlib G 213/1

Sevgili doğası gereği âşığa eziyet etmesiyle meşhurdur. Âşık zayıf ve yorgun düşmüş gönlüne bir güzel beğendirmekte zorlanır. Gam hastası yaralı gönlüne ecel beğendirememektedir. Sevgili bir nevi âşıkların eceli olmaktadır.

Devâ-hân olmaga yokdur dimâğı haste-i aşkın

Düşüp bâlin-i istiğnaya bîmâr olduğun var mı

Şeyh Gâlib G 324/2

Hasta âşığın iyileşmeye isteği yoktur. Hastalanıp yatağa ihtiyaç duyacak kadar hasta olduğu var mıdır sevgilinin?

Dîde-i bîmârı ol şühûn ifâkat görmesin

Haste-i aşkı dahı bir gayrı illet görmesin

Şeyh Gâlib MB 36

Şeyh Gâlib, bir müfred beyitinde ise bu benzetmeyi şöyle kullanmaktadır: O güzelin gözlerinin hastası olan âşık iyileşme yüzü görmesin. Aşk hastası bundan başka bir hastalık görmesin.

Âşığın sevgiliye duyduğu aşk zamanla hastalıklı bir ruh hâline dönüşür. Başlarda basit bir arzu olan bu duygu giderek âşığa eziyet etmeye başlar ve bu da âşığa ızdırap verir. Aşkın çekiciliği dolayısıyla gittikçe içine batan âşıklar ruh hâllerini bu şekilde tasvir etmeye yönelmişlerdir. Divân şiirinde bu benzetme aşkın

âşığa etkisini anlatabilmek amacıyla sıklıkla kullanılmıştır. Şeyh Gâlib ve Şeyhülislâm Yahyâ'da bu benzetmeyi kullanan şairlerdendir.

4.1.1.11. Kitâb

Aşk kavramı kullanarak yapılan bir diğer tamlama da kitâb-ı aşktır. Aşkın yazılı olmayan bir kitabı vardır. Âşıkların da bu kitaba uygun hareket etmesi gerekir.

Yakup şem`in kitâb-ı `aşk okur bir suhte var mı

Dilâ bî-vech meşhûr olmadı ol fenle pervâne

Şeyhülislâm Yahyâ G 319/3

“Şemin yaktığı aşk kitabını okuyan kimse var mıdır? Bu alanda pervane sebepsiz yere meşhur olmamıştır.”

Şem-pervane ilişkisine değinen Yahyâ, şemin etrafında aşkla kanat çırpan ve kendini şemin güzelliği karşısında koruyamayıp yakan pervanenin sebepsiz yere meşhur olmadığına değinir. Şem, pervane ile birlikte aşkın kitabını da yakmıştır.

Hat geçdi nâsîh oldu o hükmi kitâb-ı aşk

Bir dahı fitne eyleyemez intisâb-ı aşk

Şeyh Gâlib Sâkî-name/8

“Aşkın kitabı nasihat verici bir kitap hâline gelip aşka bağlandığı için artık fitne çıkarıp ortalığı karıştıramaz.”

Aşkın kitabının hükmü geçmiş, artık nasihat verici bir kitap hâline gelmiştir. Bu sebeple fitne çıkarıp da ortalığı karıştıramaz.

4.1.1.12. Meydân

“Geniş, açık, düz yer, alan” (Devellioğlu, 2017:741) anlamındaki meydan kelimesi şairler tarafından aşk meydanı anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Hâk-i Mecnûndur dönen sahrâda sanman gird-bâd

Istemez bî-çâre hâlî kalduğın meydân-ı `aşk

Şeyhülislâm Yahyâ G 177/4

Divân edebiyatında yanak, yüz ve güzellik çeşitli ilişkiler ile meydana benzetilmiştir. Tasavvufta, kâinat anlamındadır. Meydanla ilgili birçok da deyim vardır. Aynı zaman da âşıkların boy ölçüştüğü mekân olma özelliği vardır. Sahra da geniş ve düz bir alan olması bakımından âşıkların mekânıdır. Sahra da dönüp duran hortum Mecnun'un toprağıdır. Çaresiz âşıklar bu aşk meydanının boş kalmasını istemezler.

Geldi bir mısra'la Gâlib ana târîh-i bülend
Ayn-ı resm-i âsümân-ı bî-bedel meydân-ı aşk
Şeyh Gâlib T 11/9

Şeyh Gâlib, Galata Mevlevî-hânesi'nin sema-hânesi için yazdığı bir manzumede meydan benzetmesini kullanmıştır.

4.1.1.13. Mihnet

Mihnet kelime anlamı olarak “gam, keder, sıkıntı, dert” demektir (Devellioğlu, 2017:750).

Çıkarma pây-ı dilden kayd-ı bend-i mihnet-i aşkun
Kul olduk cân ile ol şâha çün bî-dâddan kaçma
Şeyhülislâm Yahyâ G 334/3

Aşkın temelinde de sevgiliye kavuşma arzusunun verdiği üzüntü ve sıkıntının olduğunu düşünülürse mihnet-i aşk tamlaması yerinde bir kullanım olacaktır. Âşık, aşkın verdiği sıkıntının bağımlı gönlünden çıkarmamalı, sevgilinin zulmünden kaçmamalı ve tüm benliğiyle ona kul olmalıdır. Bunlar âşık olmanın gereklerindedir.

Mihnet-i `aşkun safâsın ben ideydüm yalnız
Halk-ı `âlem dâ'imâ bî-gam olaydı kâşki
Şeyhülislâm Yahyâ G 421/4

Aşkın derdini, sıkıntısını çeken âşık artık rahata ermek istemektedir. Bu yüzden keşke tüm âlem her daim gamlı olsa da üzüntüsünü yaşadığım aşkın sefasını

sürsem diyerek bu zorlu aşkın sefasını bencilce bir yaklaşımla tek başına sürmek ister.

Derd ü mihnetdir belâdır aşk
Bir manzaradır ibtilâdır adı aşk

Şeyh Gâlib G 168/1

Şeyh Gâlib'in divânında tek başına "mihnet-i aşk" tamlamasına rastlanmamıştır. Aşk dert, sıkıntı ve bir beladır. Bunlar bilinmesine rağmen aşk bir tiryakilik hâlidir. Aşkın insan ruhunda yarattığı delilik hâline gönderme yapan Gâlib, verdiği zarar herkesçe bilinmesine rağmen içinden çıkılamayan garip bir bağımlılık hâli olduğunu da vurgular.

Şeyh Gâlib'in bu duruma yaklaşımı Şeyhülislâm Yahyâ'ya göre daha karamsardır. Yahyâ'ya göre aşk yüzünden çekilen dert ve sıkıntı doğal bir süreçtir. Beşeri aşktan söz ettiğini düşündüğüm bu iki beyitte Yahyâ bu durumdan gayet memnundur. Fakat Gâlib'de aynı durum söz konusu değildir. O bu durumu içinden çıkılamayan bir bataklığa benzetir. Aşk da bir bataklık gibi kurtulmak için çabaladıkça insanı içine çeker. Âşık ne yaparsa yapsın yine de aşk yolunda bu sıkıntılara katlanmak zorundadır.

4.1.1.14. Mürîd

Mürîd kelimesi sözlüklerde "*irâde eden, buyuran, bir şeyhe bağlı olan kimse*" şeklinde açıklanmıştır (Devellioğlu, 2017:859).

Mürîd-i 'aşk isen incinme ser-gerdânlık el virse
Sipihri döndürür cûy-ı irâdet âsiyâb-âsâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 7/2

Aşkın müridi isen sarhoşluk hâli el verirse incinme çünkü iradet ırmağının değirmeni feleği de döndürür. Aşk da feleği döndüren değirmen gibidir.

Cihân halkı mürîd-ü âşık oldu
Kimi Mecnûn kimisi Vâmık oldu

Şeyh Gâlib Mesnevi 7/3

Mürîd-ü âşık kavramı Şeyh Gâlib Divanı'ndaki "Mevlana ve Mürîd" hikâyesinde aşağıdaki beyitte geçmektedir. Cihân halkı âşıkların müridi oldu. Kimi Mecnûn kimi Vâmık oldu. İradesini âşıklara teslim eden halkı, büyük âşıklardan olan Mecnûn ve Vâmık'a benzeten Gâlib cümle âlemin bu âşıklara mürîd olduğunu, bu âşıkların yolundan ilerlediklerini ifade eder.

Şeyhülislâm Yahyâ, mürîd kavramını aşk ile benzetirken Şeyh Gâlib, mürid ve âşık arasında bağlantı kurar.

4.1.1.15. Nâr

Nâr kelimesi "ateş, od, cehennem" (Devellioğlu, 2017:945) anlamlarına gelmektedir. Ateş, âşığın içinde bulunduğu ızdırabı temsil eder. "Sevgilinin çeşitli uzuvları da yakıcılığı dolayısıyla ateşe benzetilmiştir. Ayrıca ateş, cehennemdeki nâr'dır." (Pala, 2015:51).

Nâr-ı elem-i `aşkla tutuşmak olur idi

Ammâ nidelüm kim gözümün yaşı yenilmez

Şeyhülislâm Yahyâ G 151/2

Âşığın gözyaşları içindeki aşk ateşini söndüremediği gibi bazen yakıcı bazen yanmasını engelleyici unsur olabilir. Âşık, aşk eleminin ateşiyle tutuşmak isterken gözyaşları buna engel olmaktadır.

Pervâne gibi yanmayacak nâr-ı aşka ten

Ol şem`-i hüsne vasl olımsın cihânda sen

Şeyhülislâm Yahyâ G 264/1

Ateş denince akla ilk gelen şem ile pervanenin hikâyesidir. Pervane, şem'in ateşinin yaymış olduğu ışığın güzelliğine karşı koyamaz. Şem'in etrafında döner ona daha da yakın olmak arzusuyla, döndükçe daha da yaklaşır. Bu güzelliğe daha fazla karşı koyamaz ve kendini ateşin arasına atar. Benliğini onunla eritmek ister. Cisminden uzaklaşmadıkça Allah'a ulaşamaz.

Âşığın gerçek aşka ulaşması ancak pervane gibi kendini ateşin içine bırakmasıyla gerçekleşir. Tenler aşk ateşiyle pervane gibi yanmazsa bu cihanda o

güzele kavuşması mümkün değildir. Kavuşmak isteyenler kendini ateşe atmayı göze almalıdır.

Derûnumda mahabbet şem`ini yak nâr-ı aşkundan
Münevver eyle gönlüm hânesin envâr-ı `aşkundan
Şeyhülislâm Yahyâ G 300/1

Âşıkların gönlü karanlıktadır. Aydınlanması için aşk ateşinin yakılması gerekmektedir. Ancak bu ateşin yakılmasıyla âşık münevver olacaktır. Bu mum âşığın gönlünü temizleyecek ve arındıracaktır. Temizlenip arındırılmış bir gönül ise sevgili için hazır duruma getirilmiş olur.

Âşığın içindeki muhabbet mumunu aşk ateşinle yak. Gönül hanem yaydığıнын ışıkla münevver olsun.

Nümûne-i küre-i nâr-ı aşk kâsesidir
Zebân-ı tâzene gûyâ zebâne-i tanbûr
Şeyh Gâlib G 57/10

“Küre nümunesi aşk ateşinin kasesidir. Yeni diline gûya alevden tanburdur.”

Gâlib, küre benzetmesiyle dünyayı işaret eder. Bu küre aşk ateşinin kâsesidir. Bu yeni aşk dilinin gûya alevden tanburu dünyadır.

Berk-i nigâhın et zehebûr-ra`d-ı nâr-ı aşk
İksîr-i nûr-ı kalb ola tîzâb-ı gül arak
Şeyh Gâlib G 166/6

“Sert bakışlarını gök gürlemesinin aşk ateşine karşı altın hâline getir. Kalp nurunun iksiri olsun kezzap gibi gül arağı.”

Aşkın ateşi tıpkı şimşek gibi kuvvetlidir. Âşık sevgiliden bakışlarını bu durum karşısında kullanması ister, böylece bakışları altın gibi değerli bir hâle gelecektir.

4.1.1.16. Pûte

Pûte, “*içinde maden eritilen tava*” ya (Devellioğlu, 2017:1017) verilen isimdir.

Nâr-ı gamla pûte-i aşk içre kâl olduk dirüz

Hâl müşkildür eger uymazsa hâle kâlimüz

Şeyhülislâm Yahyâ G 149/2

Allah’a ulaşmak isteyen gönüller arzu, heves ve isteklerinden kendilerini arındırmalıdır. Gönül de aşkın pûtesinde kendinden ne varsa eritir. Âşık gam ateşiyle aşkını eritirse o zaman değerli bir cevher hâline gelebilir. Eğer söyledikleri ve yaptıkları birbirine uymazsa hâli zordur. Yani aşkından arındığında ortaya çıkan şeyin bir değeri yoksa kendini değerli sayamaz.

Pûte-i aşkda kâl eyledi cism-i sâfın

Pederlerinden olup iksîr-i nazar tâb-efken

Şeyh Gâlib T 45/2

“Aşk pûtesinde cismini temizledi ve bir cevher hâline getirdi. Yakıcı bakışının iksiri büyüklerinden gelmektedir.”

Şeyh Gâlib, Sakıp Dede’nin oğlu Şeyh Ahmed Halis Efendi’nin vefâtı sebebiyle düşürdüğü bir tarihinde bu benzetmeyi kullanmıştır. Mâsivâdan arınmak ve Allah’a ulaşmak isteyenler için ilk şart kendini temizlemek, dünyevi heveslerden arınmaktır. Cebecioğlu mâsivâdan arınma durumu için şunları söylemektedir:

“Tasavvufta, gönülde Allah’tan başka neyin sevgisi varsa, onun sevgilisi, hatta ilahı odur. Bu yüzden, kalpten mâsivâ putunun değiştirilmesi, sevginin, hep Allah üzerinde yoğunlaşması büyük önem arz eder. “Ey Muhammed (sas.)! Nefsinin, hevasını ilah edineni görmedin mi?” (25/Furkan, 43; 45/ Câsiye, 23).” (2014:320).

Seyr-i Sülûkun temel şartı maddi nimetleri terk etmektir. Bu yüzden âşıklar kendilerini bu ateşte eritmelidir ki ortaya çıkan şey ile hakikate ulaşabilsinler.

4.1.1.17. Rüstem

Divân şiirinde, gücün ve yenilmezliğin sembolü olan İran'ın ünlü kahramanı Rüstem sıklıkla kullanılmıştır. (Pala, 2015:382).

Rüstem-i aşkun zebûnı olmaduk bir ferd yok

Hâsılı anunla gönlümce tutuşmuş merd yok

Şeyhülislâm Yahyâ G 181/1

Rüstem, zayıf ve âciz âşıkları alt edebilecek güce sahiptir. Rüstem'le gönlünce kavgaya tutuşabilmiş bir âşık da yoktur. Aşk da Rüstem gibi eline düşenleri perişan edebilecek güce sahiptir.

Âhir bana kasd etdi togup Rüstem-i aşkı

Endîşemi ol mâh ile devr-i kamer etdim

Şeyh Gâlib G 212/2

Gâlib, aşağıdaki beyitinde “Rüstem-i Aşk” benzetmesinin yanında bir de “Devri-i Kamer” benzetmesini de kullanmıştır ki eski kültürümüzde bu tabir “kıyamet, dünyanın son devri anlamlarında kullanılmaktaydı.

İskender Pala, bu tabiri şu şekilde tanımlamaktadır:

“Eskiler yedi gezegenin her birinin biner yıl devir sürdüğüne, altı yıldızın devrinin geçip yedinci yıldız olan Ay'ın devri içinde bulunduğumuza inanırlardı. İlk devir Zühal devridir ki Hz. Âdem ile başlamıştır. Bu devirlerden her biri bin yıl sürer, içinde bulunduğumuz devir son devirdir ki Hz. Muhammed'in devridir. Âhir zaman olan bu devirde birçok fitneler, karışıklıklar çıkacak ve nihayet kıyamet kopacaktır.” (2015:124).

Sevgiliye duyulan aşk önceleri âşığın canına kast eder. Âşık o ay yüzlü sevgili ile endişesini ay devrinde paylaşır.

4.1.1.18. Sâye

Farsça bir kelime olan sâye “*gölge, koruma, sahip çıkma*” (Devellioğlu, 2017:1078) anlamlarına gelmektedir. Aşk da insanların sığındığı bir gölgedir.

Penâh olursa nola mihr ü mâha sâye-i `aşk
 Bülend mertebdür mihrün ile pâye-i `aşk
 Şeyhülislâm Yahyâ G 182/1

Aşkın gölgesi güneş ve aya sığınılacak yer olsa ne olur. Maşukun güneşi ile aşk pâyesi sığınılacak en yüksek mertebedir.

Şevk-i rûyûnla açar lâle-i dâg-ı sînem
 Sâye-i aşkda minnet-keş-i hurşîd olmaz
 Şeyh Gâlib G 123/5

Sevgilinin yüz güzelliğinin şevkiyle âşığın gönlünde lale gibi yaralar açılır. Aşkın gölgesine minnet edenler güneş olamaz.

4.1.1.19. Te'sîr

Arapça bir kelime olan te'sîr “*alâmet, nişan bırakma, işleme, dokunma*” (Devellioğlu, 2017:1271) anlamlarına gelmektedir. Divân şiirinde aşkın âşığa ve sevgiliye etki etmesi anlamında kullanılmıştır. Aşk, büyü bir durum olduğundan âşığa ve sevgiliye te'sîr eder.

Yahyâ o mâha ta`nı ko nâ-mihribân diyü
 Te`sîr-i aşk bir gün anı mihribân ider
 Şeyhülislâm Yahyâ G 61/5

Yahyâ, sevgiliyi şefkatsiz olduğu için ayıplama, aşkın te'sîriyle bir gün o da şefkatli olacaktır.

Neşter-i müjgânının te'sîr-i sihridir meger
 Yâsemende gonca-i gülberg-i handân gösterir
 Şeyh Gâlib G 54/2

Neşter gibi keskin olan sevgilinin kirpikleri âşığa tesir eden bir sihir gibidir. Yasemini gülen gül yaprağı gibi gösterir.

Her iki şair de aşkın büyüleyici bir durum olduğu konusunda hem fikirdir. Bu durumun iki tarafı da etkisi altına aldığı ve hür iradeleri dışına çıktıkları ya da çıkabilecekleri söylenmektedir.

4.1.2. Âşık ve Sevgili ile İlgili Bazı Benzetme Unsurları

4.1.2.1. Âşık-ı Mehcûr

Mehcûr, Arapça “*terk olunmuş, bırakılmış*” (Devellioğlu, 2017:697) mânâsındadır. Sevgiliden ayrı kalan âşıklar kendilerini mehcûr olarak tanımlamışlardır.

Bir kez dimedün kandadır ol `âşık-ı mehcûr

Bilsem bu cefâya ne sebep var diye cânâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 13/3

Âşığa sürekli cefa çektiren sevgili bir kere bile o terk edilmiş sevgilinin nerede olduğu sormaz. Âşık ise bu cefaya neyin sebep olduğunu anlamakta zorlanır.

Cihânda âşık-ı mehcûra sanma râhat olur

Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur

Şeyhülislâm Yahyâ G 60/1

Cihân, sevdiğinden ayrı kalmış bu âşık için hiçbir zaman rahat olmaz. Neler çektiğini anlatsa bu durumdan şikâyet etmiş gibi olur fakat şikâyet etme taraftarı değildir. Çünkü âşığa şikâyet etmek yakışmaz.

Yakın olmaz güzeller `âşık-ı mehcûr u şeydâya

El öpmek ârzû itsen ırakdan merhabâ dirler

Şeyhülislâm Yahyâ G 84/2

Güzeller sevdiğinden ayrı kalmış bu deli âşığa asla yaklaşmazlar. Âşık bu güzellerin elini öpmeyi arzu etse güzeller sadece uzaktan merhaba demekle yetinirler. Böyle bir durumda bile âşık o güzeli sevmekten vazgeçmez.

Âşık-ı mehcûrî şâhum yâdlerden saymayup

Lutflarla andugun bir dem gider mi yâddan

Şeyhülislâm Yahyâ G 293/2

Sevgilinin terk edilmiş âşığı yabancından sayılmayıp lütuflarla andığı an âşığın gönlünü hoş ettiğinden bu anı hiç unutmaz.

Dem-i visâl ricâsı ki var derûnında

Olur mı `âşık-ı mehcûr bir dem âsûde

Şeyhülislâm Yahyâ G 364/2

Âşığın gönlünden her dem kavuşma arzusu vardır. Âşık acaba bu mehcûr edilmiş âşık hayatında bir kez de olsa mutlu olacak mı? diye kendine sormaktadır.

Ey teşne-i ümîd degildir sehâb-ı feyz

Gerdûnu âh-ı âşık-ı mehcûr kaplamış

Şeyh Gâlib G 133/6

Gökyüzündeki bulutlar âşığın âhından meydana gelmiştir. Ey umuda susamış olanlar semayı kaplayan bulutun feyz bulutu olduğunu düşünmeyin. Bu bulutlar ayrılık acısı çeken âşığın âhıdır diyerek âşıklara yanlış düşünüldüğünü ifade eder.

Eyle ey pervâne hâl-i âşık-ı mehcûru yâd

Gâh gâhî nâil-i bûs ü kenâr oldukça ben

Şeyh Gâlib G 241/6

Ey pervâne, ben ara sıra sevgiliyi öpmeye ve kucaklamaya nâil oldukça sen sevgiliden ayrı kalmış âşığın hâlini yâd et.

Pervane önce hayranlıkla şemi izler daha sonra etrafında dönmeye başlar. Şemin yaymış olduğu ışığın güzelliğiyle başı dönen pervane ona doğru kanat çırpar. Sonunda bu güzelliğe daha fazla dayanamayan pervane kendini ateşe bırakır. Aşkı için canından vazgeçmiş olur ve pervane için vuslat gerçekleşmiş olur. Âşıklar da böyledir. Sevgilinin can yakıcılığını bildikleri hâlde ona doğru yürümekten vazgeçmezler. Sonuç olarak âşık maşukunda kendi varlığını eritir.

Âşık her zaman sevgiliye kavuşmak arzusundadır ama şartlar hiçbir zaman kavuşmaya elverişli değildir. Bu sebeple âşık terk edilmiş, yalnız kalmış, acı çeken kişi konumunda olmaya her zaman mahkûmdur. Her iki şair de benzer şekillerde bu ifadeyi kaleme almışlardır. Sevdiğinden uzak bir âşığın hâli herkesçe ayındır. Şeyhülislâm Yahyâ daha çok sevgilin cefa edişinden, kavuşma arzusundan bahsederken Şeyh Gâlib, âşık-ı mehcûrun âhını ele almıştır.

4.1.2.2. Bâg-ı Hüsn

Güzellik bağı anlamındaki bu tamlama da sevgilinin güzelliğini tasvir etmek için şairler tarafından kullanılmıştır.

Bâg-ı hüsne kâmetün serv-i ser-efrâz eyleyen

Ben hakîri sâyeveş hâk ile yeksân eyledi

Şeyhülislâm Yahyâ G 396/2

“Güzellik bağına başını kaldıran servi gibi boyun, gölge gibi değersiz beni yerle bir etti.”

Sevgilinin boyu uzunluğu yönünden servi ağacına benzetilir. Âşık, güzellik bağından başını kaldıran servi gibi boyun gölgesi altında yerle bir olur. Sevgilinin nezdinde değersiz oluşunu da ekler.

Nev-bahâristân desem şâyân nihâl-i kaddine

Bâg-ı hüsnünde gül ibrîşime benzer perçemin

Şeyh Gâlib G 178/8

“Fidan boyuna ilkbahar desem uygundur. Güzellik bağında perçemin ipek ağacına benzer.”

Sevgili bir fidan gibi ince ve uzundur. Âşık, sevgilinin bu özelliğini ilkbahara benzetir ve ilkbahar demeyi uygun görür. Sevgilinin perçemi ise bu bahçenin gülibrîşimidir. Görüntüsü yönünden dikkat çeken bu ağaç sevgiliye yapılan en güzel yakıştırmalardan biridir.

Gülberg-i âteşin ruhu hatt-ı benefşe-ter

Cennet mi bâg-ı hüsn mü sîmyâ mıdır desem

Şeyh Gâlib G 209/2

“(Sevgilinin) yanağı ateş renkli gül yaprağı, ayva tüyleri taze menekşedir. Bu hâliyle cennet, güzellik bağı ya da simya mıdır?”

Bu güzellik bağında sevgilinin yanağı ateş renkli, kızıl bir gül yaprağını anımsatır âşığa. Ayva tüyleri ise tazecik birer menekşe gibidir. Bu hâlde cennet ya güzellik bağı ya da simyadır. Simya ilminde toprağın altına dönüşmesi durumu söz konusudur. Burada da simya ilmine değinen Gâlib, yanağının ve ayva tüyelerinin dönüşümünden dolayı bu anımsatmayı yapar.

4.1.2.3. Bülbül

Sesinin güzelliğiyle ünlü olan bülbül, sözlükte “*Ötüşü güzel, mârûf kuş; kuşların âşığı*” (Kurnaz, 2009:101) şeklinde açıklanır. Klâsik edebiyat içerisinde kendinde her daim yer bulan bülbül, âşık ile birlikte anılmakta birbirlerine benzetilmektedirler.

“Divân edebiyatı bülbülden ayrı düşünülemez. O, şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arzeden bir âşığın timsâlidir. Bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen de gönlü olur. Bülbül, güle âşık kabul edilir. Bu durumuyla âşığa çok benzer. Üstelik güzel sesi de âşığın güzel sözleri, şiirleridir. Nasıl bülbül gülsüz olmazsa, âşık da maşûksuz olmaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağrını deler. Kısaca bülbülün her özelliği âşıkta mevcuttur.” (Pala, 2015:77).

Şeyhülislâm Yahyâ da şiirlerinde bülbül mefhumunu sıklıkla kullanmıştır.

Aşkun odına ey gül yanarsa cân-ı şeydâ

Her bir avuç küünden bir bülbül ola peydâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 3/1

“*Ey gül, divâne gönül aşk ateşiyle yanarsa her bir avuç küünden bir bülbül ortaya çıkar*” diyen Yahyâ, tenasüh inancına gönderme yapmaktadır. İnsan ruhunun ölümsüz olduğu, öldükten sonra başka bir bedende hayatına devam edeceği görüşü eskiden beri birçok kültürde inanılan bir durumdur. Bu öğretinin bildiğimiz

reenkarnasyon durumundan farkı ruhun bir insan bedeninde değil de herhangi bir maddede tekrar doğuşudur. Bu inancın temel sebebi de insanın ebediyet isteğidir.

Zülfinde cây-ı dil olan ol zülf-i ham-be-ham

Bir âşiyânedür k'ola âbâd-ı `andelîb

Şeyhülislâm Yahyâ G 17/4

Âşığın gönlünün yeri sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarıdır. Sevgilinin saçı bu gönül kuşunun yuvasıdır. Âşık kendine ancak sevgilinin saçlarını yer edinebilir. Âşığın gönlü bülbüle benzetilmektedir. Yuvası da sevgilinin güzel saçlarıdır.

Hûn-ı eşkinden olupdur bülbülün her âb sürh

Bâgda olsa aceb mi sünbül-i sîr-âb sürh

Şeyhülislâm Yahyâ G 40/1

“Bülbülün kanlı gözyaşlarından sular kırmızıya (kana) bulandı. Bu sebeple bahçedeki çiçeklerin kırmızı olmasına şaşılmamalı.”

Klâsik edebiyatta gül sevgiliye, bülbül ise âşığa benzetilir. Gülün dikenleri dalına konan bülbülü yaralayarak kanının akmasına sebep olur. Akan kan âşığın gözyaşını temsil etmektedir. Bülbülün akan kanları ise güle kırmızı rengini vermektedir.

Seni bu sûrete koyan gülün aşkıdır ey bülbül

Neye düşse anı yakup kül itmek şân-ı âteşdür

Şeyhülislâm Yahyâ G 55/3

“Ey bülbül! Seni bu hâllere koyan güle olan aşkıdır. Ateşin düştüğü yeri yakıp kül etmesi ateşin şanıdır.”

Burada bahsedilen aşk sıradan bir ateş değil aşkın ateşidir. Düştüğü yeri yakıp yıkan geriye hiçbir şey bırakmayan ateş, âşığın gönlüne düşünce de geriye bir şey bırakmaz. Bu ateşin doğasından kaynaklıdır.

Aşık-ı bî-çâreler mehçûr a`dâ pür-sürûr

Andelîbân dūr tutmuş sahn-ı bâgı zâglar

Şeyhülislâm Yahyâ G 106/4

Biçare âşıklar unutulmuş, düşmanlar sevinç dolu. Bülbüller ise uzaklaşmış onların yerine kargalar hâkim olmuş. Gül bahçesini istila eden rakiptir. Dolayısıyla rakip kargaya teşbih edilmiştir. Âşık ise kendini bülbül olarak nitelendirmiştir. Bülbül yerinden ayrılınca kargalar onun yerini elinden almışlardır.

Sen tuyurdun hüsnini dünyâyâ Yahyâ dil-berün

Bülbül-i şûrîdenün aşkıyla meşhûr oldu gül

Şeyhülislâm Yahyâ G 221/5

“Yahyâ! O dilberin güzelliğini dünyaya duyuran sensin. Aklını kaybetmiş bülbülün aşkı ile meşhur oldu gül.”

Yahyâ, sevgilinin güzelliğini o kadar çok anlatmıştır ki âşığın sevgiliye olan büyük aşkı olmasa kimse onu tanımayacak, bilmeyecekti. Öte yandan gönderme yapılan konu bülbülün kanıyla kırmızı rengini alan bülbüldür. Güle güzelliğini veren bülbül, sevgilinin güzelliğini herkese duyuran onu meşhur eden de âşıktır.

Hüsnine magrûr olup gül gûşına koymazsa da

Bülbül-i şûrîde geçmez nâle vü feryâddan

Şeyhülislâm Yahyâ G 293/4

O güzel, güzelliğiyle böbürlenip kulak vermese de bülbüle, aşkından deliye dönmüş bülbülün feryat ve figanından geçilmez. Sevgili âşığa daima zulmeder. Âşık ise her ne kadar bu durumdan şikâyetçi görünse de aslında sevgilinin ona kötü de olsa ilgisinden hoşnuttur.

Geçersin her güle `âşık kaçarsın âldan âla

Sebâtun yokdur ey bülbül konarsın daldan dala

Şeyhülislâm Yahyâ G 305/1

Ey bülbül! Kararsız olduğun için daldan dala konarak gördüğün her güle âşık oluyorsun diyerek âşığın çapkınlığını dile getiren Yahyâ, âşığın da bülbül gibi gördüğü her güzele meylettiğini bu yüzden de sebâtın ne olduğunu bilmediğini

söyler. Bu durumun suçlusu güzeldir. Çünkü karasızlığa, sabırsızlığa o sebep olmaktadır.

Sana âşık benüm yanumda gayrun nâmın andırma
Anılmaz şem` ile bülbül gül-i gülşenle pervâne
Şeyhülislâm Yahyâ G 319/4

“Mum ile bülbül, gül bahçesi ile pervâne nasıl ki beraber anılmıyorsa sana âşık olan benim yanımda da başkasının adını andırma.”

Divân şiirinde pervane-şem, gül-bülbül mefhumları aralarındaki ilişkiden dolayı her zaman birlikte anılan kavramlardır. Yahyâ da nasıl ki bu kavramlar birbirleriyle karıştırılmıyor, beraber anılıyorsa sevgilinin yanına yakışanın da kendisi olduğunu ve başkasıyla anılmaması gerektiğini ifade etmektedir.

Ehl-i hüner müsâdif-i re’y-i münîridir
Gösterdi şem’i bülbül-i hâmûşe mâhtâb
Şeyh Gâlib K 12/18

Beceri sahibi olanlar bakışlarıyla ışık saçan kişilerdir. Mum ışığını bile suskun bülbüllere mehtap gibi gösterebilirler. Hamuş, Mevlana Hazretleri’nin Şems-i Tebrizi gittikten sonra aldığı lakaptır. Mevleviliğe ait bu kavram susmuş, susan anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2017:371). Âlemin sırrına vâkıf olanlar bu idrakin sonunda susmaya yönelirler.

Pertev-i sûzişi gör şu’le-i âh-ı bülbül
Bir şerâreyle eder gonca-i handânı çerâg

Şeyh Gâlib K 14/2

“Yürek yangının parlaklığı bülbülün âh alevindendir. Bir ses çıkarışıyla gülen goncaları yakar.”

Bülbülün âhı ile yürekte yangın meydana gelir. Gâlib, bu parlaklığın sebebinin yürek yangını olduğunu vurgular. Normalde güzel sesiyle bilinen bülbül

hicrân sebebiyle öyle bir ses çıkarır ki bu sestten dolayı gül bahçesinin tüm goncaları yanmaya başlar.

Bu bâğın bülbülân-ı aşkı kim pervâne meşrebirdir
Gül-i nezzâraden fânûs-ı gülgûn eylemişlerdir
Şeyh Gâlib G 45/3

“Bu bağın aşk bülbülleri pervane meşreblidir. İzleyici gülleri gül renkli fanus hâline getirmişlerdir.”

Pervanenin mumun etrafında döndüğü gibi bülbüller de gülün etrafında dönüp dururlar. Bu yönüyle pervane ve bülbül birbirlerine benzemektedirler. Güllerin etrafını gül renkli bir fanus gibi kapatmışlardır.

Şifâ-yı sadr-ı bülbül hep nesîm-i haste-dildendir
Safâ-yı hatır-ı gülzârı sorma sağ esenlerden
Şeyh Gâlib G 258/2

“Bülbülün gönül şifası hep hasta gönlün rüzgarındandır. Gül bahçesinin hatrını esenlerden sorma.”

Bülbülün gönlü o hasta yüreğin rüzgarından dolayı yaralıdır. Bu yüzden gül bahçesinin hatrı rüzgardan sorulmamalıdır.

Ağlama ey bülbül-i dîvâne Allâh aşkına
Merhamet kıl haste-i hicrâne Allâh aşkına
Şeyh Gâlib G 286/1

“Ey dîvâne bülbül! Allah aşkına ağlama. Bu ayrılık hastasına merhamet et Allah aşkına.”

Ayrılık acısı çeken bülbülün o tatlı ötüşlerinin yerini ağlayışları almıştır. Bu duruma daha fazla dayanamayan Gâlib, bülbülden daha fazla ağlamamasını ve kendisine merhamet etmesini, bu durumun onun yüreğini daha fazla yakacağını söyler.

Erişüp bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül

Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâra düşdü

Şeyh Gâlib G 311/4

“Bülbül bahara erişerek gül ile sohbetini yeniledi. Yine tahammül sırası kararsız gönüle düştü.”

Baharın gelmesi ve gülün tekrar açması ile birlikte bülbül de sevdiğine kavuşmuş olur ve böylece kavuşma gerçekleşir. Bülbül ile gülün yeniden başlayan sohbetleri karşısında artık tahammül etme sırası kararsız gönüle düşmektedir.

Aşk eger bâzârını germ etmese bülbül gibi

Hüsn olur vakt-i şitâ içre açılmış gül gibi

Şeyh Gâlib G 319/1

“Eğer aşk, bülbül gibi pazarını ısıtmazsa, güzelliği kış vaktinde açılmış gül gibi olur.”

Aşk pazarında işler kötüye gitmektedir. Bu yüzden âşık, bülbül gibi pazarını ısıtmalıdır. Eğer pazarını ısıtılabirirse kış mevsiminde açılmış bir gülün güzelliği gibi aşkın pazarı da güzelleşir.

4.1.2.4. Dil-i Şeydâ

Sözlük anlamı *“deli gönül”* (Devellioğlu, 2017:210) olan bu tamlama âşıkların hâlini anlatmak için kullanılır. Çok seven gönül aşkıdan çılgına döner. Divân şairleri bu çılgınlık hâli için dil-i şeydâ benzetmesini yapmışlardır.

Dil-i şeydâ egerçe zerre-i nâ-çîzdür ammâ

Derûnında olan sûzı söyindürmez yedi deryâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 5/3

Âşığın gönlü bu kocaman dünya içerisinde küçük, naçiz bir zerredir. İçerisinde öyle bir yangın vardır ki bu ateşi yedi deryanın bile söndürmeye gücü yetmez. Gönlündeki aşkın ateşi öylesine büyümüş ve her tarafını sarmıştır ki çaresi yoktur. Sevgiliye olan aşkı gelip âşığın yüreğinde kendine yer edinmiş ve artık yakmaya başlamıştır.

Ruh-ı dil-dârı rengîn vasf idersin ey dil-i şeydâ

‘Acebdür sözlerinden reng almazsa gül-i ra`nâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 6/1

Şair şiiriyle sevgili vasfetmektedir. Sevgiliye ait tüm güzellik unsurlarını bir bir kelimelere döker ama bir yandan da endişelidir. Gül gibi güzel sevgilinin ya söyledikleriyle renk almazsa diye de kendi kendine söylenir. Şiir sevgili kadar güzel olmalıdır ve onun tüm meziyetlerini ortaya dökebilmelidir.

Kâkül-i yâr iledür kârı dil-i şeydânun

Rîsmânın kurar üstâd-ı resen-bâz bülend

Şeyhülislâm Yahyâ G 41/2

Yahyâ bu beyitinde ise ip cambazı ve âşık arasında bağlantı kurmaktadır. Nasıl ki bir ip cambazı yükseğe bir ip gerer ve ustalıkla ip üzerinde cambazlık yaparsa, dîvâne âşık da sevgilinin kâkülü ile ustalıkla oynar ve bu onun kârıdır. Âşığın sevgili uğruna yaptıklarını göz önüne alırsak cambaza benzetmek yerinde bir niteleme olur.

Çîn harâcı zülfinün bir târına olmaz bahâ

Müşterî olur dil-i şeydâ anı sümbül sanur

Şeyhülislâm Yahyâ G67/3

Sümbül değerli, güzel kokulu bir çiçektir. Sevgilinin saçları da sümbül gibi değerli ve güzel kokuludur. Bu yönden sevgilin saçı sümbüle benzetilmiştir. Bu güzel saçlara müşteri olan deli gönül onu sümbül zanneder. Oysa Sevgilinin değerli saçlarının bir teline bile Çin ülkesinin haracı satın alamaz.

Bir dem ki tehayyürde buldum dil-i şeydâyı

Almış nâzar-ı aşka mahbûb-ı dil-ârâyı

Tenbîh edip ol meh-veş der kim ko temâşâyı

Şeyh Gâlib Tahmis 3/1

Bu benzetme Şeyh Gâlib Divanı’nda bir tahmiste kendine yer edinmiştir. Dîvâne gönlü bir zaman şaşkınlık içerisinde gören şair muhabbet duyduğu sevgiliyi

nâzar-ı aşk altına almıştır. O ay gibi güzeli seyretmeyi bırak diyerek kendine uyarıda bulunur.

Sevgiliye kavuşma arzusuyla deliye dönen gönül dil-i şeydâ olarak Divân şiirinde sıklıkla kullanılır. Âşık olmanın getirisinden biri de deliliktir. Sevmek kolay iş değildir, sevmeyi göze alanlar ise sevdiği uğruna delirmeyi ve onun için dîvâne olmayı da göze almıştır. Şeyh Gâlib Divânı'nda bir tahmiste bu benzetmeyi kullanmıştır. Şeyhülislam Yahyâ ise 4 beyitte bu delilik hâlini teşbih etmiştir.

4.1.2.5. Ehl-i Aşk

“*Sâhip, mâlik, kabiliyetli, becerikli*” (Devellioğlu, 2017:237) gibi anlamları olan “ehl” kelimesi çeşitli isimlerle tamlama kurar. Âşık olanlar, aşk yolunda olanlar, kalpleri Allah sevgisiyle dolu olanlar gibi anlamlara gelen ehl-i aşk kavramı yine şairler tarafından en çok kullanılan benzetmelerdendir. Âşıklığın gereklerini yerine getirebilmek her insanın harcı değildir. Aşk ehli olan insanlar gerekirse bu yolda canlarını feda etmekten bile çekinmezler. Sevgilinin gözüne girmek, gönlünü alabilmek kolay değildir. Bu yüzden var gücüyle çalışan âşık korkusuzca hareket etmeli, karşısına çıkan engelleri birer birer aşabilmelidir ki aşkını karşı tarafa ispat edebilsin. Bunları yapmadan aşk ehli olmak mümkün değildir.

Cemâl-i bâ-kemâlündür sevâd-ı çeşmünün nûrî
Süveydâ-yı dili `aşk ehlinün sevdâ-yı hâlündür

Şeyhülislâm Yahyâ G 82/2

Sevgilinin kara gözlerinin nuru cemalinin mükemmel güzelliğindedir. Aşk ehli olanların gönlündeki süveydâ sevdalarının hâlini anlatır. Süveydâ, kalbin ortasında olduğuna inanılan siyah bir noktadır. Bir zehir gibi tüm vücudu dolaşır, zamanı gelince âşığı zehirler. Olgunluğun ve hakikatin merkezidir süveydâ. Aslında sevgilin ta kendisidir.

Başdan ayaga şîve vü nâz olmuş ol perî
Bî-çâre ehl-i aşkda hâlet ne boy görün

Şeyhülislâm Yahyâ G 211/4

Âşık sevgiliye yaklaşmak ister fakat sevgili kaçır. Sevgili doğası gereği nazlıdır. Âşığa naz etmesi ve kendini ağırdan satması gerekmektedir. Âşık da bu duruma içlerlenerek sevgilinin baştan aşağı şive ve naz ettiğini söyler. Çaresiz aşk ehli ne durumdadır görün diyerek sitem eder.

Semûm-ı herc-i yârün ehl-i `aşka itdüğün itmez

Hevâ olsa cehennem âteşi nâr-ı cahîm esse

Şeyhülislâm Yahyâ G 304/2

Yakıcı cehennem ateşi hava olup esse yine de sevgilinin fitne rüzgârının âşığa ettiğini etmez. Yardan esen yakıcı rüzgar sıcak olmasının yanı sıra zehirlidir de.

Yahyâ ne hâl var nazar-ı ehl-i `aşkda

Virdi `akîk hâletini seng-i hâreye

Şeyhülislâm Yahyâ G 329/5

Âşığın bakışı keskindir. Aşk ehli olan insanlar bir bakışıyla sert bir kayayı bile akik taşı hâline getirebilirler.

Dil berîdür `aybdan `aşkından ammâ neylesün

Ehl-i aşkun kadrini bilmez zamâne dil-beri

Şeyhülislâm Yahyâ G 411/2

Gönül sevgiliye olan aşkıdan dolayı tüm ayıplardan arınmıştır fakat zamane güzelleri aşk ehlinin kıymetini bilmez.

Müjgân-ı ehl-i aşk biter câyı hârda

Gülzâr-ı seyr çeşme-i hûnâbdır bu şeb

Şeyh Gâlib G 18/6

Aşk ehli olanların kirpikleri dikenlik yerde biter. Gül bahçesinde kanlı gözyaşlarının sebebi âşıkların diken gibi olan kirpikleridir. Divân edebiyatında kirpik

mazmunu sıklıkla kullanılmıştır. Kirpik şekli ve bulunduğu yer dolayısıyla bakanları yaralayıcı özelliğe sahiptir. Bu özelliğinden dolayı da genellikle ok, diken kimi zaman da kalbe saplanan bir mızrak gibi benzetmelere konu olmuştur.

Zahm-i neşterle edip âzürde kendi cismini
Göz ucuyla ehl-i aşka tîg-i berrân gösterir
Şeyh Gâlib G 54-3

Âşık incinmiş bedenini neşter ile yaralayarak aşk ehillerine kılıç yarası gibi gösterir.

Cân ehl-i aşkda yokdur feyz dâg u şerhaden
Bâgbân-ı gam gül-i handândan kessin tama'
Şeyh Gâlib G 156/6

Aşk ehlinin cânına sevgili tarafından açılmış olan yaralardan fayda yoktur. Gam bağbanı bahçesinin gülen gülünden bu isteğini kesmelidir artık.

Âşık-ı nâ-kâm-ı kûyun et rakîbi anlasın
Reşk edermiş ehl-i aşkıdan şumâr oldukça ben
Şeyh Gâlib G 240/5

Rakîbi kıskandırmak isteyen âşık sevgiliden bedbaht âşığı kendine sokak edinmesini ister. Rakîb, ehl-i aşkın sevgiliye duyduğu sevgi ve muhabbeti gördükçe kıskanmış.

Mâh kim fass-ı nîgîn-i çarhdır gümnâm olur
Halka-i meclisde ehl-i aşka yâr oldukça ben
Şeyh Gâlib G 241/3

Âşık, meclis halkasında aşk ehillerine yâr oldukça göğün gözbebeği olan ayın adı unutulur. Şeyh Gâlib'in aşk ehl-i diyerek tabir ettiği guruh beşeri aşktan ziyade ilahî aşka yönelen insan topluluğudur. Bir Mevlevî olan Şeyh Gâlib, âlemin

yaratıcısına duyulan aşkın ifa edildiği meclislerde kendini yaratıcıya adayan ehl-i aşkların bir halka oluşturarak yaptıkları zikre göndermede bulunmuştur.

4.1.2.6. Kays/Mecnûn

“*Mecnûn’un gerçek adı*” (Pala, 2015:263) olan Kays, Mecnun ile birlikte Klâsik edebiyatta şairler tarafından sıklıkla kullanılan bir isimdir. Âşıkların kendilerini âşıkların atası sayılan Kays’a benzetmektedirler. Mecnûn, kelime anlamı olarak “deli” demektir. Leyla ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanıdır (2015:300).

Başında od yanarken âşıkun Yahyâ yine yanmaz
Ser-i Mecnûndaki kuşlar meger mürgân-1 âteşdür
Şeyhülislâm Yahyâ G 55/5

“*Âşığın başında ateş yanarken Yahyâ yine de yanmaz. Mecnûn’un kafasındaki kuşlar meğer ateşten kuşlardır.*”

Mecnûn Leyla’nın aşkından dolayı öyle perişan bir hale gelmiştir ki kafasında kuşlar yuva yapmıştır. Mecnûn bunun farkında bile değildir. Bu kuşlar aşk ateşinin kuşlarıdır. Âşıkların başını yakan bu aşk ateşi Yahyâ’yı yakmamaktadır.

‘Aşık odur ki yâri işiginde cân vire
Mecnûn-1 gâfilün harekâtı yabânedür
Şeyhülislâm Yahyâ G 87/2

“*Yârin eşiğinde can veren gerçek âşıktır. Gâfil Mecnûn’un yaptıkları boşunadır.*”

Âşığın sevgili uğruna yapabileceklerinin sınırı yoktur. Aşk uğrunda gerekirse sevgilinin kapısının eşiğinde can da verilmelidir. Yârin eşiğinde can verenler gerçek âşik kabul edilirler. Mecnûn’un Leylâ için çöllere düşüp dîvâne olması hep boşunadır.

Ne lâzım aşkda ben galibüm Kays'a dimek Yahyâ
Bir iki gün mukaddemdür hele ol nâ-tüvân senden
Şeyhülislâm YahyâG 262/5

“Yahyâ! Kays’a, ben aşkta galibim demek lazım değildir. Bir iki gün daha üstündür o çaresiz senden.”

Kays’ın Yahyâ karşısında aşk konusunda bir üstünlüğü yoktur. Her ikisi de bu konuda çaresizdir fakat Kays’ın tek üstünlüğü bir iki gün fazlası olmasıdır. Her iki tarafta eşit olduğu için aşk konusunda kimsenin gâlibiyeti yoktur.

Zamâne tâzesi Kays olsa Yahyâ i`tibâr itmez

O `âşık kim bulunmaz dirhem ü dînâr yanında

Şeyhülislâm YahyâG 342/5

“Zamanın tazesi Kays olsa da Yahyâ ona itibar etmez. O âşık kim, dirhem ve dinar yanında bulunmaz.”

Aşk konusunda meşhur olan ve en büyük âşık olarak kabul edilen Kays böylesine ünlü olmasına rağmen Yahyâ ona itibar etmez. Çünkü Yahyâ’ya göre dirhem ve dinar yan yana bulunmaz. Dirhem gümüş para, dinar ise altın paraya verilen isimdir. Gümüş ve altının dolaylı olarak karşılaştırmasını yapan Yahyâ, altının gümüş karşısında ki gücünü de bu şekilde ifade etmiş olur.

Ko Kays kıssasını kûh-ken hikâyetini

Hadîs-i `aşk u mahabbet degüldür efsâne

Şeyhülislâm YahyâG 356/4

“Kays kıssasını ve dağ delen hikâyesini bırak, muhabbet ve aşk hadîsi değildir efsane.”

Kays’ın ve sevdiği için dağ delen Ferhat’ın hikâyesinin birer efsane olduğu ve artık anlatılmaması gerektiğini söyler Yahyâ. Bunların muhabbet ve aşkın hadîsleri değildir, bunlar sadece birer efsanedir.

Jülîde-mû başımda semender yuvâsıdır

Zannetme Kays’a sâye salan âşiyân gibi

Şeyh Gâlib K 13/37

“Başımdaki dağınık saçlar semender yuvasıdır. Kays’a gölge olan kuş yuvası olduğunu zannetme.”

Ateşe dayanıklı oluşuyla bilinen semender, Gâlib’in şiirlerinde sıklıkla yer edinmiştir kendine. Kays’ın dîvâne gibi çölde dolaşması sonucu kafasında kuşlar yuva yapmıştır. Gâlib ise kendini Kays’a benzetir fakat onun kafasındaki kuş yuvası değil semender yuvasıdır. Onun dağınık saçları semenderlere yuva olmuştur.

Çeşm-i suhanla ben ol deşte Mecnûnum kim

Nigeh-i dîde-i âhûdur ana sâye-i bîd

Şeyh Gâlib G 41/4

“Gözünün söyledikleriyle ben o çölde Mecnûn gibiyim. Ahu gözlerinin bakışları ona söğüt ağacının gölgesidir.”

Sevgilinin hayali ile birlikte çölde Mecnûn gibi dolaşır Gâlib. Sevgilinin ahu gözleri ise ağacın ve gölge bir yerin olmadığı bu çölde Gâlib’e gölgelik eder.

Ben o Kays-ı serserî seyrim ki gâh

Başım üzre âşiyân eyler semâ

Şeyh Gâlib G 154/6

“Ben o serseri Kays’ı seyredirim bazen, başımın üzerinde kuş yuvası semâ eder.”

Başıboş bir şekilde dîvâne olup çöle düşen Kays’ı seyreden Gâlib’in başı döner. Başının üzerinde bir kuş yuvası belirir ve Mevlevîlikte önemli bir yeri olan semâ etme eylemini gerçekleştirirler.

Düşüp Ferhâd Kaysın isrine râh-ı mahabbetde

Gönül gümgeşte-i kûh ü beyâbân oldu gitdikçe

Şeyh Gâlib G 294/5

“Muhabbet yolunda Ferhâd ve Kaysın izine düşen gönül, çölde kaybolmuş dağ oldu gittikçe.”

Gönül, aşk yolunda Ferhat ve Kays'ın izinden gitmek ister. Bu iki büyük âşığı takip ettikçe çölde kaybolmuş bir dağ gibi hissetmeye başlar kendini. Gönül de onlar gibi dîvâne olur.

4.1.2.7. Leylâ

Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı olan Leylâ, “çok karanlık gece” (Devellioğlu,2017:633) anlamındadır. Klâsik şiirde âşıklar, sevgiliyi Leylâ'ya teşbih etmişlerdir.

Cefâsı dil-berün `âyn-ı vefâdur ey gönül gör kim

Cefâlar ide ide Kaysı mecnûn eyledi Leylâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 6/4

“Ey gönül, o güzelin cefası vefanın kendisidir. Leylâ cefa ede ede Kays'ı Mecnûn'a (deliye) çevirdi.”

Âşığa göre sevgiliden gelen her şey güzeldir, buna cefası da dâhildir. Onun cefası bile âşığı düşündüğünün bir ifadesidir ve vefa göstergesidir. Buna en büyük örnek de Leylâ'nın Kays'a çektirdikleridir. Kays, Leylâ'nın aşkından çöllere düşer ve dîvâne olur. Mecnûn adını almasına sebep olan kişi Leylâ'dır. Leylâ'nın cefasından dolayı Kays artık Mecnûn olmuştur.

Deşt-i `aşkun hâtemiyken Kays mihmân olmadı

Bilmedi Leylâ ki ol vâdî Kerem vâdîsidür

Şeyhülislâm Yahyâ G 112/2

“Kays aşk çölünün hâtemiyken konuk olamadı. Bilmedi Leylâ o vâdî Kerem vâdîsidir.”

Hâtem, Arap kabileleri arasında cömertliğiyle tanınan biridir (Devellioğlu, 2017:390). Kays da aşk çölünün Hâtem'idir. Bu aşk çölünde dolaşıp duran Kays'a, Leylâ bir kez bile misafir olmaz. Bu vâdî cömertlik ve iyilik vâdîsidir.

`Aşk-ı Leylâ ile bir âteş-i sûzân iki Kays

Bilmeyüp dirdi görenler neye üryân idi Kays

Şeyhülislâm Yahyâ G 156/1

“Kays için Leylâ'nın ateşi bir, yakıcı âteş iki idi. Görenler bilmezdi Kays'ın neden çıplak olduğunu.”

Kays, Leylânın aşkından çöllere düşer. Zaten gönlünü yakıp kavurmakta olan ateşe ikincisi eklenir bu da çölün yakıcı sıcaklığıdır. Bu sebeple deliye dönen ve ne yaptığının farkında bile olmayan Mecnûn'u görenler neden kıyafetsiz olduğunu anlayamazlardı.

Odur ârâmına murg-ı hayâl-ı Leylâ

Ser-i Mecnûnu hümâ-lâne kıyâs eylesin

Şeyh Gâlib G 254/6

“Leylâ'nın hayal kuşudur dinlenen, Mecnûn'un başındaki hümâ yuvasıyla kıyâs etmesin.”

Deliye dönen Mecnûn'un başına çölde kuşlar yuvar yapar, Mecnûn bunun farkında bile değildir. Gâlib'e göre yuva yapan bu kuşlar Leylâ'nın hayal kuşlarıdır. Bu yüzden talih kuşu olarak bilinen hümâ kuşlarıyla karıştırılmaması ve kıyaslanmaması gerekir.

Dâm kılmış Gâlib-i mecnûn derûn-ı tengini

Salmış ol sahrâya çok Leylâyı âhû koymuş ad

Şeyh Gâlib G 40/5

“Dîvâne Gâlib kederli gönlünü tuzak kılmış, Leylâ'yı çöle salmış adını âhû koymuş.”

Gâlib'in aşk acısından kederlenen kendine bir tuzak kurmuştur. Leylâ'yı çöle salmış adını da çöl âhûsu koymuştur.

4.1.2.8. Zülf

Sözlük anlamı *“saç, yüzün iki yanından sarkan saç lülesi”* (Pala, 2015:495) olan zülf sevgili ile ilişkilendirilmiştir. Divân şiirinin vazgeçilmez öğelerinden biri olan zülf bazen âşığa tuzak olur bazen güzel kokusuyla âşığı kendinden geçirir.

Her halka-i zülf oldu bir âyîne ruhında
 İster niçe yüzden görine hüsn-i dil-ârâ

Şeyhülislâm YahyâG 2/3

“Zülfünün her halkası bir ayna oldu ruhunda. Gönül süsleyen güzel nice yüzden görünmek ister.”

Sevgilinin saçlarının her bir kıvrımı, halkası ruhunu yansıtan birer ayna niteliğindedir. Âşıkların gönlünü süsleyen bu güzel ruhunu yansıttığı bu aynadan herkese görünmek ister.

Şeb ki ala zülfünün bûyını Yahyâ meşâm
 Ol gıce bir kâkül-i gâliye-gündur bana

Şeyhülislâm YahyâG 8/5

“Yahyâ, ister ki gece zülfünün kokusunu alsın. O gece siyah renkli kâküldür bana.”

Sevgilinin saçı gece gibi siyah, güzel ve asildir. Yahyâ, o güzelin saçının kokusunu geceleri içine çekmek istemektedir. Sevgilinin güzel saçlarının kakülü ise ona geceyi anımsatmaktadır.

Düşdün çü gönül zülf-i ham-ender-ham-ı yâre
 Şimden girü var imdi temennâ-yı necât it

Şeyhülislâm Yahyâ G 24/4

“Gönül! sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına düştün. Şimdiden sonrakurtulduğun için minnettar ol.”

Sevgilinin saçları güzel ve göz alıcıdır fakat aynı zamanda âşık için bir tuzaktır. Saçın kıvrımları âşığa urganı anımsatır. Âşığın bu güzel saçlar karşısında kendine hakim olması zordur fakat kurtulmayı başarabilmiştir. Bu yüzden de kurtulduğu için minnettar olması gerektiği söyler.

Ne diller var o zülf-i pîç-pîçe mübtelâlarda
 Ne âdem cânları kurtulmadı kaldı belâlarda

Şeyhülislâm Yahyâ G 346/1

“Ne gönüller var o kıvrım kıvrım saça müpteladır. Nice insan canını kurtaramadı bu belâlardan.”

Önceki beyitte olduğu gibi burada da sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarının âşıklara bir tuzak olduğu tekrar edilmektedir. Bunu bilmelerine rağmen âşıkların sevgilinin saçına müpteladır. Nice âşık kendini bu beladan kurtaramaz ve dîvâne olurlar.

Zülf-i pîç-â-pîçi diller bend ider zencîrdür

Uslı varur kim o zencîrün olur dîvânesi

Şeyhülislâm Yahyâ G 438/3

“Kıvrım kıvrım saçları gönüllere yular olan zincirdir. Kimileri o zincirin dîvânesi olur.”

O kıvrım kıvrım saçlar âşıkların gönlüne bağlanmış zincirden yulardır. Bazı âşıklar kendini kurtamaz ve bu zincirin dîvânesi olurlar.

Zülf-i cânâne sarılma ey cân

Rişte-i hâhişi kes besdir bes

Şeyh Gâlib G 132/2

“Ey cân! Cananın saçlarına sarılma. Arzu ipliğini kes yeterdir yeter.”

Gâlib kendine seslenir ve artık o sevgiliden ümidi kesmesini, saçlarına sarılmaması ister. Kendini arzu ipliğiyle sevgilinin saçlarına bağlayan âşığın artık bu ipten kurtulma zamanı gelmiştir.

Zülf-i siyâh kaydına düşmek cünûn imiş

Hâl-i ruhu derûnlara dâğ-ı derûn imiş

Şeyh Gâlib G 134/1

“Siyah saçların prangasına düşmek delilik işim imiş. Gönüllerin ruh hâli yaralı yürek imiş.”

Sevgilinin siyah saçları âşığı kendine bağlayan birer prangadır. Bu durum delilik işinden başka bir şey değildir. Âşık bu prangadan kurtulmalı ve rahatlamalıdır. Bu durumdaki âşıkların gönülleri yaralıdır.

Bâğlanan ol zülfe kayd-ı cândan kessin tama’

Dûş olan ol kâfire îmândan kessin tama’

Şeyh Gâlib G 156/1

“O saçlara kendini bağlayan cân bağından kessin kendini. Kâfire omuz olan îmândan ümidini kessin.”

İslâm dinine göre bir Müslümanın başka dinden bir insanı kendine dost edinmesi en büyük günahlardan biridir. Gâlib de bu sebeple kâfire dost olanın îmânından şüphelenmesi gerektiğini sevgilinin saçları ile yaptığı benzetmede anlatır. Sevgilinin saçlarına kendini bağlayan âşık kendi canından ümidi kesmelidir.

Yeni baş gösterip oynakladı sünböldür zülf

Al dülbende bir deste karanfildir zülf

Şeyh Gâlib G 161/1

“Yeni baş gösterip sevinçten zıplayan sünböldür saçların. Al tülbente bir deste karanfildir saçların.”

Sevgilinin saçları yeni açmış taze bir sümbül, al renkli tülbentinin altında ise bir deste karanfili anımsatır. Saçlar güzelliği ve kokusu yönünden sümbül ve karanfile benzetilmektedir.

4.1.3. Rakîb

Klâsik Türk edebiyatının tipler kadrosunu âşık ve mâşuk ile birlikte oluşturan üçüncü kişisidir. Sözlükte *“aynı şeyi isteyen ve birbiriyle yarışma durumundaki kişilerin her biri”* (Cebecioğlu, 2014:395) şeklinde açıklanmıştır. Âşığın ve sevgilinin arasına giren, onların arasını açan ve âşık tarafından sevilmeyen bu tip de sevgili kadar âşığa eziyet çektirir. Divân şiiirinin sevilmeyen kişisidir. Rakîb kelimesinin bir diğer anlamı ise *“bekçi”* dir (Devellioğlu, 2017:1024).

Söz atar hışmı ile kûyundan rakîbe ol perî

Yâ melek Iblîse gökden âteş-i sûzân atar
Şeyhülislâm Yahyâ G 56/2

“O peri, sokağından hışımla rakîbe söz atar. Melek, şeytana gökten ateş atar.”

Rakîb o güzelin sokağını kendine mesken tutmuş, sevgiliyi gözlemektedir. Sevgili de bir hışımla rakîbe söz atmaya başlar. Yahyâ bu durumu meleklerin gökten şeytana taş atmasına benzetir. Bu durumda sevgili melek, rakîb ise şeytan konumundadır.

Zehr akmada her bâr rakîbünse yüzünden
Her bir sözi öldürmese de câna cefâdur
Şeyhülislâm Yahyâ G 78/4

“Her sıkıntıda rakîbin yüzünden zehir akmaktadır. Onun her bir sözü öldürmese de câna eziyettir.”

Âşık, rakîbten yana çok dertlidir. Âşık ve sevgili arasındaki her sıkıntıda rakîbin yüzünden zehir akmaktadır, onun fitneciliği her zaman ara bozmaya yöneliktir. Söylediği sözler ise insanı öldürmese bile âşığın canına eziyetten başka bir şey değildir.

Ümmîd odur ki sevdiğümi bilmeye rakîb
Ben sevdiğüm o şâh dimez pes neden bilür
Şeyhülislâm Yahyâ G 120/2

“Sevdiğimi rakîbin bilmemesi yönündedir ümidim. Ben sevdiğimi o güzele söylemem, o nereden bilir.”

Âşık, sevgiliye olan aşkını râkibin duymamasını ümit eder. Duyulması hâlinde fitneye ve ara bozuculuğa sebep olacağını bilen âşık bu sırrı öyle bir sakları ki bunu sevgiliye bile söyleyemediği hâlde yine de rakîbin duymaması yönünde ümit eder.

Rakîb-i dîvi âdem mi sanur ki ol perî bilsen
Anun gibi le'îme bunca ihsân eyleyüp neyler

Şeyhülislâm Yahyâ G 130/4

“O peri, şeytan gibi rakîbi insan mı zanneder bilsem. Onun gibi aşalığa bu kadar ihsan edip de ne yapar.”

Âşık için rakîb ortalığı karıştıran, fitneci bir şeytandır. Sevgili ise rakîbi insan zannedip lütf eder. Bu durum âşığın nezdinde onu yaralayıcı bir durumdur. Çünkü rakîb aşağılık biridir ve sevgilinin ona ihsanda bulunmasının sebebini bir türlü anlayamaz.

Akıdur cûy-ı sirişkini rakîb-i nâ-kes

Kûyuna ugramasun dersen eger başını kes

Şeyhülislâm Yahyâ G 155/1

“İnsaniyetsiz rakîb gözyaşı ırmağını akıtır. Sokağına uğramasını istemiyorsan eğer başını kes.”

İnsanlıktan nasibini almamış rakîb yine âşığı kıskandırmakta, onun gözyaşlarının akmasına sebep olmaktadır. Daha sonra âşık eğer rakîbin sevgilinin sokağına uğramasını istemiyorsan başını kes diyerek kendine öğütte bulunur.

Sen`âlemünde ol ko ne dirse disün rakîb

Gül den alır mı bûyı kaçan zahm-ı hârdan

Şeyhülislâm Yahyâ G 254/4

“Sen kendi âleminde ol, rakîb ne derse desin. Diken yarısından kaçan gülün kokusunu alabilir mi.?”

Âşık kendine rakîbin sözlerini dikkate almaması gerektiğini söyler. Kendi âleminde olmalı ve rakîbi dikkate almamalıdır. Eğer rakîbin sözlerine dayanamayıp pes ederse sevgiliye ulaşamayacaktır. Sevgili bir gül rakîb ise bu gülün dikenleridir. Âşık sevgiliye ulaşmak istiyorsa rakîbe katlanması gerektiğini de bilir.

Bâr olmada gitdükçe rakîb-i har-ı nâ-dan

Bu böyle kalur mı götürür mi bunu devrân

Şeyhülislâm Yahyâ G 267/1

“Akılsız bir eşek olan rakîb gittikçe bana yük olmakta. Bu böyle devam eder mi, devrân bunu götürür mü?”

Yahyâ rakîb için akılsız bir eşek benzetmesini yapar. Bu akılsız eşek âşığa git gide yük olmaya başlamıştır. Bunun nereye kadar böyle devam edeceğini ya da devrân bunu değiştirir mi diye de merak etmektedir.

Dil-ber giceyle gelse rakîb âgeh olmasa

Ol rû-siyâh sâye gibi hem-reh olmasa

Şeyhülislâm Yahyâ G 314/1

“Dilber geceyle beraber gelse, rakîb bundan haberdar olmasa. O siyah yüzlü rakîb gölge gibi yoldaş olmasa.”

Rakîb her daim bir gölge gibi âşığı ve maşuğu takip etmektedir. Bir kere bile rahat bırakmaz. Âşık, gece çöküne dilber ile buluşmaya niyetlenir fakat rakîbin bunu duymamasını ister. Çünkü yine o kara yüzlü rakîb bir gölge gibi onların peşine düşecektir.

Uyup sözine rakîbün benimle söyleşmez

O serv-kâmet ile söyleşem kıyâmetde

Şeyhülislâm Yahyâ G 372/4

“Yâr, rakîbin sözüne uyup benimle konuşmaz. O servi boyluyla kıyamette konuşurum.”

Rakîb yine fitneciliğini yapmış, âşık ile sevgilinin arasını bozmayı başarmıştır. Sevgili, rakîbin sözüne uyup âşıkla muhabbeti keser. Âşık da artık sevgiliyle kıyamette konuşmayı ümit eder hale gelir.

Redd itmiş idi yâr rakîbi işiginden

Gelmiş o siyeh-rû yine gördün mi belâyı

Şeyhülislâm Yahyâ G 432/3

“Yâr, rakîbi eşiğinden reddetmişti. Gelmiş yine o kara yüzlü gördün mü belayı.”

Sevgilinin sokağını kendine mesken tutan rakîb daha önce sevgilinin eşiğinden kovulmasına rağmen tekrar gelmiştir. Bu duruma sinirlenen âşık, rakîbi kara yüzlü diyerek tasvir eder.

Rakîbe lutf u kerem âşıkâ cefâ vü sitem
Bu tavr-ı bî sebebe lâ-büd infiâl olunur

Şeyh Gâlib G 44/3

“Rakîbe lütuf ve kerem, âşığa cefâ ve sitem. Bu sebepsiz tavıra şüphesiz darılır.”

Sevgili her zaman ki gibi yine âşığa eziyet çektirmekte rakîbe ise lütuf ve kerem dağıtmaktadır. Bu durum hâliyle âşığın sevgiliye darılmasına sebep olmaktadır. Sevgilinin âşığa olan bu eziyetleri ise onu sevdiğinden kaynaklanmaktadır.

Dîdesi havf-i rakîb ile olup eşk-efşân
Su uyur düşman uyur haste-i hicrân uyumaz

Şeyh Gâlib G 116/5

“Gözleri rakibîn korkusu ile gözyaşlarıyla doludur. Su uyur, düşman uyur ama bu ayrılık hastası uyuyamaz.”

Bir yandan sevgilinin âşığa eziyeti diğer yandan rakibîn fitne çıkarıp arabozuculuk yapması âşığın gözlerini yaşlarla doldurmuştur. Türlü eziyetler çektirilen bu gönlü yaralı âşık için işler katlanılamaz bir noktaya gelmiştir. Meşhur atasözünü telmih eden Gâlib’e göre su uyur ve hatta düşman bile uyuyabilir ama bu ayrılık hastası âşık uyuyamaz.

Sandı “lebbeyk” sadâsını rakîbândandır
Kabe’de şöhet-i Leylâsına hayrân idi Kays

Şeyh Gâlib G 131/8

“Kays “lebbeyk” seslerinin rakîplerden geldiğini zannetti. Kâbe’de Leylâ’nın şöhetine hayran idi Kays.”

Kays'ın çölde dolaşmaktan başı dönmüştür. Gelen “lebbeyk” seslerinin rakîblerinden geldiğini zanneder. Kâbe’de de Leylâ’nın şöhreti konuşulmaktadır.

Âşık-ı nâ-kâm-ı kûyun et rakîbi anlasın
Reşk edermiş ehl-i aşkıdan şumâr oldukça ben
Şeyh Gâlib G 240/5

“Maksadına erişememiş âşığı sokağın et, rakîb de anlasın. Ben aşk ehlinde hesap yaptıkça o beni kıskanmış.”

Âşığın maksadı sevgiliye erişmektir. Âşık, sevgili tarafından sokağı hâline getirilmelidir ki rakîb bunu görsün ve sevgilinin etrafında dolaşmaktan vazgeçsin. Rakîb âşığı her zaman kıskanır. Âşık ne zaman aşk ehli olanlarla hesaba otursa bunu gören rakîb âşığı kıskanır.

4.2. ŞARAP

4.2.1. Şarap ve Şarap ile İlgili Kavramlar

4.2.1.1. Âteş-i Seyyâl

Kaynaklar bu kavramın “(su gibi akan ateş) şarap” manasına geldiğini ifade ederler (Devellioğlu, 2017:55). Seyyal ise tek başına akıcı olmayı ifade ederken ateş ile birleşerek bir tamlama oluşturmuşlardır. Yakıcılığı dolayısıyla da şarap ateşe benzetilmiştir.

O şeb ki rûy-ı sâkî revnak-efzâ ola meclisde
Hicâb-ı âteş-i seyyâl-ı mey fânûsdan kalmaz
Şeyh Gâlib G 125/7

“O gece mecliste sâkînin yüzünün güzelliğini artmaktaydı. Şarabın verdiği sıcaklıkla fanusta utanma ateşi kalmaz.”

Sâkî ile sevgiliye işaret eden Gâlib, içkinin insan vücudu üzerinde yarattığı değişimleri bilmekte ve buna işaret etmektedir. İçtikçe sarhoş olan âşıkta utanma duygusu ortadan kalkar. Sevgili daha güzel görünür göze, güzelliği tüm meclisi aydınlatır.

Âteş-i seyyal kavramı Şeyhülislam Yahyâ’nın divanında görülmemiştir. Bu neden Şeyh Gâlib Divanı’ndan örnek olması açısından alınmıştır.

4.2.1.2. Bâde

Divân edebiyatında şarap için en çok kullanılan isimlerden biri de bâdedir. Rengi dolayısıyla sevgilinin dudağına, yanağına vs. benzetilir. Bâde, meclislerin vazgeçilmez olgusudur. Aşkî Allah'a ulaşmak için bir yol olarak kabul eden şairlerimiz bâdeyi de bir araç olarak kabul ederler. Cebeci, bâde için şöyle der: *“Tasavvufî sembolizmde bâde, aşk, zevk, ilahî sevgi gibi manaları ifade etmiştir. Ancak, Bektaşiler bu mananın ötesinde, gerçek anlamda da kullanmışlardır.”* (2014:63).

Virür bâde-nûşa meyi reng-i âr

Olur sürhı haclet-dih-i rûy-ı kâr

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/50

Alkol tüketen insanların damarlarının genişlemesiyle vücut sıcaklıkları artar. Bu sebeple yüzde kızarma durumu meydana gelir. Utanan insanların da yanakları kızarır. Şarap, içki içen insanlarda bir kızarıklık meydana getirir. Bu sebeple yanaklarda utanma duygusundan sonra ortaya çıkan bir kızarıklık meydana gelir. Utanma duygusundan sonra ortaya çıkan kızarıklık ile şarap içen insanların yüzünde meydana gelen kızarıklık birbirine benzetilmiştir.

Getür sâkiyâ ol mey-i sâdeyi

Boyumca bana câme kıl bâdeyi

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/60

Sâki o sade, saf şarabı getir. Bâdeyi benim boyumca bir elbise haline getir. Saf şarap içmek isteyen şair sâkiye seslenir ve bâdeyi bir elbise olarak giyinmek ister. Tasavvufta bade, mürşidin isteklileresunduğu aşk ve Allah sevgisini ifade etmektedir. Şair de bu ilim elbisesini giyinmek ister.

Pür iken bâde ile benzer idi `ârızına

Ser-nigûn eylediler döndi zenehdâne kadeh

Şeyhülislâm Yahyâ G 37/3

“Kadeh bâde dolu iken yanağına benzerdi, baş aşağı olunca çene çukuruna döndü.”

Şarapla dolu olan kadehi sevgilinin yanağına benzeten şair, kadeh baş aşağı olunca yani içi boşalınca sevgilinin çene çukuruna benzetmektedir. Bu benzetmeler bâdenin kadehteki etkisini görebilmek için yeterlidir.

Kalmışuzdur bâdenün keyfiyyetin idrâkden

`Aklımız almışdur ey sâkî o la`l-i nâblar

Şeyhülislâm Yahyâ G 100/4

“Ey sâki! O kırmızı dudaklar aklımızı başımızdan almıştır. Bu yüzden bâdenin keyfini idrak edememiştir.”

Sevgilinin dudakları lal taşı gibi kırmızıdır. Bunu gören âşğın aklı başından gider. Bu sebeple de içtiği bâdeden hiçbir şey anlamaz. Çünkü o lal dudakların sarhoşu olmuştur.

Bezme humlarla gelip bâde kadehler gitsin

Kirm-i şeb-tâb edemez halka-i rindân-ı çerâg

Şeyh Gâlib K 14/5

Rindler dünya hayatını hoş gören insanlardır. Elem ve neşe, iyi ve kötü rindler için aynı çizgidedir. Bâde içtikçe rind halkasından yayılan ateş ile ateşböceği arasında bağlantı kurulmuştur. Meclise şarap, küpler ile gelsin kadehler ile gitsin. Rindanların oluşturduğu halkadan yayılan ateş ateşböceklerinde dahi yoktur.

Kâse-i bâde sifâlân-ı karanfildir hep

Âdemin neşesin etmez mi nigâhı müzdâd

Şeyh Gâlib T 71/14

Sifal kelimesi sözlüklerde *“testi ve saksı parçaları, çanak, çömlek, fıstık, ceviz, badem kabuğu”* (Devellioğlu, 2017:1110) gibi anlamlara gelmektedir. Kâse ve sifâlân kelimelerinin tevriyeli kullanıldığı düşünülmektedir. Bâde ise karanfil ile tenasüplü kullanılarak bir benzetme yapılmıştır. Divân edebiyatında karanfil rengi

dolayısıyla şaraba ve kana benzetilir. Şarap kâsesi karanfil parçalarındandır hep. Şarap, âdemin neşeli bakışlarını artırmaz mı?

Gam-ı dûşîne ise tuhfe-i subh-ı ümmîd
Bâde-i köhne vü yaran-ı safâ geldi bana
Şeyh Gâlib G 9/7

Şair, sevgiliyi düşünerek gamlanmaktadır. Fakat onu bu gamından kurtaracak şeyler mevcuttur. Bunun için bâde ve eğlence ile vakit geçirebileceği dostları yeterlidir. Gamlı geçen geceden sonra sabah ortaya yeni ümitler çıktı. Yıllanmış bâde ve safâ dostları geldi bana.

Müjgânlarımız gevher-i mir'ât-ı kadehdir
Hayrân-ı nazar-bâde o mahmûr-seriz biz
Şeyh Gâlib G 107/5

Sevgilinin süzgün bakışları âşığın gönlünü fetheder ve adeta şarap gibi âşığı kendinden geçirir. Bu sebeple âşık bu bakışların hayranıdır. Âşığın kirpikleri ise sevgilinin bakışları ile dolmayı bekleyen birer kadehtir. Kirpiklerimiz ayna cevherinden yapılmış kadehtir. Biz bâde bakışlara hayran olup başı mahmur olunuz.

4.2.1.3. Bâde-i Nâb

“*Hâlis, duru şarap*” (Devellioğlu: 2017:70) anlamına gelen bu ifade “nâb” kelimesi ile kurulmuş çeşitli tamlamalardan biridir. Diğerleri ile birlikte bu tamlama da şairler tarafından çokça kullanılmıştır.

Yâr açılma biraz bâde-i nâb olsa bize
Gelse sâkî sebep-i ref-i hicâb olsa bize
Şeyhülislâm Yahyâ G 307/1

Sevgilinin utangaçlığından şikâyet eden âşık, sevgilinin saf şarabı sunmasını ve bu utangaçlığın sebebini ortadan kaldırmasını istemektedir. Utangaçlığını üzerinden atan sevgili, âşık için bâde-i nâbdır.

Baş açık `âşık-ı şûrîde geçermiş Yahyâ
Girev-i bâde-i nâb eylesün destârı

Şeyhülislâm Yahyâ G 414/5

Osmanlı Devleti'inde erkekler gerek sosyal konumlarından gerek mensubu oldukları dini belirtme amaçlı başlarına başlık takmaktaydı. Yahyâ da başının açık olmasından dolayı adının dîvâne âşığa çıktığını ve başlığını saf şaraba rehin vermiş olabileceğini söylemektedir. Aşktan dîvâneye dönen âşık ne yaptığının farkında olmamakla birlikte başının açık olması durumunun da insanlar arasında hoş karşılanmayacağını bilmektedir. Yüreğine aşk ateşi düştüğünden beri kişiliğini (benliğini) ayaklar altına almıştır.

Sebû-yı çeşmin et sahbaya gark-âb
Nefes çaldıkça tolsun bâde-i nâb

Şeyh Gâlib G15/1

“Göz testini şaraba boğ ki nefes aldıkça saf şarap ile dolsun.”

Göz çukuru şeklinden dolayı şarap testisine benzetilmektedir. Sevgilinin gözleri bakanları sarhoş etmektedir. Sevgili nefes aldıkça göz testisi de şarap ile dolmaktadır. Bu durum da âşığa sarhoşluk vermektedir.

4.2.1.4. La'l-ı Müzâb

La'l-ı müzâb kelime anlamı olarak eritilmiş lal taşı anlamına gelmektedir. Renginden dolayı şiirlerde şaraba benzetilmektedir. Sözlükte “şarap, kan” (Devellioğlu,2017:623) anlamlarına geldiği yazmaktadır.

Tâc-ı Dârâ'da olan gevheri biz neyleyelüm
Câm-ı Cem'de konılan la'l-i müzâb olsa bize

Şeyhülislâm Yahyâ G 307/2

“Dârâ'nın tacındaki değerli taş Cem'in kadehinde bize sunulan şarap olsa bile biz ne yapalım?”

Dârâ, Şehnâme’de adı geçen İran’ın en ünlü efsanevî şahlarından. Edebiyatımızda adı sıklıkla geçen Dârâ, tacı ve tahtıyla dillere destandır. Heybet ve ihtişamın sembolüdür (Pala, 2015:106). Yahyâ, dünya hayatını Dârâ’nın tacındaki değerli taşa benzetmiş ve bu yolla dünya hayatına meyli olmadığını anlatmak istemiştir.

Degil mi neş’ede Gâlib bu nazm-ı renginin

Sutûr-ı mevce-i lal-i muzâb-ı âlem-i âb

Şeyh Gâlib G 16/14

“Gâlib, senin bu nazımın rengi neşe değil mi? Satırlarının dalgaları içki meclisinin şarabıdır.”

Lal-i muzâbın şarapla ilgisi renk boyutundadır. Kaleminin güçlü oluşuyla övünen Gâlib, şiirinin renginin sarhoşluğundan meydana geldiğini söyler. Yazdığı her bir satır içki âleminin şarabı gibidir.

4.2.1.5. La’l-i Nâb

La’l-i Nâb, *“saf dudak, kıpkırmızı dudak”* (Devellioğlu, 2017:623) anlamına gelmektedir. Şarap renginden dolayı sevgilinin dudağına teşbih edilmiştir. Şarap kırmızı, sıcak ve hoştur. Sevgilinin dudağında şarap gibi âşığa hoşluk vermektedir.

Câm bir sırça sarây olmuş ki ferşi la`l-i nâb

Hücredür billûrdan şâh-ı hevâya her habâb

Şeyhülislâm Yahyâ G 19/1

Câm bir sırça saraydır bu sarayın zemini de sevgilinin dudak şarabıdır. Bu şarabın üzerindeki her bir kabarcık ise hevâ şâhına billurdan bir hücre olmuştur.

La`l-i nâbun hâke saldı cür`aveş`âşıkları

Itidi bir bezm ehlini bir katre mey mest-i harâb

Şeyhülislâm Yahyâ G 21/2

“Sevgilinin dudağının şarabı âşıkları sarhoş ederek yere düşürdü. Bezm ehlini bir damla şarap sarhoş ederek harap hâle getirdi.”

Âşıkların yerlere düşmesine sebep olan şey sevgilinin şarap rengindeki dudaklarıdır. O kadar kuvvetlidir ki bir damlası bile âşığın kendinden geçip mahvolmasına yeterlidir.

Mest-i mey-i dü âteş-i la’l-i nâb kim
Sen var iken şarâb hem olsun hem olmasın
Şeyh Gâlib G 236/5

“İki dudağının arasındaki şarap âşığı sarhoş etmeye yetmektedir. Sen (sevgili) varken şarap olsa da olur olmasa da.”

Yukarıda da zikredildiği gibi şarap renginden dolayı şairler tarafından şaraba benzetilmiştir. Sevgilinin dudağı has, hâlis şaraptır. Zaten sevgilinin dudağından sarhoş olan âşık için şarabın olup olmaması çok da önemli değildir.

Gâlib cevâbdır bu hülâsaya kim demiş
Emsem o la’l-i nâbı Hudâ cânım almadan
Şeyh Gâlib G 256/10

Gâlib bu konuda sözün özünü henüz söylememiştir. Canını teslim etmeden önce o yârin dudaklarına kavuşmayı arzu eder. Sevgilinin lal dudakları âşık için ilaçtır. Vuslat gerçekleştikten sonra kesretten kurtulup vahdete erişecektir.

4.2.1.6. Mey

Mey kavramı sözlüklerde şarap olarak açıklanmaktadır. “Kuvvetli aşk ve bunun verdiği şevk. Sufiler bu durumda iken amellerinde kusur yapmazlar. Dilber, sevgili, cevher-i cân” (Cebecioğlu, 2014:335)

O meyden gülün sâgarı tolı mül
Konulmuş ana bir avuç berg-i gül
Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/34

“O şaraptan gülün kadehi şarap ile doludur. İçine bir avuç gül yaprağı atılmıştır.”

Şarap ve gül kavramları arasında bağlantı kurulmuş, gül çanağı bir kadehe benzetilmiştir. Mey ve mül kelimeleri aynı anlamı karşılamalarına rağmen beyit içerisinde beraber kullanarak tenasüp sanatını kullanan Yahyâ, şarapla dolu bu kadehin içerisinde bir avuç da gül yaprağı olduğunu ifade etmektedir.

Elümde şîşe-i rengîn pür mey la `l-i nâb-âsâ
Gözümde katre katre eşk-i ter dürr-i hoş-âb-âsâ
Şeyhülislâm Yahyâ G 7/1

“Elimdeki şişenin rengi sevgilinin dudakları gibi kıpkırmızıdır. Gözümdeki katre katre taze gözyaşları ise birer inci tanesidir.”

Bu beyitte şarap rengi yönüyle sevgilinin dudaklarına teşbih edilmiştir. Sevdiğine kavuşma arzusuyla gözyaşları döken âşığın gözyaşları da iyi birer inci tanesidir. Aşkın yoğun yaşanması sebebiyle istemsiz de olsa âşık çaresizlikten gözyaşlarını akıtmaktadır. Elindeki şişe de âşiğe sevgilinin dudaklarının kırmızılığını anımsatmaktadır.

Nedîm-i pâk-meşreb bul hevâ-yı `aşk ile pür ol
Vücûdun mahv olunca meyden ayrılma habâb-âsâ
Şeyhülislâm Yahyâ G 7/4

“İyi ve doğru arkadaşlar edinerek aşk hevası ile dol. Vücudun şarap üzerindeki kabarcıklar gibi mahvoluncaya dek şaraptan ayrılma.”

Heva, arzu ve istek anlamındadır. Yani dünya âleminde Allah dışında başka varlıklara duyulan arzu ve isteklerin tümüdür. Âşığın amacının temelde gerçek aşka ulaşmak olduğunu varsayarsak karşılaştığı tüm arzu, istek ve hevesleri onu yolundan şaşırtacaktır. Vücudu şarap üzerindeki kabarcıklar gibi mahvolunca kendisi de hevedan kurtulacağını düşünmektedir.

Neşve-i hüsnine imdâd itmek isterler meger
Lebleri mey hâzır itmiş hâl-i leb bir dâne habb

Şeyhülislâm Yahyâ G 16/3

Ben, klasik edebiyatta sevgilinin güzellik unsurları arasında sayılmaktadır. Sevgilinin dudakları şarap dolu bir kadehtir ve ben de dudağın kenarına keyif vermek için konulmuş bir haptır. Ben, sevgilinin güzelliğine güzellik katmakta, âşığı da sarhoş etmektedir.

Lâleyi bâgda gördük de açılduk Yahyâ
Bir kadeh meyle unutduk bu kadar âlâmı

Şeyhülislâm Yahyâ G 427/5

“Bağda laleyi gördük ve açıldık, bir kadeh şarapla bunu unuttuk, olacak iş mi?”

Güzel görünümlü bir çiçek olan lalenin dış görünüşü şairler tarafından kadehe benzetilmektedir. Bu beyitte ise lale sevgiliye teşbih edilmiştir. Bir kadeh şarapla sarhoş olan âşık sevdiğini unutmuştur.

Tuyulmaz sanma mey nûş eyleyüp agyâr ile câna
Bilürsin fâş ider dünyâlara gammâzdur çeşmün

Şeyhülislâm Yahyâ G 208/4

“Yabancılarla içki içtiğin başkaları tarafından iştilmez sanma. Gözün sırrı dünyalara duyuran bir gammazdır bilirsin.”

Mâşuk, ellerle münasebet hâlinde olmamalıdır. Eğer bu durum âşık tarafından duyulacak olursa hoş karşılanmaz. Fakat sevgili başkalarıyla da oturup kalkmakta ve şarap içmektedir. Bu durumu kimse görmese bile gözleri tüm dünyaya duyuracaktır.

Zann etme mey süzerken o mehpâre göz süzer
Kan dökmegi o hançer-i bed-meste gösterir

Şeyh Gâlib G 58/5

“O ay parçası şarap süzerken sana göz süzer sanma. O, hançerli kötü sarhoşa kan dökmeyi gösterir.”

Meclisin sâkîsi olan o ay yüzlü güzel, âşıklar için şarapları doldururken bir taraftan da onlara göz süzer. O göz süzüşünün altında başka bir mana vardır. O aslında âşığa nasıl acı verebileceğinin, onun kanını nasıl dökebileceğinin planlarını yapmaktadır. Bildiklerini kadehe öğretmektedir.

Cem ser-encâmını nakl etdi leb-i câm-bana
Zehr-i mâr oldu mey-i gerdiş-i eyyâm bana
Şeyh Gâlib G 4/1

“O kıpkırmızı dudak kadehi Cem’in başına gelenleri anlattı bana. Günlerin geçişi zehir oldu bana.”

Cem, İran mitolojisinin ünlü isimlerindedir. *“İslâm edebiyatlarında zevk ve eğlence sembolü olarak adı ve câmı efsaneleşmiştir. O, bir iktidâr ve ululuk sembolüdür.”* (Pala, 2015:87) Sevgilinin dudakları Cem’in başına gelenleri anlattıktan sonra âşığa günler zehir olmuştur.

Mey degil âteş-i ruhsârdadır gözlerimiz
Ceys-i pervâneye cây olamaz ocâğ-ı yâkût
Şeyh Gâlib G 24/2

“Gözlerimizdeki kızarıklık şaraptan değil, yüzünün ateşindedir. Yakut ocağı pervane ordusuna mekân olamaz.”

Yakut rengi sebebiyle şaraba benzetilmektedir. Çeşitli eşyaların yapımında kullanılan yakut kıymetli oluşu sebebiyle şiirlere konu olmaktadır. Gâlib’in gönül yangının sebebi şaraptan değildir. Bu yangının sebebi o güzelin yüz güzelliği, yüzünde peyda olan kırmızılıktır. Bu yakut ocağını pervaneler kendilerine yer edinemezler.

Kandîl-i dil ki şu’le-i meyden ferâğı var
Yâkûtdur ki cism-i terinden çerâğı var
Şeyh Gâlib G 60/1

“Gönül kandili ki şarap alevinden vazgeçmiştir. O kandil bir yakuttur, o yakut da ışığı kendisinden kaynaklanan bir lambadır.”

Gâlib, gönül evinin ışık saçması için bir tetikleyiciye ihtiyacı olmadığını zaten kendinden kaynaklı bir ışık saçtığını vurgulamaktadır. Yani ateş değmese de yanan bir lambadır onun gönlü. Bu ateş onun bünyesinde mevcuttur. Ateşi yakmak için harici bir şeye gerek yoktur. Şarap bünyeye geçici bir hoşluk vermektedir. Yani kısa süreli bir ateş kaynağıdır denilebilir. Bu beyitte yakut rengi dolayısıyla yine ateş ve gönüle benzetilmiştir. Yakut da gönül gibi kırılğan ve hassastır.

4.2.1.7. Mey-i Erguvân/Şarâb-ı Erguvân

Erguvan güzel kokulu, kırmızı renkli çiçektir. Rengi dolayısıyla şairler tarafından şarap ve dudağa benzetilmiştir. (Pala,2015:140) Şeyh Gâlib ve Şeyhülislâm Yahyâ da şiirlerinde bu şarap türünden bahsetmektedir.

Birisi ağlamayınca biri gülmez heman Yahyâ
 Surâhî ağlasa câm-ı şarâb-ı erguvân gülse
 Şeyhülislâm Yahyâ G 363/5

“Yahyâ, birisi ağlamayınca biri gülmez. Sürâhi ağlasa erguvan şarabıyla dolu kadeh gülse.”

Yahyâ, beyitlerinde halk arasında söylenen sözlere de yer vermiştir. Örneklerinden birini aşağıdaki beyitte görmekteyiz. *“Birisi ağlamayınca biri gülmez”* inancı halk arasında yaygındır. Birinin ağlamasında öbürünün gülmesi saklıdır. İnsan dünyaya geldiği ilk andan beri bu böyledir. İnsanın yaratılışından kaynaklı olacak ki birinin ağlaması diğerinin gülmesine vesiledir. Gâlib’in de şiirinde bahsettiği erguvan şarabının dimağ açıcı etkisi bu sebeple olacak ki diğer şarap çeşitlerinden daha kıymetlidir. Bu yüzden Yahyâ, sürâhinin ağlamasını içi erguvan şarabıyla dolu olan kadehin gülmesini istemektedir.

Vasf-ı cemîli öyle müferrih ki söylesem
 Te’sîr eder dimâğa mey-i erguvân gibi
 Şeyh Gâlib K 13/30

“Güzelliği öyle iç açıcı ki bu güzelliği söylesem erguvan şarabı gibi dimağa tesir eder.”

Gâlib, erguvan şarabının dimağa etki eden, iç açan tesirinden bahsetmektedir. Bu yönüyle erguvan şarabının sarhoşluğu giderici bir şarap türü olduğunu görmekteyiz. Diğer şaraplar içene uyuşukluk verirken erguvan şarabı tam tersi olarak etkisini göstermektedir.

4.2.1.8. Mey-i Gül-reng

Gül renkli şarap anlamına gelen mey-i gül-reng klasik edebiyatta sıklıkla kullanılan bir terkiptir. Şarap renginden dolayı güle benzetilir ve bu isimle anılır olmuştur. Divân edebiyatında bu anlama gelen birçok terkip vardır. Şarabın yüze verdiği renkten dolayı da bu benzetme genellikle kullanılmaktadır.

Seherî bâde-i gül-reng bulaşmış yârân
Sâkiyâ gel görelüm biz de mey-i gülfâmı
Şeyhülislâm Yahyâ G 427/3

“Dostlar, seher vaktini gül renkli şaraba boyamış. Sâki! Gel biz de görelim o gül şarabını.”

Seher vakti renginden dolayı şaraba benzetilir. Dostlar seher vakti mecliste toplanır ve kadehler dolmaya başlar.

Te'sîr-i serd-i mihr-i sâkîyle meclisin
Oldu akîk-i yah mey-i gül reng-i hod-be-hod
Şeyh Gâlib G 37/7

“Mecliste ısıtıcı sözler söyleyen sakinin etkisiyle donmuş olan akik kendi kendine gül renkli şarap oluverdi.”

Akik taşı rengi sebebiyle şaraba benzetilir. Bilinen bir başka özelliği ise kullanan kişiye enerji vermesidir. Bu taş edebiyatımızda âşığın gözyaşını, sevgilinin dudağını ve tabii ki şarabı çağrıştırmaktadır. Sevgilinin söylediği güzel sözler aynı zamanda âşığın donmuş olan yüreğini de eritmektedir.

Leb-i la'li bana nukl olduğunu nakl etsem
Mey-i gül-reng ile câm-ı Cemin ağzı sulanur

Şeyh Gâlib G 73/2

“Dudaklarının bana meze olduğunu söylesem bu gül renkli şaraptan Cem’in kadehinin de ağzı sulanır.”

Dudak, şairlerin şiirlerinde kullanılmaktan asla vazgeçemedikleri bir güzellik unsurudur. Renk ve şekil yönünden sâki, meze, meyhaneye benzetilebilir. (Pala, 2015:285)

4.2.1.9. Mey-i Nâb

Nâb kelimesi sözlüklerde “hâlis, saf, arı, katıksız, berrak” (Devellioğlu, 2017:741) gibi anlamlara gelmektedir. Mey, bâde, şarap, la’l vs. gibi kelimelerle terkipli olarak kullanılmıştır. İçine su katılmamış bu hâlis şarap her yanı kapalı özel testilerde belli bir saat beklemesi sonucu elde edilmekteydi. Divân edebiyatında örneğine sıklıkla rastlanmaktadır.

O câmun mey-i nâbı mihr-i safâ

Anun her habâbı sipihr-i vefâ

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/15

“O kadehin saf şarabı güneşin safasıdır. Onun üzerindeki her bir kabarcık feleğin vefasıdır.”

Katıksız şaraptan keyif ve zevk alan şair şarabı güneşe benzetmektedir. Üzerindeki kabarcıkların her biri feleğin ona vefasını göstermektedir. Tükettikçe kişinin ufkunu genişletmekte ve güzellik vermektedir.

Mestânelerün giryelerin bezmde gördüm

Bildüm ki mey-i nâbla da def-i gam olmaz

Şeyhülislâm Yahyâ G 139/2

“Mecliste sarhoşların gözyaşlarını gördüm. Anladım ki saf şarapla da gamdan kurtulmak mümkün değil.”

Gamlı kimseler mecliste toplanır gamlarından kurtulmak için de şarap içerler. Alkolün verdiği geçici uyuşukluk onların derdine çare olmamaktadır. Saf

şarap tüketmek bile insanın derdini unutmamasına vesile olmamaktadır ve bu yüzden gözyaşı dökmelerini engelleyememektedir.

Oldı bir al kebûter mey-i nâb ile kadeh

Itidi sâkî ana engüştini sîmîn halhâl

Şeyhülislâm Yahyâ G 225/2

“Saf şarap ile dolu kadeh al bir güvercine dönüştü. Saki ona parmaklarını gümüştten halhal yaptı.”

İçinde mey-i nâb bulunan kadeh âşğın gözünde bir güvercine dönüşmektedir. Alkolün verdiği uyuşturucu etki sebebiyle bir kuş gibi kanatlanmaktadır. Eskiden kadınlar süs amaçlı ayak bileklerine halhal takmaktaydı. Gümüştten yapılan bu ziynet eşyasını kadınlar farklı anlamlardan dolayı kullanmaktaydı. Güvercinin ayağına da bu zil şeklinde halhallardan takılmaktaydı. Divân edebiyatında ise halhal, sâkinin kadeh tutan parmaklarına teşbih edilmektedir.

Ey mûg-peçe envâ`ı da olsa mey-i nâbun

Ben mest-i şarâb-ı lebünüm müller içinde

Şeyhülislâm Yahyâ G 359/3

“Ey meyhaneci çırağı! Şarapların çeşit çeşit de olsa, ben şarapların içinde dudak şarabının sarhoşuyum.”

Âşık için saf şarabın da diğer şarapların da hiçbir değeri yoktur. O sevgilinin dudak şarabının sarhoşudur.

Gâlib nigâh-ı vasfını tesvîd eder meger

Kâğıd siyeh bahâr-i mey-i nâbdır bu şeb

Şeyh Gâlib G 18/8

“Gâlib, bakışının özelliklerini karalamaktadır bir kâğıda. Kâğıt, saf şarabın etkisiyle siyah çiçeklerle dolmuştur.”

Sevgilinin bakışı bazen içi ısıtır, bahar havası yaratır. Gâlib de sevgilinin bakışlarından hareketle bakış özelliklerini kâğıda karalamaya başlar fakat içtiği saf şarabın etkisiyle kâğıdı siyah çiçeklerle doldurur.

Jâle-i sâf-ı arak katma mey-i nâbe sakın
 Mümtezic sanma gözüm âteş-i sîmâbe sakın
 Şeyh Gâlib G 234/1

“Saf şarabın içine araktan bir damla damlatma sakın. Birbirine uygun olur sanma gümüş rengi su ile ateşi sakın.”

Farklı üzüm çeşitleriyle yapılan arak ve şarabın alkol oranları da birbirinden farklıdır. Buna gönderme yapan şair, ikisinin birbirine karışmaması gerektiğini ifade etmektedir.

Mest-i endîşe gerek köhne şarâb-ı suhana
 Düşecek peşşe-i efkâr o mey-i nâbe sakın
 Şeyh Gâlib G 234/9

“Şarap konuşmalarına endişeli sarhoş gerek, o saf şarabın içine efkâr sineği düşecek (onu) koru.”

Sarhoş kendinden geçerek boş lakırdılara başlar. Şarabın üzerinde uçup duran sinek gibi o da şarabın içine düşmektedir. Bu yüzden saf şarabı ondan korumak gereklidir.

4.2.1.10. Müdâm

Müdâm, *“kâmil arifi sürekli sarhoş tutan birlik (vahdet) şarabı”* (Cebecioğlu, 2014:327) demektir. Kelime anlamı olarak ise *“devam eden, süren, sürekli”* anlamlarına gelmektedir. Şairler bu kavramı tevriyeli olarak şiirlerinde kullanmışlardır.

Bilüp ayş-ı müdâma meylini bî-çâre-i aşkun
 Şarâb-ı la`l-i nâbın sundı dil-ber müstedâm olsun
 Şeyhülislâm Yahyâ G 272/4

“Dilber, çaresiz aşğın içki meclisine olan meylini bilir. Devamlı olması için âşığa saf ve katksız şarap sundu.”

Sevgili, âşığın içki meclisine olan düşkünlüğünü bilmektedir. Bu yüzden ona saf ve katıksız şarabını sunmuştur. Böylece aşk devamlı hâle gelmiştir. Aşkın devamlılığı iki taraf için de önem taşımaktadır.

Ey mey müdâm bizleri mestâne anlama
Def-i humâr gayri ne hâsiyyetin senin

Şeyh Gâlib G 188/3

“Ey müdâm! Bizleri sürekli sarhoş zannetme. İçkinin verdiği sersemliği kovmaktan başka faydan nedir senin?”

İçki, tüketildikten sonra baş ağrısı ve sersemlik vermektedir. İçkiye seslenen şair ise her zaman sarhoş olmadığını zaten onun sersemliği gidermekten başka bir işlevi olmadığını ifade eder.

4.2.1.11. Mül

Mül kelimesi de yine edebiyatımızda şaraba verilen bir diğer isimdir. Şairler tarafından şiirlerinde fazlaca kullanılan bu isim şarap içen kişide yarattığı keyif hâlini de tasvir etmektedir.

Yine hükmünü virdi ol mül yine
Yine rûy-ı bâğ oldu gül gül yine

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/33

“O şarap hükmünü verdi ve yine sevgilinin yüz bağında güller açtı.”

Âşık, şarap içtikçe bünyesi uyur ve buna bağlı olarak da hayaller görmeye başlar. Sevgilinin yüzü gittikçe daha güzel görünür.

Eshâb-ı derde dâg-ı dil ü eşk-i çeşmi bes
Erbâb-ı `ayş u `işrete Yahyâ gül ü müli

Şeyhülislâm Yahyâ G 418/5

“Dert sahiplerine gönül yarasının yanığı ve gözün yaşı yeter. Yahyâ, işret ehline gül ve şarap yeter.”

Aşkın verdiği elem ve keder, âşıkları dert sahibi eder. Bu sebeple gönül yaraları ve gözlerindeki yaşlar onlar için şikâyet edilecek bir durum değildir. Eğlence ehline ise gül ve şarap gereklidir. Gül şeklinden dolayı kadehi anımsatır ve şarapla birlikte anılır.

Bu şeb ki şule-i âvâza döndü mevce-i mül
Tezerv-i nagme gerekdir kebâb-ı âlem-i âb
Şeyh Gâlib G 16/5

“Bu gece ki şarabın dalgası alevin çılgınlığına dönüştü. Kebap olmuş içki meclisine sülün nağmesi gereklidir.”

Renkli ve parlak tüylere sahip tezerv yani sülün edebiyatımızda kendine yer edinmiş bir kuş türüdür. Göze hitap etmesinin yanı sıra güzelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Güzelliğinin tam tersi bir sese sahiptir. Kötü sesli olması ise güzelliğiyle bir tezat oluşturmaktadır. *“Âşığın gönlü veya sevgili için benzetilen olur. Güzeli salınışı ile de sevgiliyi andırır.”* (Pala, 2015:455).

Verse bûy-ı gül-i la’l-i lebi reng-i müle karz
Bülbüle şu’le-i âvâzı verir bülbüle karz
Şeyh Gâlib G 146/1

“(Sevgili) Gül kokulu dudağının rengini şaraba ödünç verse bülbüle de yakıcı bir ses vermiş olur.”

Bülbül de şariler tarafından sesinin güzelliği yönüyle şiirlere konu edinmiştir. Sevgilinin ateş rengindeki dudağını şaraba ödünç vermesini isteyen âşık, bu şarabı tükettikçe kendinden geçecektir. Dolaylı yoldan sevgilinin dudağına yaklaşak ve içinin ateşi bir kat daha artacaktır.

4.2.1.12. Duhter-i Rez/Rez Duhteri

Duhter-i rez; *“(asma kızı), şarap”* (Devellioğlu, 2017:217) anlamına gelmektedir. *“Arapça bintü’l-ineb tamlamasının Farsça karşılığıdır”* (Pala, 2015:125). Şairler bu tamlamayı içki yerine kullanmışlar ve çeşitli kelime oyunları yapmışlardır.

Oldı bu denlü âşûba bâ`is
Rez duhteridür ümmü'l-habâ`is

Şeyhülislâm Yahyâ G 34/1

“Şehri bu denli karıştırmasına sebep olan şey kötülüklerin anası olan şaraptır.”

Allah, Kuran-ı Kerim’de içkiyi açıkça haram kılmıştır. Peygamber efendimizin de bu konuda *“İçki bütün kötülüklerin anasıdır”* (ümmü’l-habâ`is) şeklinde hadisi bulunmaktadır. Yahyâ da o güzelin şehri karıştırmasının sebebinin içki olduğunu söyleyerek peygamber hadisine de telmihte bulunmuştur.

Rez duhterini sâkî-i devrâna buldurun
Böyle şeb-i dırâzda gussayile yatmanız

Şeyhülislâm Yahyâ G 143/4

“Böyle uzun gecede keder ile yatamayız, sâkiye şarabı buldurun.”

İnsanın dünyaya gönderilmesiyle birlikte dert, sıkıntı ve kederi başlamıştır. Kederden başka bir şey olmayan bu dünyada sıkıntıyı bitirecek olan şey şaraptır. Şairin şeb-i dırâz ile ifade ettiği şey dünya hayatıdır. Huzura erişmek için sâkinin şarabı sunması gereklidir.

Sâgarı eyledi sâkî mey ile mâl-â-mâl
Meclise duhter-i rez geldi giyüp câme-i âl

Şeyhülislâm Yahyâ G 225/1

“Üzümün kızı meclise kırmızı renkli kıyafet giyerek geldi. Sâkî, kadehi şarap ile ağzına kadar doldurdu.”

Yahyâ, bu beyitinde kırmızı rengi ön plana çıkarmaktadır. Kırmızı, ateşi ve şehveti çağrıştıran bir renktir. Sevgili, kırmızı kıyafetler girerek meclise gelir ve dikkatleri üzerinde toplar. Meclistekilerin aklını başından alan o şuh sevgili âşığın da yüreğini hoplatmaktadır.

İlâcım gör ki sâkî çeşm-i bîmârınla pür-derdim

Devâ-cû olmazam rez duhterinden sanma nâ-merdim

Şeyh Gâlib G 215/1

“Sevgilinin hasta eden bakışlarından dertliyim ilacımı bana tavsiye et. Şaraptan deva arıyorum sanma.”

Âşık, sevgilinin hasta eden bakışlarından dertlidir. İlacı bellidir aslında ama yine de derdine deva olarak şarabı görmeyeceğini söyler. Âşık olmanın gereklerinden biri de derdi ile hoş olup bu derde derman olacak bir yol aramamaktır.

Mahrem-i halvet-sarây-ı zevki ol Gâlib de gör

Başkadır rez duhterinin meşreb-i ferzânesi

Şeyh Gâlib G 328/7

“O gizli sırların görüşüldüğü yerin zevkini Gâlib’de gör. Üzümün kızının yaratılışı bir başkadır.”

Halvet-saray, kişinin yalnız başına oturup vaktini ibadetle geçirdiği yer anlamına gelmektedir. Gâlib bu beyitte beşeri zevkten ziyade ilahî zevke işaret etmektedir. O rez duhterinin içildiği yer başkadır ama Allah ile buluşmanın, sırta erişmenin tadı daha başkadır.

Âl fânus ile rez duhterin etsin teşrîf

Eylesin Pîr-i mugân sâkî-i mestâni çerâg

Şeyh Gâlib K 14/6

“Kırmızı kadehlerde üzüm şarabı meclise teşrif etsin, pir-i mugan sarhoşların sâkîsini mum etsin.”

Şarabın şişede meclise gelişini sembolize eden Gâlib, şarabın meyhanede bulunan sarhoşların sâkîsinin mum olmasını ister.

4.2.1.13. Sahbâ

Edebiyatımızda şarap için kullanılan bir diğer isim sahbâdır. Sözlüklerde *“al, kızıl”* (Devellioğlu, 2017:1064) manasına geldiği de yazılan sahbâ; mey, ateş,

aşk gibi kelimelerle terkipli olarak da kullanılmıştır. Şairler tarafından sıklıkla kullanılan bir adlandırmadır.

O meyden ki tiryâk-ı ekberdür ol

Ne tiryâk sahbâ-yı kevserdür ol

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/9

“O mey ki şifanın en büyüğüdür, cennet bağının kevser şarabıdır o.”

Kevser kelimesi sözlükte *“Cennet’te bir havuzun adı”* (Pala, 2015:268) olarak verilmiştir. Allah’ın kullarına vadettiği, sarhoşluk vermeyen lezzetli bir şarap olan kevser ile terkipli kullanılan sahbâ, diğer şaraplardan daha üstündür ve içene şifa verir, en büyük panzehirdir.

Ne sahbâ ki mest-i müdâmı suheyb

Ne mey kim anı içmemek ola ayb

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/10

“Suheyb, şarap sarhoşudur. Bu şarabı içmek değil içmemek ayıptır.”

Ashab-ı kiramdan olan Suheyb, güzel ahlakı ile bilinen bir sahabedir. Bu beyitinde Suheyb’in yaşadığı döneme atıf yapan Yahyâ, içtiği şarap ile sarhoş olduğunu bu nedenle bu şarabı içmenin ayıp olmadığını söylemektedir.

Konulmuş o sahbâya esrâr-ı Hak

Nice mest olmaya hûşyâr-ı Hak

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/11

“O şarabın içerisinde Allah’ın sırları saklıdır. Bu şarabı içen nice akıl sahipleri nasıl sarhoş olmaz?”

Hakkın sırrına erişmek maksadıyla şarabı tüketen arifler bu sırra ulaştıktan sonra sırrın etkisiyle sarhoş olmaktadır.

Ben mey-i aşk ile mest olmağı tercîh iderin

Bu sözümden alınur gerçi ki sahbâ ter olur

Şeyhülislâm Yahyâ G 76/4

“Ben aşk şarabı ile sarhoş olmayı tercih ederim. Gerçi sahbâ bu sözümünden alınıp gözyaşı döker.”

Aşkın benzetileni olan mey içeni kendinden geçirdiği için aşk ile bağlantılı kullanılmıştır. Aşk şarabının verdiği tadı diğer şaraplar vermemektedir. Bu sebeple âşık aşk şarabını tüketmek istemektedir fakat bu defa sahbâya ayıp olacaktır.

Deryâ-dilân-ı aşkına îsâr-ı gevher et
Sahbâ-yı sürhu çeşmine yâkût-ı ahmer et
Şeyh Gâlib Sâkî-nâme/2

“Aşkın derya yüreklilerine cevher saç, kırmızı şarabı gözüne kırmızı yakut eyle.”

Deniz, uçsuz bucaksız oluşu ve içinde cevher barındırması sebebiyle yüreğe benzetilmiştir. Âşık da yüreğinde birçok cevheri barındırır. Kederinden tükettiği şarabı ise gözüne yakut eyle diyerek kanlı gözyaşı akıtmasını söyler.

4.2.1.14. Şarâb-ı Nâb

“Katıksız şarap” (Devellioğlu, 2017:1141) anlamına gelen bu ifade birçok şiirde karşımıza çıkmaktadır.

Düşeli `aks-i ruh-ı yâr şarâb-ı nâba
Reşkden kaldı çeh-i Yûsuf-ı Ken`ân'a kadeh
Şeyhülislâm Yahyâ G 37/2

“Yârin ruhunun yansıması saf şaraba düştüğünden beri, kadeh kuyuya atılan Yusuf'u kıskanmaktan vazgeçer.”

Yusuf peygamber yüzünün güzelliği ile bilinir. Bu güzellik Yusuf'un kardeşleri arasında fitneye sebep olduğu için onu kuyuya atmışlardır. Sevgili de güzelliği sebebiyle Yusuf'a benzetilir. Bu güzellik âşıklar arasında fitneye sebep olmaktadır. Yusuf'un kuyuya düştüğü gibi onlar da sevgilinin güzelliğine düşerler.

Zâhiri Yahyâ iden ma`mûr bâtın hâlidür

Şişeyi gösterdiği budur şarâb-ı nâb sürh

Şeyhülislâm Yahyâ G 40/5

“Dışı Yahyâ hâline getiren (onun) şenlikli iç dünyasıdır. Şişeyi gösteren içindeki saf şarabın kızılığıdır.”

Din âlimleri tarafından dinimizde zâhir ve bâtın olmak üzere iki bilgi türünün bulunduğu görüşü ortaya atılmıştır. Uludağ’ın, *“Mutasavvıflar dinî ilimleri biri zâhir, diğeri bâtın olmak üzere ikiye ayırır; hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zâhir ilimleri, tasavvufa da bâtın ilmi adını verirler”* (1992:188) ifadesiyle ilim hususunda yaptığı zâhir-bâtın ayrımı genel anlamda eşyanın görünen ve görünmeyen çift yönlü tabiatına işaret eder. Bâtın ilmi olaylar ve olgular arasındaki sırrı açığa kavuşturan ilimdir. Bu ilim gizlidir ve anlamayacak kimselerle paylaşılmamalıdır. Bâtın ilmi, yetenekli ve kalp gözü açık kişilere öğretilir. Zâhir dış, bâtın ise iç anlamına gelmektedir. Bâtına ulaşmak içinse zâhiri iyi kavramak gerekmektedir.

Yahyâ’ya göre iyiliğin ve güzelliğin kaynağı kişinin içidir. İnsanın içinde ne varsa dışına da o vurmaktadır. Nasıl ki kalbin temizliği insanın yüzüne yansiyorsa şişedeki şarabın güzelliği de renginden belli olmaktadır.

Tolı piyâle elinde şarâb-ı nâb gözinde

Degül o mâhveşün çarh u âftâb gözinde

Şeyhülislâm Yahyâ G 347/1

“Elinde dolu bir kadeh, gözünde saf şarap. Gökteki güneş o ay yüzlü güzelin gözünde değildir.”

Sevgilinin gözleri âşığa saf şarabı anımsatmaktadır. Sevgilinin gözlerine bakan âşığın sarhoş olması bu sebeptendir. Gözlerinden şarabı süzüp elindeki kadehe dolduran o ay yüzlü güzel için gökteki güneş önemli değildir. Çünkü o kendi ışığını yaymaktadır.

Toldur kadehe şarâb-ı nâbı

Fevt itme safâ-yı mâh-tâbı

Şeyhülislâm Yahyâ G 388/1

“Kadehe saf şarabı doldur. Mehtap sefasını kaybetme.”

Âşığa göre sevdiği ay gibi ışık saçmaktadır etrafına. Bu anı kaçırmamak isteyen âşık eline bir kadeh saf şarabı da alarak seyre koyulur.

Şarâb-ı nâbı pür-şûr eylemişken la'li cânânın
Leb-i câmı ne mûcibdir nemek çeşlendirir bilmem
Şeyh Gâlib G 229/2

“Cananın dudakları saf şarabı tuzlu hale getirmişken, dudak kadehine tuz eklemeye ne gerek vardır bilmem.”

Tuz, tüm topluluklar tarafından önemli sayılan bir maddedir. Tuzun eksikliği hoş karşılanmaz, fazlası ise makbul değildir. Aynı zamanda tat manasına gelen tuz, şairler tarafından sıklıkla şiirlerine konu edilmiştir.

Yâkût-ı lebi şarâb-ı nâba
Hôş-âfet-i şûh u şeng-i şu'le
Şeyh Gâlib G 290/4

“O şuh güzel neşeli bir alevdir. Yakut dudakları saf şaraba benzer.”

Divân edebiyatında sevgili genellikle şuh olarak nitelendirilir yani neşeli ve işvelidir. Dudakları da renginden dolayı yakuta teşbih edilir. Bu da saf ve katıksız bir şarap gibidir.

4.2.1.15. Şarâb

Divân edebiyatının aşk ile birlikte temelini oluşturan şarap şairlerimiz tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Farklı kavramlarla da terkipli kullanılan şarap ifadesi aşk ve muhabbetin sembolü olarak kullanılmıştır. *“Coşkun aşk hâlleri ki bu durumdaki kişi aşkta sadakat imtihanından geçer. Kemale erenlerin hâli budur.”* (Cebecioğlu, 2014:452)

Derûn-ı dilde olan gam şarâb ile açılır
Nikâb-ı şeb gibi kim âftâb ile açılır
Şeyhülislâm Yahyâ G 125/1

“Gecenin örtüsünün güneş ile açıldığı gibi gönüldeki gam da şarap ile açılır.”

Gönlün içinde her daim gam vardır. Vuslata eremeyen âşığın bu gamlı hâli gönlünden kovmasının tek çaresi şaraptır. Güneşin gece örtüsünü açtığı gibi şarap da âşığın gönlündeki gamı alıp götürecektir.

Düketdi sabrımı gönlüm o la`l-i nâba düşelden

Komadı varımı harc eyledi şarâba düşelden

Şeyhülislâm Yahyâ G 283/1

“Gönül, sevgilinin dudağının saf şarabına düştüğünden beri elinde ne varsa varını yoğunu şarap için harcadı.”

Aşk, kendinden geçme hâlidir. Yahyâ, sevgilinin dudağını saf şaraba benzettir. Saf şarap tesirlidir. Aşka düşenler hiç düşünmeden varını yoğunu şarap için harçayabilirler. Çünkü şarap âşığın derdini bir süreliğine de olsa unutmasına vesile olacaktır.

Bâdeyi bir humdan içsek kim ferâğı olmasa

Bir şarâbun mesti olsak kim yasâğı olmasa

Şeyhülislâm Yahyâ G 320/1

IV. Murad dönemi içki ve tütün yasağıyla bilinir. Yahyâ da bu beyitinde yasağa değinmiştir. Hem dinin yasakladığı hem de o dönem devlet eliyle yasaklanan şarap, şaire sıkıntı vermiş olacak ki açık bi şekilde memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Şarabı küpünden içmek isteyen şari yasak olmasa sarhoş olmak istediğini ifade eder.

Çok mı gördün bir iki peymâne mey-nûş eylesek

Ben de bu humun şarâbın az buldum kendüme

Şeyhülislâm Yahyâ G 321/4

Yahyâ, bu beyitinde de yine açık bir şekilde şarap isteğini yineler. Sevgili, âşığın bir iki kadeh içme isteğine karşılıksız kalmaktadır. Âşık da bu duruma sitem etmektedir.

Bî-renc-i humâr-ı derd-i serdür

Erbâb-ı mahabbetün şarâbı

Şeyhülislâm Yahyâ G 388/3

“Muhabbet erbabının şarabı, başın derdi olan humar uyuşukluğundan azadedir.”

Şarap, bünyeye tesir edince sersemlik meydana getirir. Yahyâ ise sevgi ve muhabbet şarabının diğer şaraplardan farkına değinmektedir. Bu şarap diğer şaraplar gibi içince sersemletmez aksine muhabbet vericidir.

Zâhid gözedür diyü şarâb içmeyelüm mi

Öldürdi bizi def` idebilsek gam-ı dehri

Şeyhülislâm Yahyâ G 415/3

“Zâhid bizi gözetliyor diye şarap içmeyelim mi? Bizi öldüren bu gam zamanından kurtulabilirsek.”

İçinde bulunduğu durumun âşığa iyiden iyiye sıkıntı vermesiyle artık kurtulmak istediğini ifade eder. Neredeyse bu derdin kendini öldüreceğini söyleyen âşık, zâhidin onu görmesinden bile çekinmez.

Dimâga erdi yine çâşnî-i zehr-i gazab

Tamâm cânımı mest etdi bu şarâb-ı ferah

Şeyh Gâlib G 32/4

“Öfke zehrinin çeşnisi yine dimağa erişti. Bu ferah şarap benim cânımı mest etti.”

Gâlib bu beyitte, şarap için öfkenin zehri ifadesini kullanmakla beraber yine şarabın ferahlaticı ve yatıştırıcı etkisi olduğundan bahsetmektedir.

Mezâk-ı âşika zehr-i gam ü itâb lezîz

Gelir dimâgına mestin velî şarâb leziz

Şeyh Gâlib G 43/1

“Gam ve azarlama zehri zevk âşığına lezzetli gelmektedir. Sarhoşun dimağına lezzetli şarap sahip olmaktadır.”

Sevgiliden gelen her şey âşığa zevk vermektedir. Onun azarlaması ve verdiği gam bile âşığa güzel gelmektedir.

Tâs-1 sipihr u hum-1 Felâtûndadır gözü
Bu nev şarâb kim ola sâgar keşidemiz
Şeyh Gâlib G 109/3

“Felek tasının gözü Felâtûn’un şarabındadır. Bu yeni şarapla dolu kadehi içen kim olabilir?”

Asıl adı Platon olan ünlü Yunan filozofu, İslâm kaynaklarında Felâtûn ismiyle anılmaktadır. Şairler tarafından şarap ve şarapla ilgili kavramlarla birlikte anılmıştır.

Kolay mı zâhid-i türş ola sâhib-i irfân
Neler görür ser-i gûre şarâb oluncaya dek
Şeyh Gâlib G 173/2

“Ham üzüm şarap oluncaya dek ne işlemlerden geçer. Ekşi zâhidin irfan sahibi olması kolay mı?”

Divân edebiyatında zâhid tipi çokça görülmektedir. Zâhid ve rind tipi genellikle çatışma hâindedir. Çünkü zâhid, ham sofı olarak adlandırılmaktadır. Zâhid diğer tipler tarafından sevilmez ve kabul görmez.

Zâhid tipiyle ilgili Pala’nın ifadesi şöyledir: *“Bunlar dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler.”* (2014:488).

Bâgbân-1 aşk su vermiş şarâb-1 işveden
Tohm-1 gülden bitme bir serv-i safâdır kâmetin
Şeyh Gâlib G 184/3

“Gül tohumundan bitme bir safâ servisidir boyun. Aşk bağbanı (seni) işve şarabı ile sulamış”.

Sevgilinin boyu uzundur bu yönüyle de servi ağacına benzemektedir. İşve şarabıyla sulanıp yetişen güzel tabiati gereği âşığa naz ve işve yapar.

4.2.1.16. Yâkût-ı Mey/Yâkût-ı Nâb

Yakut, önceki bölümlerde de zikredildiği gibi değerli bir taş olması ve renginden dolayı edebiyatımızda sevgilinin dudağına, âşığın gözyaşına ve şaraba benzetilmiştir.

Rişte-i âla dizer gûyâ nice yâkût-ı nâb

Devr idüp ol meclisi câm-ı şarâb-ı erguvân

Şeyhülislâm Yahyâ G 286/4

Saf ve katıksız bir şarap türü olan nâb da yakut ile teşbih edilmiştir. O erguvan renkli şarap kadehi mecliste devrettikçe saf ve katıksız yakut şarabı nicelerini yüksekçe bir ipliğe dizmiştir.

Câmdır kandil-i gülreng-i şebistân-ı visâl

Büsenin yâkût-ı mey gülreng-i şeftâlûsudur

Şeyh Gâlib G 52/3

Gül renkli kandilin kavuşma odası camdır. (sevgilinin) busesinin yakut şarabının rengi gül renkli şeftalidir.

Şeyh Gâlib bu benzetmeyi yâkût-ı mey şeklinde, Şeyhülislâm Yahyâ ise yâkût-ı nâb şeklinde kullanmayı tercih etmiştir.

4.2.2. Şarap İçilen Mekânlar

4.2.2.1. Meclis (Bezm)

Meclis, sözlüklerde “*oturulacak, toplanılacak yer. Görüşülecek bir mes'ele için bir araya gelmiş insan topluluğu, içki meclisi, bezm*” (Pala, 2015:300) anlamlarındadır. İçki içilen, muhabbet edilen, eğlenilen yer olan meclis, klâsik edebiyatımızda çokça kendine yer bulmuştur. Meclis ile aynı anlamda kullanılan

bezm kavramı ile birçok terkip yapılmıştır. Aynı zamanda “*Klasik edebiyatımızda bahsi geçen meclis; belirli kuralları, adabı ve ritüelleri olan adeta bir ayin niteliğindedir.*” (Bahadır, 2013:178).

Ne meclisler kurulmuşdur ne sâgarlar sürülmüşdür
Mahabbet bâdesine benzer olmaz hep görülmüşdür
Şeyhülislâm Yahyâ G 80/1

“Ne meclisler kurulmuş, ne kadehler sunulmuştur. Hiçbirisinin aşk badesine eş değer olamadığı görülmüştür.”

Âşık birçok meclis görmüş bu mecliste de birçok kadehten çeşitli şaraplar içmiştir. Fakat hiçbiri aşk şarabının verdiği tadı vermez. O, diğer şaraplardansa aşk şarabını tercih etmektedir. Aşk şarabının verdiği sarhoşluğu yeğleyen Yahyâ, maddi anlamda sarhoşluk veren diğer şaraplardan yüz çevirir.

Zamân-ı işreti fevt itmek olmaz fırsat eldeyken
Hemîşe meclis âmâde hemîşe elde câm olmaz
Şeyhülislâm Yahyâ G 140/2

“Ele fırsat geçmişken işret zamanını kaçırmak olmaz. Hem meclis hem de kadeh aynı ayna hazır bulunmaz.”

Divân edebiyatında şairlerin çizdiği tabloya göre meclisin belirli kurulma vakitleri vardı. Havanın güzelliği, baharın gelmesi, mehtaplı geceler meclisin kurulması için yeterli sebeplerdi. Meclisin kurulma zamanı gelince bu eğlenceyi kaçırmak olmaz. Vakti gelince ele geçen fırsatlar değerlendirilmelidir.

Misâl-i devr-i hâtem oldı meclis
Zümürüd câmı sâkînün ana fass
Şeyhülislâm Yahyâ G 165/2

“Sâkinin gözbebeği olan zümürüt kadehle birlikte meclis, hatemin (peygamberlerin sonuncusu) devri gibi oldu.”

Sâkinin zümrüt kadehi ile peygamber dönemine göndermede bulunan Yahyâ, değerli bir taş olan zümrüdün meclisi aydınlatmasının verdiği hazzın peygamber dönemine benzediğini ifade eder.

Sâkî-i bezmün alınmadı elinden câm-ı mül
Kopmadı şâh-ı gül-i ümmîdden bir dâne gül

Şeyhülislâm Yahyâ G 229/1

“O meclis sâkisinin elinden şarap dolu kadeh alınmadı. Ümid gülünün şahından bir tane gül kopmadı.”

Sevgiliden istediği ilgiye bir türlü mazhar olamayan âşık kederlenmektedir. Sevgilinin elinden bir kere bile içmek nasip olmamıştır ona. O güzel sevgili meclis bağının gülüdür lakin âşiğe hiçbir zaman gülünden vermemiştir.

Sâkîye dinüz bezme yine bâde getürsün
Bir bir hep unuttuklarımız yâda getürsün

Şeyhülislâm Yahyâ G 287/1

“Sâkiye söyleyin meclise yine şarap getirsin. Unuttuğumuz ne varsa bir bir hatıra getirsin”.

Şarap bazen âşıklar için bir kaçış yolu bazen de unutilan ne varsa hatıra getirme aracı olabilir. Bir kadeh şarapla dertlerini unutan âşık yine aynı şekilde unuttuğu ne varsa aklına getirebilmek için şarabı içebilir. Sâkinin ona sunacağı bir kadeh şarapla unuttukları aklına gelecektir.

Meclis-i hâsımıza çeşm-i sürâhîyle yasâg
Bezm-i şâdîde olur girye-i mestâne abes

Şeyh Gâlib G 29/5

“Has meclisimize gözünün sürahisi yasaktır. Sevinç bezminde sarhoşçasına gözyaşı dökmek abes olur.”

Yahyâ, sevgilinin göz sürahisini bu meclise kabul etmez. Çünkü özel mecliste gözyaşı dökmek yasaktır. Bu meclis sevinç ve neşe için vardır ve bu yüzden hususidir.

Nümâyân olması meclisde sâkî-i revân-bahşın
 Yîne pîr-i mugânın nutk-ı rûh-efzâlarındandır
 Şeyh Gâlib G 83/5

“O can bağışlayıcı sâkinin mecliste parlaması, pîr-i mugânın ruha tazelik veren konuşmalarındandır.”

Pir, sözlüklerde *“ihtiyar, yaşlı kimse”* anlamına gelmektedir. Tasavvuf terminolojisinde ise pir sözcüğüne yüklenen anlamlar *“üstad, mütehassıs”* şeklindedir. Eskiden tarikat kurucusu şeyhlere de pir denilmekteydi. Pîr-i mugân tabiri ise, *“Meyhaneci anlamına da gelen bu kelime, aşk şarabı sunan, Allah sevgisini insanlara öğretmeye çalışan müridler için de kullanılmıştır.”* (Cebecioğlu, 2014: 388).

Gâlib’in bu dünya âleminde parlamasının sebebi onun ruhunu onaran, ona tazelik veren ve yeni bilgilerle dolduran pîr-i mugânıdır.

Revnağ veremez bezme arak bâde gerekdir
 Hurşîd iledir cilve-i nûr u fer-i elmâs
 Şeyh Gâlib G 129/7

“Arağ bezme parlaklık veremez artık bâde gereklidir. Elmasın parlaklığı ilahî nurun tecellisi olan güneştedir.”

Arağ her ne kadar âşîğa haz verse de bâde kadar olamaz. Bâdenin yeri âşıklar için her zaman farklı olmuştur. Tasavvufî görüşte hurşîd, vahdeti temsil etmektedir, ilahî nurun tecellisidir. Âşıklara ışığını veren hurşîddir. Hakkın yeryüzüne yansımasıdır.

Hemên ey sâkî bir sâğar tutuşdur dest-i dildâra
 Gazabla bezme geldi şem’-i meclis-veş yanar âteş
 Şeyh Gâlib G 139/2

“Ey sâkî! O güzelin eline hemen bir kadeh tutuştur. Meclis mumu gibi yanan ateş gazapla meclise geldi.”

Gâlib'in divanına genel olarak hâkim olan ateş kavramı bu beyitte de karşımıza çıkmaktadır. Mecliste yanan cılız kandil ateşi, yerini daha canlı ve daha yakıcı olan ateşe bırakmıştır. Bu ateşte yanmadan âşık, âşık olamaz.

“İçine ateş düşen yani, olgunlaşan insan, hammaddesi ateş olan şeytandan etkilenmez. Allah'tan, Allah'ın nurundan teşekkül eden insan ruhu, bu nura, bu ateşe iştiyak duyar.” (Arı, 2018:94)

Ben âh etdikçe geldi bezm-i hüsnün mâh rûyânı
O meclisde yanıp şem'-i şebistân olduğum kaldı
Şeyh Gâlib G 320/6

“Ben âh ettikçe o güzellik meclisinin ay yüzlüleri geldi. O mecliste yanıp gece kandili olduğum kaldı.”

İçi gamla dolu olan âşık ne vakit âh etse o meclisin ay yüzlü güzeli karşısına gelmektedir. Bu âh ateşi âşığın içini yakmaktadır.

4.2.2.1.1. Meclis Çeşitleri

4.2.2.1.1.1. Bezm-i Hâs

Bezm kelimesi ile yapılmış bir diğer terkip bezm-i hâstır. Hususî, özel meclis anlamı vardır.

Gönül bezm-i hâs ister oldu yine
Kederden halâs ister oldu yine

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/42

“Gönül kederinden kurtulmak için yine hususî bir meclis ister oldu.”

Âşığın her daim gönlü kederlidir. Kederinden kurtulmak isteyen âşık bu isteğini sevgiliye özel bir meclis eğlencesi istediğini söyleyerek ifade eder. Ancak onun elinden içeceği bir kadeh onun dertlerinden kurtulmasına vesile olacaktır.

Ammâ hıred teeddüb edip ihtisâsına
Nâz u niyâz hıdmet eder bezm-i hasına

Şeyh Gâlib Sâkî-nâme/6

“Akıl haddini bilip onun uzman olduğu alana naz ve niyaz ile hizmet eder.”

Yakın arkadaş ve dostların toplandığı bu mecliste naz ve niyaz ile hizmet edilir. Naz, karşı tarafa kendini beğendirme arzusuyla yapılan işve ve cilvedir. Âşık olan her türlü naza katlanmalıdır.

4.2.2.1.1.2. Bezm-i Mey

Meclisin çeşitlerinden biri olan bezm, mey kelimesi ile yapılmış bir tamlama olarak şarap meclisi anlamına gelmektedir. Bu mecliste halka kurulur, bazen de bir gül bahçesi olarak tasvir edilir.

Bezm-i mey olmuş gülsitân ol bâga sâkî bâgbân
Her tolı sâgar hod hemân bir verd-i handân kendidür
Şeyhülislâm Yahyâ G 64/3

“Şarap meclisi gül bahçesi, o bağın bağbanı ise sâkidir. Her dolu kadehteki gülen gül kendidir.”

Meclisin kurulma yerlerinden biri de gül bahçesidir. Baharın gelmesiyle güller açar, meclis kurulur. Bu gül bahçesinin bağbanı aynı zamanda meclisin sâkisidir. Tüm eda ve işvesiyle âşıklara içki sunar. Kadehteki şaraba da güzelliği yansır. Sunduğu her kadehle âşıkların gönlünü ferahlatır.

Gelmede bezm-i meye eğlenme hem-demlik budur
Cümleden evvel müşerref eyle âdemlik budur
Şeyhülislâm Yahyâ G 73/1

“Şarap meclisine gel eğlenmek için dostlar bulunur. Diğerlerinden önce meclise gel asıl âdemlik budur.”

Kişi kendine şarap meclisinde her daim can ciğer bir dost edinebilir. Eğlenme amacıyla meclise toplanan insanlar birbirleriyle yakın ilişkiler içerisinde olmaktadır. Sevgiliyi meclise eğlenmeye davet eden âşık orada dostların olduğunu vurgular ama meclise herkesten önce gelmesini de öğütlemekten geri kalmaz. Çünkü meclise zamanında gelmek saygının göstergesidir.

Pür-safâ gördüm o şûhun nergis-i mahmûrunu

Bezm-i meyde nâle-i mestânedden kıldım ferâğ

Şeyh Gâlib G 157/4

“O şuhun sersemleşmiş gözlerini pek neşeli gördüm. Şarap meclisinde sarhoşlukla inlemekten vazgeçtim.”

Divân şiirinde nergis ve göz arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. Bu sebeple sevgilinin gözü nergistir ve hep baygın şekilde bakmaktadır. Gâlib de o güzeli neşeli görür ve artık meclise gidip sarhoş olmanın, sahoşlukla birlikte inlemenin bir anlamı olmadığını düşünerek bu durumdan vazgeçer.

Halka-i bezm-i meyde güm-nâmım

Mevc-i girdâb n’idiğın bilmem

Şeyh Gâlib G 225/5

“Şarap meclisinin halkasında adı sanı kaybolmuşum. Dalgaların oluşturduğu girdap nedir bilmem.”

Şarabın verdiği etkiyle kendinden geçen Gâlib, bir süre sonra kim olduğunu unutacak noktaya gelir. Şarap bir denizdir, Gâlib ise bu denizin dalgaları arasında girdaba kendini kaptırmıştır.

4.2.2.1.1.3. Bezm-i Safâ

Bir diğer meclis çeşidi ise bezm-i safâdır. Safâ kelimesi sözlükte, *“keyif, saflık, parlaklık, ruh ve gönül aydınlığı vs.”* (Pala, 2015:386) şeklinde açıklanmaktadır.

Meclis-i meyde surâhî şem`-i nûr-efşândur

Fer viren bezm-i safâya sâgar-ı rahşândur

Şeyhülislâm Yahyâ G 53/1

“Sürahi, şarap meclisinde ortalığı aydınlatan bir mumdur. Bu safâ meclisine ışığı veren parlayan kadehtir.”

Sürahi içindeki şarap renginden dolayı etrafa ışık saçır. Safa meclisini aydınlatan şey işte bu şaraptır.

Keşf oldu tâb'a sûret-i gîti nümâ-yı cân
 Bezm-i safâ-yı meygedede başka âlemiz
 Şeyh Gâlib G 12/2

“O can gösteren güzelin suretinin parlaklığı ortaya çıktı. Safa meclisinin meyhanesinde başka âlemiz”.

Evrende her varlığın oluşturduğu ayrı bir âlem vardır. Bizlerin içinde bulunduğu âlem maddi ve cismani âlemdir. Bu âlemden sıyrılmak ve masivaya ulaşmak isteyen şair, Allah'ın tecelli nuru ile kendinden geçmektedir. Safa meclisinin meyhanesi diye ifade ettiği yer Allah'a ulaşmak için ibadet ettiği yeri simgelemektedir. Burada başka bir dünya vardır.

4.2.2.1.2. Meclisi Oluşturan Unsurlar

4.2.2.1.2.1. Mugannî

Mugannî, “şarkıcı” (Devellioğlu, 2017:773), hoş sesiyle mecliste şarkılar söyleyen, meclistikileri eğlendiren kişilere verilen bir isimdir. Şeyh Gâlib Divânî'nda muganni kelimesine rastlanmadığı için sadece Şeyhülislam Yahyâ Divânî'ndan alınan örnekler verilecektir.

Demidür surâhî kıla kulkule
 Mugannî hem-âvâz ola bülbüle
 Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/72

“Sürâhinin kulkulunun vaktidir şimdi. Muganni tek ses olsun bülbül ile.”

Şarabın sürâhide azaldığı vakit çıkardığı ses ile âşıklar yavaş yavaş mest olmaya başlamış demektir. Muganninin cana can katan sesinin bülbül ile karışma vakti gelmiştir. Muganninin sesiyle âşıklara can gelir.

Mugannî neşât u tarab vaktidür
 Sürûd u safânun aceb vaktidür
 Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/73

“Muganni! Şimdi neşe ve sevinç vakti midir? Safa ve şarkının acaba vakti midir?”

Mecliste eğlencesine devam eden muganniye seslenen şair eğlence ve neşenin vakti geldi mi diye sorar.

4.2.2.1.2.2. Mutrib

Mugannî ile aynı anlamda olan bu kavramın tasavvufî boyutu, “*Rumuzu açan, hakikati açıklayan, ariflerin gönüllerini mamur kılan, bu şekilde şevke getiren ve feyze ulaştıran kişiye mutrib denilmiştir. İnsan-ı kâmil.*” (Cebecioğlu, 2014:345) şeklinde açıklanmıştır.

Yine mutribâ destüne udı al

Bu şeş-hâneye yine âvâze sal

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/75

“*Mutribâ yine eline udunu al ve bu şeşhaneyi sesinle hoşnut kıl.*”

Yahyâ mutribten hoş sesli bir çalgı çeşidi olan udu eline alarak dünyayı bu sese boğmasını ister.

Mey midür sâgar mıdur mest-i harâbı inleden

Sen misün yâ aşk mı mutrib rübâbı inleden

Şeyhülislâm Yahyâ G 270/1

“*Sarhoşu inleyen şarap mıdır yoksa kadeh mi? Sen misin yoksa aşk mı ey mutrib rübabını inleyen?*”

Harâbâta sarhoş olan âşığı inleyen şey şaraptır. Aşkın etkisiyle daha tesirli çalan mutrib âşıkların ruhuna dokunur. Aşk olmasa mutrib bu kadar etkili çalamaz. Onu inleyen şey aşktır.

Cismündeki her bir reg feryâd u enîn eyler

Aşk ola sana mutrib söyletdün a evtârı

Şeyhülislâm Yahyâ G 413/4

“*Vücutundaki her bir damar feryat ile inler. Aşk olsun sana mutrib söylettin o telleri.*”

Çeşitli müzik aletleri çalarak meclistikeleri kendinden geçiren mutrib öyle tesirli bir şekilde çalmıştır ki sanki o ses vücudundaki damarlardan gelmiştir.

Eyledi kânûn-ı `uşşâka mülâyim nagmeler

Mutrib-i bezme hezâr ahsent nâ-sâz itmedi

Şeyhülislâm Yahyâ G 395/2

“Mutrib kanunu yumuşak nağmelerle uşşak makamına uygun çaldı. Bu sebeple pek çok insanın takdirini kazandı.”

Şair mutribi, kanunu uygun bir şekilde çaldığı için beğenmekte ve bu sebeple tebrik etmektedir.

Görmedinse bahr-i aşkın lü'lü'-i menşûrunu

Mutribin seyr eyle mevc-i nagme-i tanbûrunu

Öyle pey-der-pey terennüm-rîz olur âgûşu kim

Selsebîl etmiş sanırsın sîne-i billûrunu

Şeyh Gâlib Kıt'a/38

“Aşkın denizinden saçılan incileri görmediysen mutribin tanburundan yayılan nağmelerin dalgasını seyret. Öyle yavaş yavaş ortaya çıkar kucağından, sanırsın sebil etmiş billur sinesini.”

Şair mutribin tanburundan yayılan nağmeleri aşk denizinin dalgasına benzetir. Yavaş yavaş ortaya çıkar ve âşığı etkisi altına alarak kendinden geçirir. Sanki sevgili sinesini sebil etmiş gibidir.

Mutrib yeter nâz eyleme taksimîni az eyleme

Âheng-i nâsâz eyleme bî-dillere verme elem

Şeyh Gâlib K 19/15

“Mutrib! Naz ederek taksimi az yapma. Düzensiz ahenkle âşıklara keder verme.”

Mutrib ve sevgiliyi birbirine benzetir şair. Sevgilinin âşığa yaptığı naz gibi mutrib de mecliste naz yapmaktadır. Sevgilinin âşığa verdiği keder gibi mutrib de keder vermektedir.

Perçemi vasfın edip mutrib o mâhın Gâlib
 Dökdü san meclise her bestede bir def sünbül
 Şeyh Gâlib G 196/10

“Gâlib, mutrib o ay gibi güzelin perçemini vasfetmektedir. Her bestesinde meclise sünbül döküldü.”

Şekli ve kokusu itibariyle sevgilinin saçına benzeyen sünbül, sevgilinin saçlarının yüzüne dökülmesi gibi mutrib tarafından meclise döküldü.

Dahı ziyâdeye yokdur tahammülü bezmin
 Mey ola mutrib ola tut ki bir de dilber ola
 Şeyh Gâlib G 274/2

“Mey, mutrib ve belki bir de dilber olsun. Meclisin fazlasına tahammülü yoktur.”

Mecliste olması gereken başlıca şeyler Gâlib tarafından mey, mutrib ve bir ihtimal sevgili olarak belirlenmiştir. Daha fazlasına bu mesliste yer yoktur.

4.2.2.2. Meyhâne/Meykede

Divân edebiyatı deyince akla gelen ilk kavramlardan biri olan meyhanenin sözlük anlamı *“şarap, içki içilen ve satılan yer”* dir (Devellioğlu, 2017:741). Cebecioğlu, *“kulun aşk ve şevkle Rabbine münacat yeri. Kâmil arifin Allah aşkıyla dolmuş gönlü, tekke, lahuti âlem.”* (2014:336) şeklinde açıklamaktadır. Yine sözlükler, meyhane başlığı için harabat sözcüğüne işaret etmişlerdir.

Osmanlı Devleti, sosyal yapısından dolayı birçok farklı dinden ve görüşten insanı bir arada bulundurmaktaydı. Müslümanlar için içki içmek ve satmak yasaktı. Diğer dinlerden olan insanlar için böyle bir engel yoktu. Meyhane kavramı tasavvufi anlamda da değerlendirildiği için şiirlerde kendine yer edinmiştir.

Kapanmaz o mey-hâne hiç bir zamân
 Anun rûze vü ıydı birdür hemân
 Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/5

“Onun orucuyla bayramı birdir. O meyhane hiçbir zaman kapanmaz.”

Oruç, İslâm’ın beş şartından biridir. *“Divân şiiirinde âşîğın sevgiliden ayrı kalması bir oruç gibi düşünülür. Sevgiliye kavuşma ise bayramdır.”* (Pala, 2015:365)

Her sıkıntıdan sonra bir ferahlık vardır.

O meyle vücûdum olup mey-kede

Tolı hum ola bu dil-i gam-zede

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/55

“O şarapla vücudum meyhane, gam-zede gönlüm ise şarap küpü oldu.”

Âşık, gamın verdiği etkiyle şarap tüketir. Vücudu bir meyhane, gönlü ise şarap küpü hâline gelmiştir. Gönlünden vücuduna doğru şarap akmakta bu sebeple vücudu şarap içilen yer yani meyhane hâline gelmektedir.

Mey-hâne-i mahabbet mestânelele toldı

Peymânelele pür oldı `ârif oturma tehnâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 3/3

“Muhabbet meyhanesi sarhoşlarla doldu. Kadehler doldu ârif tek başına oturma.”

Ârif, *“irfan sahibi, Allah’ı tanıyan kişi”* (Pala, 2015: 26) anlamına gelmektedir. Allah aşkıyla sarhoş olanlar meyhaneyi doldurmaktadır fakat ârif bu meyhanede tek başına oturmaktadır. *“Divân şiiirinde şâirler sevdiklerini ârif kisvesiyle vasfederler.”* (2015:26)

Safâ-bahş olmada gülzârdan mey-hâne eksük mi

Kalur mı bûy-ı gülden bâg-bâna nûkhet-i sahbâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 6/2

“Rahatlatmada meyhanenin gül bahçesinden eksîği yoktur. Bağbana gül kokusundan şarap kokusu kalır mı?”

Sevgilinin kokusu aşığı haz vermektedir. Gül, güzel kokusundan dolayı sevgilinin kokusuna teşbih edilmiştir. Meyhane de gülün verdiği ferah kokusundan verir aşığı. Bu konuda meyhanenin gül bahçesinden bir eksigi yoktur.

Vasf eylemenüz mey-kedede fushat-ı bâğı
Gâyet sıkılır gûşe-nişînân-ı harâbât

Şeyhülislâm Yahyâ G 27/4

“Meyhanenin genişlik bağı vasfedilemez. Harabatın köşesinde oturanlar sıkılır.”

İnsanın ruhuna neşe veren meyhane geniş bir alan üzerine kurulmuştur. Bu meyhanede tek başına oturan oturanların canı sıkılır. Bu meyhanenin eğlencesine onların da katılması gerekmektedir.

Mey-kede sadrında bulunmazsa yer
Hum dibi mey-hâne bucağı yeter

Şeyhülislâm Yahyâ G 46/1

“Meyhanenin başköşesinde yer bulunmazsa şarap küpünün dibi, meyhanenin bucağı da yeter.”

Sevgilinin gönlünü meyhaneye teşbih eden Yahyâ, sevgilinin gönlünün başköşesinde kendine yer bulamayacağını bilmektedir. Hiç olmazsa sevgilinin yanında yöresinde olmak bile onun için mutluluk kaynağıdır.

Yahyâ haberin mey-kede-i aşkda aldım
Her yirde bulunmaz didiler bâde-i bî-gışş

Şeyhülislâm Yahyâ G 161/5

“Yahyâ! Haberini aşk meyhanesinden aldım. Hilesiz şarap her yerde bulunmaz dediler.”

Yahyâ, aşkından dolayı sürekli aşk meyhanesinde gezinmekte aşkın saf ve hilesiz tadını aramaktadır.

Lem`asından `aşkımun pür-şevk sahn-ı meykede

Şu'lesinden şevkimün pür-nûr künc-i hânkâh

Şeyhülislâm Yahyâ G 312/4

“Meyhanenin ortası aşkın neşesinden parlar. Tekkenin köşesi ise şevkimin ateşinden nur ile doludur.”

Meyhane de tekke de ışıkla doludur. Bu iki ayrı mekâna da parıltıyı veren aşktır. Meyhane cismanî aşk ile ışıdamakta, tekke ise ilahî aşkın nuru ile ışık saçmaktadır. Meyhane ve tekke âşık için önemli yerlerdir.

Gel beru meykede ser-hoşlarını seyr eyle

Hankâhun ne bakarsın bir iki sersemine

Şeyhülislâm Yahyâ G 349/4

“Beri gel de meyhanenin sarhoşlarını seyrete. Tekkenin bir iki sersemini neden izlersin?”

Meyhanenin sarhoşları aşk şarabıyla sarhoştur, onların sarhoşluğunun manevi boyutu vardır. Dolayısıyla burada işaret edilen sarhoşluğun bir çeşididir.

Gûşe-i meykedede tekyelenüp ey Yahyâ

Gelinüz hû diyelüm pîr-i mugânun demine

Şeyhülislâm Yahyâ G 349/5

“Ey Yahyâ! Geliniz meyhanenin köşesinde toplanıp pîr-i mugânın nefesine hû diyelim.”

Önceki açıklamalarda da “pîr-i mugân” kavramının karşıladığı anlama değinilmiştir. Zâhirî ve bâtinî mânaya sahip olan bu kavram Ankaravî'nin ifadesiyle, “zâhirî anlamda pîr seyrüsülûkü tamamlayıp insanları Hak yoluna irşad eden kimsedir.” (Arpaguş, 2007:272-273). Pîr-i mugân aşkın asıl sahibi olmakla birlikte âşıklara aşkı pay eden kişidir. Arpaguş, pîr-i mugân kavramınının bâtinî anlamı için “Pîr mücerret bir şahsiyet ya da mânevî ve ilâhî bir ilke de olabilir. Bu pîrin bâtinî mânasıdır.” demektedir. (2007:272-273)

Pîr-i mugânın etrafına toplanıp ondan payına düşeni almak isteyen şair, bu kavrama yüklediği anlam neticesinde sosyal kimliğini de ön plana çıkarmaktadır.

Mescidde riyâ-pîşeler itsün ko riyâyı
 Mey-hâneye gel kim ne riyâ var ne mürâyı
 Şeyhülislâm Yahyâ G 432/1

“Riyâ peşinde olanlar mescitte riyâ etsinler. Meyhaneye gel, kimsede ne riyâ vardır ne de riyakâr.”

Yahyâ, riyâkar kişilerin hâl ve hareketlerinin samimiyetsiz oluşu dolayısıyla onların meyhaneye değil de meclise gitmesini ister. Meyhane riyâkarlar için uygun bir mekân değildir. Riyâkarların mescitte toplanmasının sebebi gösteriş yapmak istemeleridir, tekkeye gelenler ise zaten gerçek aşkı kavrama gayretiyle kendinden geçmiş, samimi kimselerdir.

Her lâle bir peymânedir her kuşe bir kâşânedir
 Güyâ çemen meyâhanedir bülbülleri mest-i nagam
 Şeyh Gâlib K 19/3

“Her lale bi kadeh, her köşe bir saraydır. Güya çemenler meyhane, o meyhanenin sarhoşlarının nağmeleri ise bülbüldür.”

Lale şekli dolayısıyla şairler tarafından kadehe teşbih edilmiştir. Çemenler meyhane, güzel sesli bülbüller ise o meyhanede kendinden geçen sarhoşların iniltilerine benzetilir. Sarhoş âşıklar içtikçe kendinden geçer ve bülbüller gibi şakımaya başlarlar.

Meyhâneyi seyr ettim uşşâka mataf olmuş
 Teklîf ü tekellüfden sükkânı muâf olmuş
 Bir neş’e gelip meclis bî havf ü hilâf olmuş
 Gam sohbeti yâd olmaz meşrepleri sâf olmuş
 Şeyh Gâlib M 5/4

“Âşıkların tavaf ettiği mekân hâline gelen o meyhaneyi seyrettim. Oturanları gösterişten muaf olmuştur. Meclise gelen neşe ile oturanlar korkusuz olmuş, onlarla gam sohbeti edilmez çünkü hepsi şarabın etkisiyle temizlenmişler.”

Tamamen Allah aşkıyla kendilerinden geçmiş manevi sarhoşluğun etkisiyle gamdan azade olan âşıkların ruh hâllerinden bahseden Gâlib, cismanî âlemden nasıl uzaklaştıklarını anlatmaktadır.

Dili mey-i aşk ile pür olsa da bakmaz çeşmi
Mest-i bî-tâkata fikr-i re'y-i meyhâne abes
Şeyh Gâlib G 29/3

*“Âşığın gönlü aşk şarabı ile dolu olsa da sevgili onun gözlerine bakmaz.
Takatsiz düşene meyhane fikri abestir.”*

Sevgili, âşığın her hâline yüz çevirir. Âşık ona aşk şarabından sunsa dahi gözlerine bakmaz. Gücünü sevgilinin gözlerinden alan âşık için bu takatten düşmesine sebep olacak bir durumdur. Bu durumda meyhane fikri âşığa abes gelmektedir. Çünkü âşık daimi bir sarhoşluk hâlinindedir.

Devr eder meyhâneyi muğbeççeler
Ka'bede san hâciyân eyler semâ
Şeyh Gâlib G 154/4

“Meyhanenin çırakları meyhanenin etrafında dönmektedir. Sanki Kâbe'de hacı olmak için sema ederler.”

Bu beyitte meyhane ve Kâbe arasında etrafında dönme yönünden bir benzerlik oluşturulmuştur. Meyhaneye kutsallık atfedilmiştir. Bu iki mekânın ortak noktası sevgiliye ulaşma yeri olmalarıdır.

Meyhâne sadrına geç otur kâm-rân isen
Sâkînin al ayağını ger pehlevân isen
Şeyh Gâlib G 182/1

“Eğer mutluluk istiyorsan meyhanenin en başına geç otur. Sâkînin ayağını al eğer pehlivan isen.”

Ayak, “kadeh, piyâle, ayaklı kadeh” (Pala, 2015:43) anlamlarına gelmektedir. Bu beyitte tevriyeli kullanılmıştır. Meyhanenin en başköşesi her zaman o güzele aittir. Meyhaneyi şerefliendirdiği düşüncesiyle en güzel yer ona verilir.

Gitmezdi bileydi bu kadar semt-i hilâfa
 Şeyhin yolu mey-hâneye vardı sapa düştü
 Şeyh Gâlib G 321/4

“Şeyhin yolu sapa düştü, meyhaneye vardı. Yanlış tarafa gideceğini bilseydi gitmezdi.”

Şeyhin izlemesi gereken yol bellidir. Ama bazen aklını çelen şeyler olabilir, doğru bildiği yoldan onu ayıran sebepler olabilir. Gâlib de ters bir yolda olduğunu bilseydi bu yola girmeyeceğini söylemektedir.

4.2.2.2.1. Meyhane Kavramı İle İlgili Unsurlar

4.2.2.2.1.1. Bâde-fürûş

Bâde-fürûş tâbiri mey-fürûş ile aynı anlamı karşılamaktadır. Şairler bazen mey-fürûş yerine bâde-fürûş kavramını kullanmışlardır. *“Mürşidler için, “aşk, sevgi ve mârifet dağıtan” mânasına bâde-fürûş tabiri kullanılır. Çünkü mürşid çevresindekilere mâna âlemlerinden ilâhî feyiz sunar.”* (Gündüz, 1991:418)

Çog oldı hakkı bizüm üstümüzde bâde-fürûşun
 Salâh odur ideyüz anı lutf-ı Hakka havâle
 Şeyhülislâm Yahyâ G 351/2

“Bizim üstümüzde meyhanecinin hakkı çoktur. Onu hakkın lütfuna havale ederiz, iyilik budur.”

Bir önceki beyitte de ifade edildiği gibi bâde-fürûş kavramı karşıladığı gerçek anlamın dışında arka planındaki anlamıyla kullanılmıştır. Aşk ve mârifet dağıtan bâde-fürûşun mürşitler üzerinde emeği çoktur, onun hakkı inkâr edilemez.

Ol çeşm-i siyeh mest-i harâb etdi dili hayf
 Meyhâne-i takvâda dahı bâde-fürûşun
 Şeyh Gâlib G 121/3

“O siyah gözlü sevgili âşığın gönlünü bakışlarıyla sarhoş ederek ona zulmetti. Tâkva meyhanesinde bile içki satıcısıyız.”

Divân şiirinde en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biri de gözdür. Sevgilinin gözü zalimdir, âşığa daima zulmetmektedir. Âşıklar takvâ sahiplerinin bulunduğu meyhanede bile sevgilinin gözlerinin etkisiyle şarap satıcısı hâline gelmiştir.

4.2.2.1.2. Harâbât

Harâbât kelimesi sözlüklerde; “*harâbeler, virâneler, meyhâne*” (Devellioğlu, 2017:375) şeklinde tanımlanmıştır. “*Sufinin, maddi ve nefsi dediğimiz yönünü yıkmasından, kendisine dünyalık bir şey kalmamasından hareketle bu tabir kullanılır olmuştur.*” (Cebecioğlu, 2014:196). Meyhane âşıkların dertlerini unuttukları, kederlerinden kurtuldukları bir sığınaktır. Eskiden göz önünde olmamak, gizli kalmak amacıyla kuytu köşelere, izbe yerlere kurulan meyhâneler bu sebeple harâbât ismiyle anılmıştır. Harâbât âşıkların tekkesidir. Bu tekkenin şeyhi yani pîr-i harâbât ya da pîr-i mugânî âşıklara ilahî aşkın şarabı sunardı (Pala, 2015:192).

Her subh varur himmet umar pîr-i mugândan

Zühhâd ile bahs itmege rindân-ı harâbât

Şeyhülislâm Yahyâ G 27/2

“*Harâbâtın rinleri zâhidlerle tartışmaya girebilmek için her sabah pîr-i mugâna varıp ondan himmet isterler.*”

Daha önce de belirtildiği gibi zâhid, divân edebiyatının sevilmeyen tipidir. Zâhid, harâbât ehilleri tarafından kabul edilmez. Çünkü can sıkıcı, boş biridir. Bu yüzden rind ve zâhid hep çatışma hâindedir. Kesin yargıları olan, konuşarak anlaşamayan, kavgacı bir tip olan zâhidle tartışmaya girmek yersizdir. Fakat rindler böyle bir durumla karşılaşacaklarını bildiklerinden şeyhlerine varıp ondan himmet alırlar.

Harâbâtı egerçi görmedük ammâ görenlerden

İşitdük bir neşât-efzâ makâm-ı pür-safâ dirler

Şeyhülislâm Yahyâ G 84/3

“*Gerçi meyhaneleri görmedik ama görenlerden işittik. Neşeyi ve sevinci artıran safa dolu bir makam derler.*”

Yahyâ, safâ ve neşe verici yerler olarak tanımlanan meyhaneyi görmediğini söyleyerek aslında bahsettiği her şeyin duyduklarından aktardığı bilgiler olduğunu ifade eder. Harâbâtta hiç bulunmayan biri için aktardıkları kendinin tecrübe ettiği şeyler gibidir.

Gönüllerden safâ câmıyla gam dûr olduğın görsek

Harâbâtun yine bir dahı ma`mûr olduğın görsek

Şeyhülislâm Yahyâ G 189/1

“Gamın safâ câmıyla gönüllerden uzaklaştığını görsek, harâbâtın tekrar görerek şenlikli bir yer olduğunu görsek.”

Âşığı gamdan kurtaracak şey o meyhanenin sâkisinin ona uzatacağı bir kadehtir. Kadehler sunuldukça o harâbât tekrar eski günlerine dönecek, eskisi gibi aşkın neşesiyle dolup taşacaktır.

Mest ü medhûş yatan rindi harâbât içre

Halk gaflette sanur ben ana âgâh derin

Şeyhülislâm Yahyâ G 275/3

“Harâbâtta kendinden geçmiş rindi halk gaflette zanneder ama ben ona âgâh derim.”

Harâbât ehillerinin halk tarafından gaflete düşmüş kimseler olarak görülmesine değinen Yahyâ, onların gaflete düşmediklerini aksine onların kalbinin uyanık olduğunu bilmektedir. Allah’a ulaşmak isteyenler bunun akıl ile gerçekleşmeyeceğini bilirler. Bu ilahî âleme ancak kalp ile ulaşılır ki bunun sonucunda vahdetin kapıları aralanır. Yani akıl bu yolda rindlerin ayak bağıdır. Önemli olan kalbin uyanık olmasıdır, gönül gözüdür.

Görüp çeşm-i humâr-âlûdu derd etdim dil-i zâra

O sahbâdan harâbat içre vîrân olduğum kaldı

Şeyh Gâlib G 320/4

“Sevgilinin sersemleşmiş gözlerini zavallı gönlüme dert edindim. O şaraptan, meyhanenin içinde vîrân oldum.”

Sevgilinin sersem bakışlarını gören âşık bu durum karşısında dertlenir, zavallı gönlüne bu durumu dert eder. Sevgilinin gözleri şarap gibi âşığa tesir eder. İçinde bulunduğu durumu harâbâta benzeten şair burada vîrân olmuş gibi hisseder kendini.

Ter-dâmen-i çirkâb-ı riyâ olmadığından

Erbâb-ı hârâbât müeddeb görünür hep

Şeyh Gâlib G 23/6

“Harâbât erbâblarının etekleri pis su ile ıslanmadığından hep edepli görünürler.”

Harâbât ehli olanlar riyakâr değillerdir onların yaptıkları hiçbir şeyde riya yoktur. Bu sebeple onların etekleri kirli görünür.

4.2.2.2.1.3. Hum

“Şarap küpü” (Develioğlu, 2017:437) anlamına gelen hum kelimesi şiirlerde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Eskiden üzümler bir küp içerisine konur ve orada mayalanması beklenirdi. Mayalandıktan sonra şarap hâline gelen üzüm suyu, küplerde muhafaza edilirdi.

Bedîdâr olan humda sahbâ mıdur

Yâ Tûr üzre nûr-ı tecellâ mıdur

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/25

“Şarabın küp içindeki görüntüsü Tûr dağındaki tecelli nuru gibidir.”

Hz. Musa Tûr dağında Allah’ın tecellisine şahit olmuştur (Pala, 2015:461). Küpteki şarabın görüntüsü de âşığa tecelli nurunu anımsatmaktadır. Hakkın nuruna erişmek isteyenler bu sebeple şarap tüketmektedirler.

Tehî anlayan anı gümrâhdur

O hum menbâ-ı sıbgatu'llâhdur

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/29

“Onu (şarabı) boş bir şey olarak görenler yolunu şaşırmıştır. O küp, Allah’ın boyasının menbâdır.”

“Allah’ın boyası” anlamına gelen sıbgatu’llâh tamlaması Allah’a yaklaştıran her şey demektir (Sinanoğlu, 2009:85). Yahyâ’ya göre şarap boş bir şey değildir. Şarap, âşığı yaratıcıya yaklaştıran menbâdır. Allah’a ulaşmak isteyenlerin kaynağıdır.

O humdan olup feyz-i Hak âşikâr

Buhârî olur anun ebr-i bahâr

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/30

“O küpten Hakkın feyzi açığa çıkar. Bahar bulutu gibi buharı olur.”

Allah’ın sırlarının bulunduğu o küpten şarap içen âşık, ilahî sırra erişir, irfan ve bereket sahibi olur. Bu feyz buhar gibidir. Bolluk ve bereket yönüyle baharda gökyüzünde toplanan, yeryüzünü bereketlendirecek olan bahar yağmuruna benzer.

Olmasa eger mâye-i aşkun humda

Dünyâya salur mıydı bu şûrî sahbâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 1/4

“O şarap aşkın mayası ile mayalanmasaydı o acı şarap dünyaya nam salar mıydı?”

Şarap mayalanması için küpte bekletilir. Aşk da âşığın gönlünde zamanla mayalanmaktadır. Burada küp âşığın gönlüne benzetilmiştir. Mayalandıkça tadı ortaya çıkan şarap aşk ile mayalanmasa dünyada bu kadar ün sahibi olmazdı. O acı şaraba kimse meyletmezdi.

Arâm idemez gûşe-i gülzâra da varsa

Mey-hânedede bir hum dibidür tekyegeh-i mest

Şeyhülislâm Yahyâ G 23/4

“Âşık gül bahçesine de varsa eğlenemez. Onun tekkesi meyhanede bir şarap küpünün dibidir.”

Âşıkların toplandığı meyhane onların eğlendiği, dinlediği bir mekândır. Gül bahçesi onlara meyhanenin verdiği hazzı veremez, onların yeri meyhanelerdir. Sarhoşların tekkesi meyhanede bir küp dibidir. Ancak orası onların gerçek mekânıdır.

Rindâna pîr-i meygedenin feyzi aşkıdır
Elbet humun tereşşühu meydîr inâlara
Şeyh Gâlib G 292/3

“Rindânlara meyhane pirinin aşkı feyzdîr. Bu kap kaçaklara dolan şarap küpün sızıntısındanıdır.”

Mürşidlere yol gösterici olan pîr, âşıklara şarap da sunmaktadır. Tasavvufî sembolizmde pîrin sunduğu bu şarap vahdet şarabıdır. Bu meclise gelen âşıkların amacı ondan feyz almaktır. Bu beyitte içi sırlarla dolu olan bir şarap küpüne benzetilmiştir. Âşıklar ise onun ilminden faydalanmak amacıyla etrafındadır. Onun sızıntısına birer kap olurlar ki açığa çıkanlar ortalığa dağılıp boşa gitmesin.

Âlem-i âbın sevâd-ı hâki hep pür-feyz olur
Çeşme-i hurşîd-i hikmetdir hum-ı mey-hânesi
Şeyh Gâlib G 328/4

“İçki meclisinin kara toprağı hep feyizle doludur. Meyhanenin küpü de hikmet güneşinin çeşmesidir.”

İçki meclisinin yani âlem-i âbın toprağı dahi feyizle, bereketle dolu olan bir hazinedir. Âlemi ısıtan ve ışık yayan güneş ise hikmetin sembolüdür. Allah'ın nurunun insanlara yansımasıdır. Bu meyhanenin küpü hikmet güneşini insanlara sunan bir çeşmedir.

4.2.2.2.1.4. Mey-fürûş

“Şarap satan, şarapçı; meyhânesi” (Devellioğlu, 2017:741) anlamlarına gelen mey-fürûş kelimesinden şairler sık sık yararlanmışlardır.

Duhter-i rez mümkün olmaz mı `aceb ey mey-fürûş
Bir zamân sabr eylerüz tek lutf idüp ikrâr vir

Şeyhülislâm Yahyâ G 127/4

“Ey meyhaneci! Şarap içmek mümkün olmaz mı? Sabredip bekleriz sen yeter ki cevap ver.”

Ey mey-fürûş diye sevgiliye seslenen şair onun elinden şarap içmeyi istemektedir. Bu şarap âşık için âb-ı hayat niteliğindedir. Sevgili aynı zamanda duhter-i rezdir. Yani o üzümün kızıdır. Âşık bu şarabı içmek için sabırla bekleyebilir ama sevgiliden de bir cevap beklemektedir.

Zühhâda din niçeye dek hod-furuşluk

Pîr-i mugâna hizmet idün mey-fürûş olun

Şeyhülislâm Yahyâ G 192/4

“Zâhidlerdeki bu kendini beğenmişlik nereye kadardır? Meyhanenin pirine hizmet edin meyhaneci olun.”

Zâhit tipi klâsik edebiyatta çokça karşımıza çıkmaktadır. Ham sofu, dinî konularda anlayışı kıt olan bu kişilerin özelliklerine önceki beyitlerde de değinilmiştir. Bu tipler dinî konularda en yetkili kişiler olduklarına ve bu konuda her şeyi bildiklerine inanmaktadırlar. Bu sebeple zâhid ve rînd tipi sürekli çatışma hâlinindedir. Şair de bu dar kalıplara sıkışıp kalmış tiplerden sıkılmış olacak ki insanları pîr-i mugâna hizmet etmeye davet etmektedir. Mey-fürûş olmak ham sofu olmaktan daha iyidir onun nezdinde.

Lebüdür şehr-i hüsnün mey-fürûşu

Gözüm merdümledür bâde-nûşu

Şeyhülislâm Yahyâ G 439/1

“Güzellik şehrinin içki satıcısı dudaklarındır. Gözüm bu şarabı içendir.”

Sevgili dudağı güzellik şehrinin içki satıcısıdır. Bu güzellik şarabını ise âşığın gözleri içmektedir.

La'l-i lebi ki âteş-i Kevser-nijâddır

Hızr-ı hayât aşkı ile mey-fürûş olur

Şeyh Gâlib G 87/4

“Sevgilinin dudakları ateş tabiatlı Kevser soyundandır. Hızır-ı hayât aşkıyla meyhaneci olur.”

Hızır’ın âb-ı hayât suyundan içip ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılır. Halk arasında Hızır inancı çok yaygındır. Divân edebiyatında da önemli bir yere sahip olan Hızır’ın adı sık sık geçer. Sevgilinin birçok özelliği de Hızır’a benzemektedir (Pala, 2015:204). Kevser ise cennete bir suyun adıdır. Bu sudan içenlerin bir daha susamayacağına inanılır. Edebiyatımızda Kevser sevgilinin dudağına teşbih edilir. Sevgilinin dudağı da kevser soyundandır. Onu bir kere içen âşık bir daha susamaz. Bu sudan içen âşık, Hızır gibi ölümsüzlüğe kavuşur.

4.2.2.2.1.5. Mey-perest

Mey-perest, devamlı şarap içen, şarap içmeyi çok seven, şaraba tapan gibi anlamlara gelmektedir.

Gedâsı tehî-kîse vü teng-dest

Şu hâliyle baksan geçer mey-perest

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/49

“Yoksulun para kesesi boş, eli dardır. Şu hâliyle devamlı şarap içer gibi görünür.”

Dilenci, kul anlamına gelen gedâ, divân şiirinde âşığın sevgili karşısındaki hâlidir. Dış görünüşünden kaynaklı olarak yoksul görünümündedir. Bu hâlimden dolayı sürekli şarap içen biri gibi görünmektedir.

Mey-perestân olıcak bâng zeni yâ mâ’bûd

Eylesin kulkul-ı mînâ dahı âheng-i sürûd

Şeyh Gâlib Muh 2/2

“Ya mabud diye seslenen meyperestler olunca şarap şişesinin çıkardığı ses de bu ahenge uyar.”

Sarhoş olmak için hakîkî şarabı tatmaya gerek yoktur. İlahî aşkın şarabıyla kendinden geçen sarhoşlar her daim Allah’ı anarlar. Âşıklar “ya Allah!” dedikçe şarap şişesi de bu ahenge uyar ve mecliste tek ses olur.

4.2.3. Kadeh

Divân şiirinin en temel unsurlarından biri olan kadeh farklı şekillerde tanımlanmıştır. Tasavvufî anlamda “*manevi hâl, cezbe, ruhi zevk, şevk, vecd*” (Cebecioğlu, 2014:260) gibi anlamları ifade eden kadeh kavramı genel itibariyle “*içine içki konan küçük bardak*” şeklinde tanımlanmıştır (Onay, 2009:260).

“Klasik şiire konu olan kadeh bizim bugün kase olarak kullandığımız eşyayı daha çok hatırlatmaktadır. Kadeh yayvan 4-5 cm. yüksekliğinde toprak, cam, çelik gibi maddelerden mamul bir kaptır. Kadehin bugünkü gibi küçük olduğu da zannedilmemelidir.” (Bahadır, 2013:242).

Divân edebiyatında kadehin mucidinin Cem olduğuna inanılır ve bu şekilde de terkipli kullanımı vardır. Kadehin birçok çeşidi vardır. Şekli ve işlevi dolayısıyla çeşitli benzetmelere konu olmuştur.

Şu`le-i meyle döner şem-i fûrûzâne kadeh
Şem `iken yine ider cümbüş-i pervâne kadeh
Şeyhülislâm Yahyâ G 37/1

“*Meyin ateşiyle kadeh parlayan bir muma döner. Şem iken yine pervanenin cümbüşünü yapar.*”

Kadeh hem şem hem de pervanedir. Şem sabittir, pervane etrafında döner. İçkinin yakıcılığından dolayı şem konumunda, mecliste dönmesi dolayısıyla pervane konumundadır. Hem âşığı hem de maşuğu temsil etmektedir.

Biz dimezüz ki mihrveş câm-ı zer olsun ey felek
Sen bize mâh-ı nev gibi bir kadeh-i şikeste vir
Şeyhülislâm Yahyâ G 109/3

“*Ey felek! Biz demeyiz ki kadehimiz güneş gibi sarı olsun. Sen bize hilal gibi kırılmış bir kadeh ver.*”

Âşığın felekten çok büyük istekleri yoktur. Onlar dünya malına meyletmeyen kişilerdir. Altından bir kadehin âşığın yanında ehemmiyeti olamaz. Bu

yüzden felekten eksik olsa da bir kadeh ister. Kadeh eksik olsa da âşığın kederini unutturacak tek şeydir.

Irişdi vakt-i safâ sâkiyâ getir bezme
Sakın sakın ki olur hâtır-ı kadeh meksûr

Şeyhülislâm Yahyâ G 114/4

“Safâ vakti geldi sâki, şarabı getir bezme. Sakın kadehin hatrını kırma.”

Şair için sâfa ve eğlence vakti gelmiştir. Bu sebeple meclise koşar ve sâkiden şarap getirmesini ister. Sâkiyi bir de kadehin hatrını kırmaması konusunda uyarır. Kadehi eksiksiz olarak sunmasını söyler.

Çün ola meyle pür kadeh bil anı mâye-i ferâh
Nûş ide gör hemîşe Yahyâ bu imiş salâh-ı aşk

Şeyhülislâm Yahyâ G 179/5

“Meyle dolu bir kadehin ferahlığın mayası olduğunu bil. Yahyâ onu her daim içer, aşkın iyiliği bundanmış.”

Üzümün mayalanması sonucu elde edilen şarap âşıklara ferahlık verir. Kadehin mayası da şaraptır. Dolayısıyla ferahlıkla mayalanmış olur. Ferahlıkla mayalanmış bu şarabı içenler ise aşka kavuşurlar. Âşığın gönlü de aşk ile mayalanır.

Gül dizüp zerrîn kadeh etrâfına bir kâsede
Eyledi erbâb-ı meclis zîynet-i bezm-i cihân

Şeyhülislâm Yahyâ G 286/2

“Meclis erbapları bezmi bir ziynet eşyası gibi çevreledi. Altın gibi sarı kadehin etrafına bir kâse de gül yapraklarını dizdiler.”

Âşıkların bezmi çevrelediği gibi sâki de kadehin etrafını gül yapraklarıyla çevreler. Gül renginden dolayı şarapla benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Kadehi çevreleyen gül güzel bir görüntü sunar. Ayrıca gülün güzelliği şarabın kötülüğünü örtmektedir. Bu, içkinin kötülüklerin anası olduğunu düşünenler içindir.

Tavr-ı acebde rûzigâr ‘îd oldu fasl-ı nevbahâr

Nergisde asâr-ı humâr ammâ kadeh destinde hem

Şeyh Gâlib K 19/2

“Tavrından ortaya çıkan rüzgârla ilkbahar bayram oldu. Elinde kadeh olan nergiste sersemliğin izleri görüldü.”

Sevgilinin her hareketi ve tavrı âşığı sarhoş etmektedir. Tabiatın canlandığı mevsim olan ilkbahar, sevgilinin etkisiyle bayram hâline gelir. Sevgilinin gözlerine benzeyen nergis de bu rüzgârla mest olmuştur.

Elinde suha-i mercânı erguvân çıkmış

Kadeh duâsın okur yârı etmekle teshîr

Şeyh Gâlib K32/23

“Elinde mercandan sözlerin etkisiyle erguvân çıkmış. Kadeh duası okuyarak yâri etkisi altına almaktadır.”

Kadeh duasını okuyan sevgilinin ağzından dökülen sözcükler elinde bir kadeh şaraba dönüşür. Böylece âşığı etkisi altına alır. *“Eskiden tas ve çanak içine duâ yazarak bununla hastaya su içirmek suretiyle bir tedâvi tarzı da vardı.”* (Onay, 2009:260) Onay, bu mazmunun şairlerimiz tarafından tam olarak anlaşılamadığını da ifade etmektedir.

Âşıkda keder neyler gam halk-ı cihânındır

Koyma kadehi elden söz pîr-i mugânındır

Şeyh Gâlib M 5/3

“Âşıkta keder yoktur, kederin işi cihân halkıyladır. Kadehi elden bırakma sözü pîr-i mugânındır.”

İlahî sırta vâkîf olmuş âşıkların artık kederle işi kalmaz. Aşkın tecellisinden safâ bulanlar gamlarından da kurtulmuş olurlar. Kederden şikâyet edenler hak âşıklarının dışında kalan kişilerdir. Kadehi elden bırakmayarak daima hakkı anarlar.

Müjgânlarımız gevher-i mir’ât-ı kadehdir

Hayrân-ı nazar-bâde o mahmûr-seriz biz

Şeyh Gâlib G 107/5

“Kırpiklerimiz ayna gevherinden yapılma bir kadehtir. Bâde bakışlının hayranı olan sarhoşlarız biz.”

Âşığın kırpikleri kadeh, sevgilinin bakışları ise oraya dolan bir şaraptır. Sevgili, âşığa baktıkça şaraba doyan âşık kendinden geçer. Sevgilinin bakışlarının sarhoş edici etkisi vardır. Âşık bu bakışların hayranıdır.

Dehrin iki kadehle değış kâr u bârını

Bilme cihân umûrunu rind-i cihân isen

Şeyh Gâlib G 182/4

“Cihân rindi isen dünya işlerinden kendini çek. Dünyanın işini gücünü iki kadehle değış.”

Dünya işiyle uğraşa düşmek insanın kalbini karartır. Çünkü bu dünya boş hevesler uğrunda koşulan bir yerdir. İnsan-ı kâmil olabilmek için öncelikle dünyevi işleri terk etmek ve manevi yolculuğa çıkmak gerekmektedir.

4.2.3.1. Kadehe Verilen İsimler ve Kadeh Çeşitleri

4.2.3.1.1. Sâgar

Sâgar, *“kadeh, içki bardağı”* (Devellioğlu, 2017:1063) anlamlarına gelmektedir. *“Gayb nurlarını görmeye ve manaları idrak etmeye yarayan şeye sâgar denir. Bu, arif kişinin gönlüdür.”* (Cebecioğlu, 2014:412).

Pür görünce sâgarı toldı derûnum şevk ile

Câmdan tâ câna te'sîr itdi tâb-i âftâb

Şeyhülislâm Yahyâ G 19/2

“Sâgarı dolu görünce içim şevk ile doldu. Onun güneş gibi parlaklığı kadehten canıma tesir etti.”

Âşığın keyiflenmesi için kadehi dolu görmek bile yeterlidir. Güneşin iç ısıtan sıcaklığı ve göz kamaştıran parlaklığının insan üzerinde yarattığı etki bir kadeh şarabın verdiği tesir ile aynıdır.

Tûtiyâdan topragum vakt ola tercîh ideler

Rindler sâgar düzüp zühhâd tesbîh ideler

Şeyhülislâm Yahyâ G 70/1

“Öyle bir zaman gelir ki sürmelerini benim toprağımdan tercih ederler. Rindler sâgar dizer, zâhidler tespîh.”

Âşık, bir gün ölüp toprak olacağını ve toprağından sürme yapılacağını ifade eder. Rindler ise sâgar dizmeye devam edeceklerdir.

Gül sâgarını pür itdi gelün pür-hurûş olun

Ya`ni irişdi vakt-i tarab bâde-nûş olun

Şeyhülislâm Yahyâ G 192/1

“Gül kadehi doldu gelin eğlenin. Yani eğlenme vakti geldi şarap için.”

İlkbaharın gelmesiyle meclis kurulur. Tabiatın canlanmasıyla birlikte safa ve eğlence vakti de gelmiş olur. Gülün olgunlaşması da artık eğlence vaktinin geldiğine işaret eder. Renginden dolayı bir kadeh şarabı andıran gül âşıklara neşe verir. İnsanların toplanması için de bir işarettir.

Sihir eyledi alınca ele yâr sâgarı

Bir zerre içre itdi nihân mihr-i enveri

Şeyhülislâm Yahyâ G 412/1

“Sevgili, kadehi eline alınca sihir yaptı. Bir damlanın içine parlayan güneşin sırrını koydu.”

Divân şiirinde sevgilinin birçok özelliğinin yanı sıra sihir yapma özelliği de mevcuttu. Öyle ki bir damlanın içerisine güneşin parlaklığını bile sığdırabilmektedir.

Ben kim kadeh cerrârıyum mey-hânelerde dâ`imâ

Bir sâgara degmez miyüm degmez mi bir sâgar bana

Şeyhülislâm Yahyâ M 2

“Ben ki meyhanelerde daima kadeh dilencisiyim. Bir kadehe değmez miyim, değmez mi kadeh bana.”

Âşık derdinin etkisiyle meyhaneleri tek tek gezen kadeh dilencisi olmuştur. Dilenci oluşundan dolayı kadehin ona layık görülmediğini anlatır. Yahyâ, aynı zamanda bu beyitinde aks sanatından da faydalanmıştır.

Seherde sâgar alıp deste eylemiş hurşîd
Sâbuh-ı subh ile reng-i şafakla def'-i humâr
Şeyh Gâlib K 16/11

“Seher vakti eline sâgarı alarak güneş yaptı. Sabah şarabı ile şafak vaktinde sarhoşluğunu kovdu.”

Güneşin batmasıyla meclis kurulur ve eğlence başlar ve gün doğana kadar şaraplar içilir. Şair, sâkinin seher vaktinde eline aldığı kadehi güneşe benzetir. Bu kadeh ışığıyla etrafı aydınlatmaktadır. Güneşin doğmasıyla birlikte gecedeki kalan mahmurluklarını gidermek için âşıklar birer kadeh daha içerler ve sarhoşluklarını böylece gidermiş olurlar.

Hakikat neş'esidir nakşının bûy-ı gülistânı
Meger esdâf-ı rengi sâgar-ı ser-şâr-ı irfândır
Şeyh Gâlib K 22/3

“Gül bahçesinin kokusu hakikat neşesinin işlemesidir. Meğer ağzına kadar dolu olan sâgarın içindeki şeffaf ve parlak olan irfandır.”

Estetik görünümü ve güzel kokusu sebebiyle gül, her zaman çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Bu özellikleri ona bakanlarda hakikatin tecellisi olduğu düşüncesini uyandırmıştır. Kokusunun güzelliği ise hakikat neşesinin işlemesi gibidir. Ağzına kadar dolu olan sâgarın içinde ise irfan vardır. İlahî bilgiye erişmek için bu kadehten yudumlamak gerekir.

Gamze-i hûnhâr etmez intihâb-ı rûy-ı zerd
Bâde sâf olsun da zerrîn sâgar olsun olmasın
Şeyh Gâlib G 252/2

“O kan dökücü gamze sarı, soluk yüzü beğenmez. İçki saf olsun da kadehin altından olması önemli değil.”

Bâde, rengi itibariyle kana benzetilir. Zerrin ise yine renginden dolayı soluk yüzle ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin beğenip beğenmemesi hiç önemli değildir. Önemli olan badedir, o âşğın kanlı gözyaşını temsil etmektedir.

4.2.3.1.1.1. Sâgar-ı Gerdân

Sâgar-ı gerdân tamlaması “*dönen kadeh (elden ele-)*” (Devellioğlu, 2017:1063) anlamına gelmektedir.

Ehl-i bezme câm-ı la`li şöyle te'sîr itdi kim

Bâde-i pür-şûr mest ü sâgar-ı gerdân mest

Şeyhülislâm Yahyâ G 31/4

“Meclis ehline kırmızı dudakları öyle tesir etti ki, kekremsi şarap da elden ele gezen kadeh de şarhoş oldular.”

Sevgilinin dudakları renginden dolayı lal taşına teşbih edilir. Dudakların âşğa sarhoşluk verme özelliği vardır. O kadehten bir yudum alan sevgilinin dudaklarının şaraba değmesi şaraba tesir eder ve o şaraptan içenler de kendilerinden geçerler.

Meşreb-i cûduna bak sâkî-i âteş-destin

Etdi bir şu'le ile sâgar-ı gerdânı çerâg

Şeyh Gâlib K 14/4

“Eli ateş gibi olan sâkînin cömert yaratılışına bak. Elden ele gezen o kadehi ateşiyle kandile çevirdi.”

Gâlib'in divanına genel olarak hâkim olan ateş kavramı bu beyitte de göze çarpar. Ateş, şule, çerâg gibi anlamsal birlikteliği olan kelimeleri bir arada kullanır. Bahsettiği cömert yaratılışlı sâkî sevgiliden başkası değildir. O cömert yaratılışlıdır ve ateşini âşıktan sakınmaz. Elinin değdiği şeylere ışık ve parlaklık verir. Bu beyitte de eline aldığı kadeh onun ateşiyle etrafa ışık saçmaya başlamaktadır.

4.2.3.1.1.2. Sâgar-ı İşret

Bu tamlama “*içki kadehi*” anlamına gelmektedir.

Sâkî-i devr bize sâgar-ı işret mi virür
Kîne-cûdur felek ehl-i dile ruhsat mı virür

Şeyhülislâm Yahyâ G 107/1

“Felek sâkisi bize içki kadehi mi verir, o felek kindardır gönül ehline müsaade mi verir?”

Sâki, felek ile birlikte anılır ve feleğe yüklenen kötü manalar aynı zamanda sâki için de kullanılır. Feleğin gönül ehillerine karşı bir düşmanlığı vardır. Kötü oyunlarını hep onların üzerinde oynar. Bu yüzden felek, kindar olarak anılır. Onların şarap kadehini ellerine almalarına dahi izin vermez.

Gayri ezhâr gül ü lâleye hem-reng olımaz
Sâgar-ı işreti çün anlara sunmuş devrân

Şeyhülislâm Yahyâ G 294/2

“Diğer çiçekler gül ve lale ile aynı renk olamaz. Felek onları içki kadehi olarak sunmuş.”

Gül ve lalenin divân şiirinde yeri her zaman ayrı olmuştur ve bundan dolayı da çeşitli benzetmelere konu olmuşlardır. Bu çiçeklerin şekil itibariyle kadehe benzerlikleri söz konusudur. Şairler de bu yönüyle ele almışlardır. Yahyâ da bu iki çiçeğin feleğin bir lütfu olduğunu, diğer çiçeklere benzemediklerini, yaratılış amaçlarının içki kadehi olduğunu söylemektedir.

Zehr-i mâr-ı halkadır gûyâ mey-i meclis dile
Sensiz ey meh sâgar-ı işret helâk eyler beni

Şeyh Gâlib G 330/5

“Ey ay yüzlü! Sensiz mecliste sunulan içki kadehi beni mahveder. Şarap meclisi gönüle sanki yılan zehri sunan halkadır.”

Sevgiliden uzak olduğu her an âşığa eziyettir. Öyle ki mecliste içtiği şarap bile ona tat vermemeye başlar. Bu meclis halkasında ona sunulan içki onun için yılan zehrinden farksızdır.

4.2.3.1.1.3. Sâgar-ı Mey

Şarap kadehi anlamına gelen bir diğer tamlama da sâgar-ı meydır.

Şişüp kabarması var hayli devr-i sâgar-ı meyde

Habâbun anlamazın ola nüh kıbâb gözinde

Şeyhülislâm Yahyâ G 347/2

“Şarap kadehi dönerken şişip kabarmasına hayli vakit vardır. Şarabın üzerindeki kabarcıklar ne olduğunu anlamayanların gözünde dokuz kubbedir.”

Kadeh, içki meclisinde devr-i daim etmektedir. Döndükçe de üzerinde kabarcıklar oluşturmaktadır. Bu hava kabarcıklarının ne olduğunu anlamayanlar onu göğün dokuz kubbesi zannederler. Eski inanişâ göre feleğin dünyayı çevrelediği ve iç içe geçmiş dokuz kubbeden meydana geldiği düşüncesi hâkimdi. Bu bağılı olarak göğün dokuz kat olduğu düşünölmektedir (Kurnaz, 1995:306-307).

Beste-i hâb-ı şeb-i hayret iken sâgar-ı mey

Meş'al-i kâfile-i râh-ı Hudâ geldi bana

Şeyh Gâlib G 9/5

“Hayret gecesinde uykuyu bağlayan içki kadehi bana Allah tarafından kafilenin yol gösteren meşalesi gibi geldi.”

İçki içmenin ruh dünyasını aştiğımı belirten Gâlib'e kadeh, Allah tarafından yol gösterici olarak gönderilmiştir.

4.2.3.1.1.4. Sâgar-ı Sahbâ

Bu tamlama “şarap kadehi” (Devellioğlu, 2017:1063) anlamına gelmektedir.

İder ruhsârını gül gül açar gül gibi mey yâri

Meger kim aks-i rûyî sâgar-ı sahbâyâ düşmüşdür

Şeyhülislâm Yahyâ G 124/4

“Şarap yârin yüzünü gül gibi eder, gül açar yüzünde. Meğerki yüzünün yansıması şarap kadehine düşmüştür.”

Gül, şarap ve sevgili arasında kavramsal bir bağ vardır. Gül daima güzelliğinden ve kokusundan dolayı sevgiliye ve şaraba benzetilmektedir. Sevgili şarap içtikçe yüzü bir güle benzemekte, yüzünde güller açmaktadır. Bunun sebebi de sevgilinin güzelliğinin şaraba düşen yansımasındandır.

Badezîn sâgar-ı sahbâ çekelim

Çekilen havf-ı ases besdir bes

Şeyh Gâlib G 132/3

“Bundan böyle şarap kadehi çekelim. Bekçinin korkusuyla çekilen yeterdir yeter.”

Osmanlı döneminde toplumun huzurunu korumak ve düzeni sağlamak amacıyla geceleri sokaklarda bekçiler gezmekteydi. Bekçinin korkusuyla taşkınlık yapılmazdı. Bu beyitte ise şair gece bekçisini zâhide benzetmektedir. Rindler zâhid korkusuyla istedikleri gibi hareket edememektedir. Artık korkumuzu bir kenara bırakalım ve şarap kâsesini elimize alalım diyen Gâlib, zâhidlerden korktuğumuz artık yeter demektedir.

Ham sofulardan her dönem şikâyet edilmiştir. Konuyla ilgili İranlı ünlü şair Hâfız-ı Şirâzî’den de bir örnek beyit aşağıdadır.

“ez dest-ı zâhid kerdîm tovbe

vez fi ’l-i âbid estagfirullah”

“Tövbe ettik biz zahitler elinden, estağfirullah, sofuların fiillerinden”

4.2.3.1.1.5. Sâgar-ı Zerrin

Zerrin, *“Altından yapılmış, altın gibi parlak, sarı”* (Devellioğlu: 2017,1377) gibi anlamlara gelmektedir. Sâgar-ı zerrin ise *“altın kadeh”* demektir.

Sâgar-ı zerrîn-i mihri çarh gerdân eyledi

Bülbül oldı mest-i gül çâk-ı girîbân eyledi

Şeyhülislâm Yahyâ Kasîde-i Sultân Murâd Hân 1. b

“Altın renkli kadehe benzeyen güneşin talihi döndü. Gülün güzelliğinden mest olan bülbül yakasını yırttı.”

Güle âşık bülbülün bu aşkın mest edici özelliği nedeniyle kendinden geçer. Gülün güzelliği o kadar tesirlidir ki bülbülün yakasını yırtmasına sebep olur.

Bakmaz safâ-yı sâgar-ı zerrîne mest-i aşk
Kimyâ-yı ayn o nergis-i mahmûrdur bana
Şeyh Gâlib G 1/8

“Aşk sarhoşu altın renkli safâ kadehine bakmaz. Gözünün kimyası o mahmur nergistir bana.”

Âşığın dünyevî zevklerde gözü yoktur. Bu yüzden altın renkli kadeh bile onun ilgisini celbetmez. Sevgilinin nergise benzeyen baygın ve mahmur gözleri kadar zevk vermez hiçbir şey.

4.2.3.1.2. Câm

“Sırça, cam; bardak, kadeh, şişe ve toprak cinsinden şarap kadehi” (Devellioğlu, 2017:138) gibi anlamlara gelen câm, diğer kavramlara oranla kadeh anlamında en çok kullanılan kelimedir. Bu kelime ile birçok terkip oluşturulmaktadır. Câm birçok yönden sevgiliye benzetilir.

Kanı sâkiyâ ol cihân-ı safâ
Bulunmaz mı bir câm-ı gîtî-nümâ
Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/65

“Safâ âlemine sâkî olana âlemi gösteren bir kadeh bulunmaz mı?”

Câm, genellikle *“câm-ı gîtî-nümâ”* olarak tasvir edilir. Bunun sebebi câmın Cem’in kadehine benzetilmesindedir.

“Cem’in bu sihirli kadehinin dünyada olan biteni aksettirmesi veya göstermesi sebebiyle câm kelimesi “câm-ı cihân-nümâ”, “câm-ı cihân-bîn”, “câm-ı gîtî-nümâ”, “câm-ı âlem-nümâ” gibi terkiplerde “ayna” mânasında kullanılmıştır.” (Kurnaz, 1993:42).

Temelinde âlemin sırlarına ulaşma fikri vardır. Câm-ı gîtî-nümâ ise ayna vazifesi görecek ve âşığa bu sırları yansıtacaktır.

Câm bir sırça sarây olmuş ki ferşi la`l-i nâb
Hücredür billûrdan şâh-ı hevâya her habâb

Şeyhülislâm Yahyâ G 19/1

“Câm bir sırça saray zemini kırmızı dudaklarındır. Üzerindeki her bir kabarcık ise istek şahına billurdan hücredir.”

Bu beyitte de câm şair tarafından bir sırça köşke benzetilmiştir. Bu köşkün halısı sevgilinin lal taşına benzeyen dudaklarıdır. Rengi itibariyle lal taşına, dolaylı olarak da şaraba işaret eder. Câm, şarapla dolu iken üzerinde habab denilen hava kabarcıkları meydana gelir. Bunlar da heves şahının billurdan odasıdır.

Bezme virdi şem`-i kâfûrî gibi nûr-i ziyâ
Sâ`id-i sîmîn-i sâkî câm-ı zerrîn-i şarâb

Şeyhülislâm Yahyâ G 19/3

“Gümüş tenli sâkî altın renkli câmda şarap sunarak meclise süzölmüş berrak mum gibi nur ışığı verdi.”

Gümüş gibi beyaz bir tene sahip olan sâkî altın renkli câmda şarap sunar misafirlerine. Bu câmdan yayılan ışık meclisi aydınlatır. Ayrıca bu beyitte sîmîn-zerrîn, nûr-ziyâ kelimeleriyle şair zıtlıklardan da faydalanır. Câmın altına benzetilmesi ise divân şiirinde sıklıkla kullanılan bir terkiptir.

Gelicek bezme safâlar görünür yârâna
Aceb ey câm ne mir`ât-ı mücellâsın sen

Şeyhülislâm Yahyâ G 295/2

“Ey câm! Sen ne tür parlak bir aynasın ki sen meclise gelince yârâna safalar görünür.”

Câm, parlak aynaya benzetilir, meclisteki neşe ve safayı yansıtır. Meclise gelenler meclisin bu yansımasını görüp keyiflenirler.

Gül-i sîrâb-ı neş'e yanî câm
Bâis-i ibtihâc yanî şarâb

Şeyh Gâlib G 19/2

“Suya doymuş gül neşesi yani câm, sevinmeye sebep olan şey yani şarap.”

Gül yetişebilmek, güzelliğini gösterebilmek için fazlaca suya ihtiyaç duyan bir bitkidir. Câm da suya doymuş gül gibi şarap ile dolunca neşelenir. Gülün neşesine su câmın neşesine ise şarap sebep olur.

Dâg-1 dilim o şûh gül-endâm tâzeler

Gülzâr-1 neş'eyi bir iki câm tâzeler

Şeyh Gâlib G 75/1

“Gönlümdeki yarayı o gül boylu şuh tazeler. Neşe bahçesini ise bir iki câm tazeler.”

Sevgilinin boyu gül fidanına benzetilir. O şuh güzel âşığın yüreğindeki yarayı sürekli tazelemektedir. Bu neşe bahçesini şenlendirmek içinse bir iki câm yeterlidir.

Bin câm-1 lutf-1 bir ayag üzre sunar o meh

Ben bu gidişle yâ nice mestâne olmayam

Şeyh Gâlib G 233/2

“O aya benzeyen sevgili lütuf kadehini tek ayağı üzerinde sunar. Ben bu gidişle nasıl sarhoş olmayayım.”

Sâki tek ayağı üzerinde sevgiliye lütuf câmı sunabilir. Bu durum karşısında âşık bir kez daha sarhoş olur.

4.2.3.1.2.1. Câm-ı `Arah

Bu tamlama “*arak kadehi*” anlamına gelmektedir.

Sâkî basak düşürse bizi şahne-i zamân

Câm-ı `arak sunun ana oldur ayak teri

Şeyhülislâm Yahyâ G 412/4

“Ey sâki! Eğer zamanın inzibatı (bekçisi) bize baskın yaparsa rakı kadehini sun, onun rüşveti odur.”

İslam dini, alkol ve alkol tüketimini kesin bir şekilde haram kılar. Osmanlı döneminde bu yasak devlet eliyle uygulanmaya çalışılmıştır. Dönem dönem çeşitli yasaklarla alkol tüketimi engellenmeye çalışılmıştır. Bu yasaklar dönemin kolluk kuvvetleri tarafından ya da bizzat Padişah tarafından denetlenmiştir. Aşağıdaki beyitinde de bu duruma değinen Yahyâ, çeşitli deyimler de kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir. Eğer bekçi tarafından basılırlarsa ona rüşvet olarak rakı kadehi sunulmasını söyler.

Câm-ı arakdır sadef-i mâhtâb

Penbe-i mînâsı kef-i mâhtâb

Şeyh Gâlib G 14/2

“Sedefe benzeyen mehtap arak kâsesidir. Penbe-i mînâsı da mehtabın köpüğüdür.”

Mehtap; ay ışığı, ayın saçtığı parlaklık demektir. Mehtap, sedef ve arak kelimeleri arasında bir renk ilişkisi kuran Gâlib, mehtabı arak kâsesine benzeter. Bu kadehin köpüğü de arak câmının penbe-i mînâsıdır.

4.2.3.1.2.2. Câm-ı Bâde

Bu tamlama “şarap kadehi” anlamına gelmektedir.

Anlamaz keyfiyyet-i hâl-i dilüm hüşyâr olan

Mest-i câm-ı bâde-i bezm-i elest anlar beni

Şeyhülislâm Yahyâ G 390/3

“Gönlümün keyif hâlini ayık olan anlayamaz. Bezmi elestin şarap kadehinin sarhoşu anlar beni.”

Elest bezminde muhabbet şarabını içen âşıklar bu şarabın etkisiyle kendilerinden geçerler. Fakat bu şarabın sarhoşluğu normal şarabın verdiği sarhoşlukla aynı değildir. Bu yüzden diğer şaraplarla karıştırılmamalıdır. Elest bezminin şarap kadehinden şarap içenler âşığın hâlini anlarlar.

Yek-reng feyz-i sâkî ile bezm-i gülsitân
Her câm-ı bâde bir gül-i sîrâbdır bu şeb
Şeyh Gâlib G 18/3

“Bu gece gül meclisi sâkînin feyzi ile tek renk oldu. Her bir şarap kadehi yeni açılmış körpe bir gül gibi oldu.”

Sâkînin meclise gelmesiyle onun feyzinden dolayı her yer tek renk olur. Ortalığın feyz ile tek renge boyanması vahdete işaret eder. Feyzin etkisiyle câm-ı bâde yani şarap kadehleri ise yeni açılmış birer güle dönüşür.

4.2.3.1.2.3. Câm-ı Cem

Cem, şarabın mucidi olarak bilinir. Cem’in kadehi anlamına gelen bu tamlamanın ortaya çıkışı ile ilgili de efsaneler vardır. *“Cem’in kadehi ise, üzerinde yedi hikmeti bildiren yazıların bulunduğu bir kadeh imiş. Divân edebiyatında şarabın önemi bu yedi hikmet ile ilgili gösterilir ve Câm-ı Cem tamlamasıyla şarabın ibret verici hâli de anlatılmak istenir.”* (Pala, 2015:83).

Bir câmını âyîne-i İskerder'e virmem
Câm-ı Cem'e benzetsem olur lutf u safâda
Şeyhülislâm Yahyâ T 8/4

“Lütuf ve safada Cem’in kadehine benzetmek yerinde olur. Bir kadehini İskender’in aynasına vermem.”

Şeyhülislâm Yahyâ, Sultan Murad için yazdığı bir tarihinde Câm-ı Cem tamlamasını kullanır. Sultan Murad’ı övdüğü bu tarihinde onu lütuf ve safa yönünden Cem’in kadehine benzetir. *“Cihanı gösteren ayna”* (Pala, 2015: 48) olarak bilinen İskender’in aynasından bile daha değerli olan Cem’in kadehini İskender’in aynasına değişmez.

Olmaz bedîd âyîne-i Câm-ı Cemde hiç
Ol sîne-i bilûr ne âlemedir aceb
Şeyh Gâlib G 20/2

“O temiz ve saf gönül ne âlemededir acaba? Cem’in kadehinin aynasında hiç görünmez.”

Âşığın gönül aynası sevgili tarafından kırılıp parçalanmıştır. Cem’in kadehinin aynasından bile saf ve temiz gönlü görülemeyen âşığın gönlükırıldığı için bir şey görünmez. Ne hâlde olduğu sevgili için önemli değildir.

Yukarıdaki beyitlerde de görüleceği üzere şairler Câm-ı Cem’e ayna anlamı yüklemişler ve minval üzerinde şarap ile bağdaştırmışlardır.

4.2.3.1.2.4. Câm-ı Mahabbet

Arapça “sevgi” (Devellioğlu, 2017:649) anlamına gelen mahabbet kelimesi sevgi kadehi anlamına gelen câm kelimesi ile terkipli kullanılır.

Ezel bezmindeki câm-ı mahabbet mestisin Yahyâ
Belâ-keş Kays'a Mecnûn olmaga Leylâ mıdur bâ`is
Şeyhülislâm Yahyâ G 33/5

“Ezel bezmindeki muhabbet şarabının sarhoşusun Yahyâ. Sıkıntı ve eziyet çeken Kays’ın Mecnun olması Leyla’dan mıdır?”

Bezm-i ezel, Allah’ın ruhlar âlemini yarattıktan sonra ruhlarla toplandığı meclistir (A‘râf, 172). Beyitte geçen ezel bezminin muhabbet şarabı ise işte bu buluşmaya işaret etmektedir. Yahyâ, bu şarap ile sarhoş olmuştur. Kays’ın sıkıntı çekmesi ve bunun sonucunda mecnun’a dönüşmesine sebep dıştan Leyla gibi görünse de gerçekten o mudur? Bunun sebebi ezel bezminde içilen muhabbet şarabıdır.

Mahmûrunu hüşyâr eder ol câm-ı mahabbet
Sâhib haber-i hayret olur bî-haber-i aşk
Şeyh Gâlib G 167/3

“Muhabbet kadehi, sarhoşunun aklını başına getirir. Aşkta habersiz olan hayret haberinin sahibi olur.”

Şarabın sarhoş edici, dimağı uyuşturucu etkisi vardır. Muhabbet kadehi ise tam aksine içenin aklını başına getirmektedir. Aşkta habersiz olanlar ise sevgiliden başka bir şeyle ilgilenmeyenlerdir. Böylece hayret makamına ulaşabilirler.

4.2.3.1.2.5. Câm-ı Mey

“Şarap kadehi” (Devellioğlu, 2017:139) anlamına gelen bu tamlama divân şiirinde en çok kullanılan terkiplerdendir.

Birisi sübha aldı ele biri câm-ı mey
Güyâ ki rind ü zâhidi tahyîr itdiler

Şeyhülislâm Yahyâ G 65/3

“Güya rind ile zâhid seçim yaptılar. Biri tespih aldı eline öteki şarap kadehi.”

Zâhid ve rind çatışması bu beyitte de karşımıza çıkmaktadır. Şarap ve tespih arasında seçim yaparlar. Rind eline şarap kadehini alır.

Câm-ı meyden sor hele keyfiyet-i rindâmı sen
Geh humâr-ı hecrine geh şûr-ı sitem geh cûş-ı nâz

Şeyh Gâlib G 124/3

“Sen rindanın keyfini şarap kadehinden sor. Bazen sarhoşluğun verdiği sayıklama bazen acı sitem bazen de coşkulu bir nazdır.”

Hayattan keyif almayı yaşamayı seven kişiler olarak tanımlanan rindler şaraba da düşkünlükleriyle bilinirler. Rindanın halet-i ruhiyesi şarap kadehinden öğrenilebilir. Şarabın verdiği coşkuyla ruh hâlleri de değişmektedir.

La’lin arak-ı neş’emize gül-şeker eyle
Bu hasret ile câm-ı meyi derbeder eyle

Şeyh Gâlib G 299/1

“Dudağımı içki neşemize gül ve şeker eyle. Bu hasret ile şarap kadehini derbeder eyle.”

Sevgilinin dudağı âşığa her zaman neşe vermiştir. Arak keyfi yapan âşığın, sevgilinin dudağına kavuşmasına şahit olan şarap kadehi bu durumu kıskanacak ve derbeder olacaktır.

4.2.3.1.2.6. Câm-ı Mül

“Şarap” (Devellioğlu, 2017:839) anlamına gelen mül kelimesiyle yapılan bu tamlama “şarap kadehi” demektir.

Sâgar-ı gülden nice mest oldu bülbül sâkiyâ

Vaktidür bizden dirîg itme meded câm-ı müli

Şeyhülislâm Yahyâ G 422/4

“O gül kadehinden nice bülbül mest oldu sâkî. Vakit geldi, medet şarabının kadehini bizden esirgeme.”

Gül şeklinden dolayı âşıklara kadehi andırmıştır. Bu gül kadehinden nice bülbül kendinden geçerek mest olur. Bu durumda âşığın kurtarıcısı yine şaraptır. Sevgilinin güzelliğinden mest olmuş âşık bu yüzden sâkîden medet umar ve şarap kadehini getirmesini ister.

Kendünden mest geçerken o gül-i handânım

Bir tebessüm kodu zîr-i leb-i câm-ı müle karz

Şeyh Gâlib G 144/2

“O gülen gül mest olup kendinden geçerken, şarap kadehine dudağından bir tebessüm ödünç bıraktı.”

Divân şiirinde sevgilinin gülen güle benzetilmesi güzelliğindedir. Âşık, sevgilinin bu hâllerini gördükçe mest olur, kendinden geçer. Sevgili şarap kadehini eline alır ve o kadehe bir buse bırakır, bunu gören âşığın gönlü hoş olur.

4.2.3.1.2.7. Câm-ı Safâ

“Saflık, berraklık; gönül şenliği, kedersizlik, neş’e, zevk, eğlence” (Devellioğlu, 2017:1061) gibi anlamları olan safâ, kadeh anlamına gelen câm kelimesi ile birlikte kullanıldığında “eğlence, safâ kadehi” tamlamasını oluşturmaktadır.

Ey câm-ı safâ tâlibi bî-hûde uzanma

Cümle bile defn eylediler câm-ı safâyı

Şeyhülislâm Yahyâ G 432/2

“Ey safa cāmına talip olan, boşuna uzanma. Safa kadehi Cem ile birlikte defnettiler.”

Cem’in kadehi dünyadaki mutluluğu ve neşeyi temsil ettiğinden bu kadehin gömülmesiyle birlikte artık dünyada mutluluğun kalmadığını ifade eden Yahyâ, artık safa kadehine uzanmaması gerektiğini söyler.

Sâkî-i bezm-i ezel rind-i bî-pervâ-yı aşk
Cânını cām-ı safâdan neş’e mend etmiş senin
Şeyh Gâlib G 187/3

“Aşkın pervasız rindi ezel bezminin sâkîsidir. Safa kadehi canını neşelendirmiş senin.”

Rind, pervasızdır ve ezel bezminin daima sâkîsi odur. Ezel bezminde şarap safa camıyla tüketilir. Bu şarap rindlerin canına eğlence verir. Bu kadeh onlar için daimi mutluluğun da kaynağıdır.

4.2.3.1.2.8. Cām-ı Şarâb

Bu tamlama “şarap kadehi” anlamına gelmektedir.

Yahyâ koma elünden ayâğı ki olmaya
Câm-ı şarâb-ı nâb gibi dâfî`u'l-gumûm
Şeyhülislâm Yahyâ G250/5

“Elinden o kadehi bırakma Yahyâ. Zira o parlak parlak şarap ile dolu kadeh gam kovucudur.”

Âşkından gamla dolu olan âşık, gamından kurtulmak için meclise gider. Şarap kadehi âşığın gamından kurtulmasına sebep olur. Bu yüzden o şarap kadehini elinden bırakmamalıdır ki tüm dertlerinden azade olsun.

Dolmuş o rütbe aks-i cemâliyle dilberin
Câm-ı şarâb-ı nûr-ı mücessem sanır gören
Şeyh Gâlib G 245/2

“Kadeh sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla dolmuş. O nur şarabıyla dolu kadehi görenler canlandığını zanneder.”

Sevgilinin güzelliği adeta bir nur gibi etrafı aydınlatmaktadır. Kadeh bu güzelliğin yansımasıyla dolmuştur. Gâlib’in içtiği şarap aslında sevgilinin güzelliğidir. Sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla dolan kadehi görenler, kadehin cisimlendiğini zannederler.

4.2.3.1.3. Peymâne

Kadeh çeşitlerinden biri olan peymâne *“büyük kadeh”* (Pala, 2015:371) anlamına gelmektedir. Şairler tarafından diğer kadeh çeşitleriyle birlikte sıklıkla kullanılmıştır.

Pür it sâkiyâ câmı rindâne sun

Gözet ahd u peymânı peymâne sun

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/8

“Sâkî kadehi doldur ve rindana sun. Yeminini unutma da kadehi sun.”

Yahyâ, sâkiye yeminini unutma diyerek bezm-i eleste, yaratılanların Allah’a verdiği söze telmih yapar. *“Allah, ruhlara, “Elestü birabbiküm? /Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusunu yöneltince, ruhlar, “Belâ! /Evet!” dediler. İşte bu toplantı, ruhlar bedene girmeden yapılmış, Allah ile ruhlar arasında “misak” (sözleşme) vuku bulmuştu.”* (Cebecioğlu, 2014:80). Âşık, sözüne sadık kalıp peymâneyi sunmasını ister sâkîden. Ayrıca peymâne, yemin anlamına gelen peymân sözcüğü ile birlikte cinaslı şekilde kullanılmıştır.

Anun nergîs-i bâg mestânesi

Şeb ü rûz destinde peymânesi

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/37

“Onun nergis bağının sarhoşunun sabah ve akşam elindedir kadehi.”

Güzel kokulu bir çiçek çeşidi olan nergis divân şiirinde sevgilinin gözü ile ilişkilendirilmiştir. Âşık, sevgilinin gözlerinin hastasıdır ve bu yüzden onda bir sarhoşluk hâli mevcuttur. Sevgilinin gözlerinin güzelliğiyle dolu olan kadeh, sabah akşam farketmeksizin âşığın elindedir.

Olsa pür bâde-i devletle bu nüh peymâne
Katresin virmeye sâkîlerimiz yârâne

Şeyhülislâm Yahyâ G 331/1

“Bu dokuz kadeh mutluluk şarabıyla dolsa, sâkîlerimiz bir katresini bile dostlara vermesin.”

Dünyayı çevreleyen dokuz katman olduğuna inanılır. Bunlar iç içe geçmiş şekilde dünyanın etrafını sarmışlardır (Pala, 2015:159). Yahyâ da “nüh peymâne” diyerek bu duruma atıf yapmaktadır. Daima feleğin âşıklara zulmünden yakınan şairler, artık felekten mutluluk istemektedir. Bu dokuz katmanı birer kadehe benzetir Yahyâ. Her biri mutluluk şarabı ile dolsun ister ama meclisteki dostlarla bir damlasını bile paylaşmak istemez.

Çün şem’-i seher rûyûna âhir nigehimdir
Bir şu’le-i cân var o da peymâne-i hûndur
Şeyh Gâlib G 89/5

“Senin seher mumu gibi parlak olan yüzüne son bakışımdır. Bir can ateşi var o da kan kadehidir.”

Sevgilinin yüzü parlak ve güzeldir, seher mumu gibi etrafı aydınlatır. Kan, renginden dolayı şaraba benzetildiği için şair tarafından kadeh kelimesi ile ilişkilendirilmiştir. Âşığın gönlündeki yangına sebep olan şey sevgilinin güzelliği âşık da âteş olarak tezahür eder. İçi kan ile dolu kadeh âşığın gönlünü temsil etmektedir.

Nigeh-i lutfi sana ey dil-i vîrâne abes
Halkâ-i mâtem-i gam gerdiş-i peymâne abes

Şeyh Gâlib G 29/1

“Ey virane gönül! Onun sana lütuf dolu bakışı saçma bir durumdur. Gamın matem halkasının etrafında dönen peymane lüzumsuzdur.”

Âşığın gönlü virane hâldedir. Sevgili lütuf edip âşığa bakar fakat bu bakış âşık için bir anlam ifade etmemektedir. Âşıklar mecliste halka hâlinde otururlar,

kadeh ise bu halka etrafında devreder. Âşık için bu gam halkasında devreden kadehin de bir anlamı yoktur.

Kanla doldurdu yine sâkî-i devrân gönlüm
Gevher-âşâm oluyor kırdığı peymânesine
Şeyh Gâlib G 281/5

“Devranın sâkîsi gönlümü yine kanla doldurdu. Kırdığı kadehten cevher içici oluyor.”

Sevgiliyi temsil eden sâkî âşığın gönlünü kanla doldurur. Onun kırdığı kadehten şarap içmek bir cevheri yudumlamak gibidir.

4.2.3.1.4. Piyâle

Divân şiirinde yine çokça kullanılan bir diğer kadeh çeşidi piyâledir. Piyâle, *“İçi şarap dolu kadeh yerine çok sık kullanılır. Sevgilinin dudağı ve ağzı, içilmeye hazır bir piyâle olarak düşünülür.”* (Pala, 2015:372). Tasavvuf terminolojisine göre ise, *“gözle görülen şu âlemdaki her zerre piyâledir (kadehtir). Arifler, bu piyâlelerden marifet şarabı içerler.”* (Cebecioğlu, 2014:389).

Bu fasl içinde ki her gûşe oldı pür gül ü lâle
Zebân-ı hâl ile dir mey görün piyâle piyâle
Şeyhülislâm Yahyâ G 351/1

“Bu mevsim içinde her köşe gül ve lale ile doldu. Gönlümün hâli ile kadeh kadeh şarap görünür.”

Bahar mevsimi gelince her köşe de gül ve laleler açar. Gül ve lale şeklinden dolayı âşığa kadehi anımsatır. Gönlündeki ızdırapla âşık her lale ve gülü içi şarapla dolu kadehler olarak görür.

Zamâne reşk iderek gerdiş-i piyâlemüze
Ne zehr katsa gerekdür görün nevâlemüze
Şeyhülislâm Yahyâ G 382/1

“Felek, dolaşan piyâlemizi kıskanarak içeceğimize zehir katar.”

Divân şairleri sürekli olarak felekten şikâyet hâlinedirler. Mecliste âşıkların ellerinde dolaşan kâdehi kıskanan felek, kıskançlığının sonucu olarak kadehin içine zehir katar. Dünyayı çevren dokuz felek vardır. İnsanlar üzerinde etkisi olan bu felekler değişkendir ve insanların üzerinde etkisi vardır (Pala, 2015:149). Şair, feleğin dönüşü ile meclis halkasında kadehin devretmesine işaret eder.

Soyup safâyile sâkiyi eyleyip âbdâl
Piyâlesin necefî pâlehenk eder mehtâb

Şeyh Gâlib K 11/7

“Sâkiyi neşe ile soyup abdâl eyledi. Piyâlesini necef taşından pâlehenk etti mehtaba.”

Abdâl, *“Birinin yerine geçmek, değiştirmek, karşılık”* (Pala, 2015:2) anlamlarına gelmektedir. *“Tasavvufta ise veliler arasında, insanların işlerinde tasarruf için manevi olarak müsaade verilmiş kişilerdir.”* (Cebecioğlu, 2014:12) Daha sonra bu anlamlarının dışına çıkarak gezginlik yapan kimselere de abdâl denilmiştir. Nefislerini terbiye etmek için dilencilik yapan dervişler şiirlere de konu olmuşlardır (Pala, 2015:2). Âşık, sâkiyi neşe ve keyifle soyup gezgincilik yapan abdâl hâline getirir. Elindeki kadehine ise şeffaf ve parlak bir taş olan necef taşından pâlehenk yapar. Dizgin, yular anlamına gelen pâlehenk, *“tasavvufta Allah’a bağlanmaya sebep olan şey demektir.”* (Pala, 2015:368). Şair, renginden dolayı necef taşı ve piyâle arasında bir ilişki kurar ve piyâleyi de mehtabın pâlehengine benzetir.

Eger kırılrsa bu vakt-i nümâde şişe-i çarh
Eder nesîm habâb-1 piyâleden tamîr

Şeyh Gâlib K 32/27

“Eğer vakit gösteren bu felek şişesi kırılırsa, kadehin üzerindeki kabarcıklardan rüzgâr onu onarır.”

Gâlib, şişeyi feleğe benzetir ve onun vakti gösterdiğini söyler. Burada şişe ile işaret ettiği şey dünyadır. Bu vakit şişesinin vadesi dolunca onu onarak olan şey piyâlenin üzerindeki hava kabarcıkları olacaktır.

Çekmem humâr-ı çîn-i cebîn sergüzeşt-i Cem
 Nakş-ı gül piyâle-i fâğfürdur bana
 Şeyh Gâlib G 1/7

“Alın kırışıklığının verdiği sersemliği çekemem. Cem’in başına gelenler bana göre gül nakışlı Çin işi kadehtendir.”

Gece içilen şarabın etkisiyle sabah baş ağrısı meydana gelir. Cem’in de başına gelen bu baş ağrısının, kaş çatılmasının sebebi üzeri gül işlemeli Çin işi kadehtir.

4.2.3.1.5. Zevrak

“Kayık, sandal” (Devellioğlu, 2017:1379) anlamına gelen zevrak kelimesi şairler tarafından zaman zaman gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Kadeh, şarap, şarap kadehi gibi anlamlar da yüklenen zevrak kelimesi kimi zaman terkipli kullanılmıştır.

Bâdbânını habâbun yine pür itdi hevâ
 Yürisün zevrak-ı câm-ı mey-i rahşân yürisün
 Şeyhülislâm Yahyâ G 292/4

“Kadehin üzerindeki kabarcıklardan meydana gelen yelken yine heva ile doldu. Parlak şarap kadehinin kayığı yürüsün.”

Kadehin üzerindeki kabarcıklar, âşığın istek ve arzularıyla kabarmış bir yelken gibidir. Kadeh ise sandalıdır. Bu beyitte de zevrak kelimesi gerçek anlamının dışında kadeh benzetmesi olarak kullanılmıştır.

Mest-i harâb oldum pîr-i mugân suyundan
 Bir iki zevrak ile geçdüm cihân suyundan
 Şeyhülislâm Yahyâ G 299/1

“Meyhane pirinin verdiği suyla kendimden geçtim. Bir iki kayık ile geçtim cihânın suyundan.”

Pîr-i mugân, meyhaneyi çekip çeviren, içki sunan, sözüne itibar edilen kişidir (Pala, 2015:372). Âşık, pirin ikram ettiği su ile sarhoş olur. Burada su diye işaret ettiği şey ona sunulan şaraptır. Bunun etkisiyle bir iki kayıkla cihan suyundan geçer ve hâkikate ulaşır.

Mevc urur yatur çemen cânâ yem-i ahzar-misâl

Faslıdur seyr-i kenârun zevrak-ı sahbâyile

Şeyhülislâm Yahyâ G 327/4

“Çimenler yeşil deniz misali dalgalanıp durur. Şimdi şarap kayığıyla sahil kıyısını seyretme zamanıdır.”

Bahar mevsimi gelince yeşil alanlara kurulan meclisi sembolize eden şair, çimenlik alanın yeşil bir deniz gibi hafif bir esintiyle dalgalandığını ifade eder. Şarabı bir kayığa benzeten şair bu yeşil denizi seyretmenin tam zamanıdır diyerek deniz ve zevrak arasında bir ilişki kurar. Fakat ikisi de birer benzetmedir.

Sadef-i reng-i zevrak-ı meydır

Görünür anda cümle nakş-ı murâd

Şeyh Gâlib K 24/12

“Sedef renkli şarap kadehidir. Onda cümle âlemin muradının nakşı görünür.”

Zevrak kelimesi bu beyitte gerçek anlamı dışında kullanılarak şarap kadehi gibi bir anlam yüklenmiştir. Renginden dolayı da sedefe benzetilen bu kadehe bakılınca âlemin nakşı görünür.

4.2.4. Sâkî

Şarap, kadeh, meyhane ve meclis gibi sâkî de divân şiirini oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Sözlükte “*su veren, su dağıtan; kadeh, içki sunan; baldıra veyâ baldır kemiğine âit, onunla ilgili; insan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse*” (Devellioğlu, 2017:1069) anlamında olduğu yazmaktadır.

Mecliste sâkîye önemli görevler düşmektedir. O kadeh gezdirir, içki sunar ve meclise neşe, canlılık verir. Şair için sevgili, mecliste şarap sunan sâkîye

benzetilir. Güzelliğiyle dikkatleri üzerine çeken sâkî âşıkların başını döndürür (Pala, 2015:387). Şairler divânlarında müstakil olarak sâkînâme de yazmışlardır.

Kadeh aldı sâkî ele gül gibi
Ser-âgâz şevk ile bülbül gibi

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/74

“Sâkî gül gibi kadehi eline aldı ve tekrar bülbül gibi şevkle başladı.”

Meclisin vazgeçilmez unsuru olan sâkî eline gül gibi kadehi alarak dolaştırmaya başlar. Bülbülün şevkle şarkısına başlaması gibi o da bülbül gibi mecliste âşıklar arasında kadehi dolaştırmaya başlar.

Bir câm araya dem gele şâyet sâkî
Dök hûn-ı dili şişeyi pâk it Yahyâ

Şeyhülislâm Yahyâ G 1/5

“Yahyâ! Şâyet sâkîyle bir kadeh içmenin vakti gelirse içi kan ağlayan gönül şişeni dök ve temizle.”

Her daim gönlü yaralı olan âşığın sâkî diye işaret ettiği kişi sevgilidir. Onun elinden bir kadeh alabilmek büyük lütuftur. Yahyâ, eğer vuslat gerçekleşirse yaralı gönlünü tüm sırlarını o kadehe dökmelerini ve içini temizlemesi tavsiye eder kendine.

Sâkî yine âbâd ide gör kasr-ı safâyı
Gördük ki yıkılmış yatur erkân-ı harâbât

Şeyhülislâm Yahyâ G 27/3

“Sâkî, safa kasrını yine şenlendirsin. Gördük ki harabatın sütunları yıkılmış yatıyor.”

Meclisi ayakta tutan sütunlar yıkılmış meclis harap olmuş bir hâdedir. Bu yönüyle meclis âşığın gönlüne benzemektedir. Sâkî, elinde kadehle tekrar bu meclise gelirse meclis eski ihtişamlı günlerine dönecektir.

Sun sâgarı sâkî bana mestâne disünler
Uslanmadı gitdi gör o dîvâne disünler

Şeyhülislâm Yahyâ G 92/1

“Sun kadehi sâkî bana sarhoş desinler, o dîvâne uslanmadı gitti desinler.”

Sâkîye seslenen şair ondan kadeh sunmasını istemektedir. Etrafında ki insanların onun için dîvâne diyeceğini bilir fakat bu durumu çok önemsemez.

Seni ârifler ilzâm itmesün ey sâkî-i kahve
Ko bahs-i câm u fincâmı bilürsin hod idâren yok

Şeyhülislâm Yahyâ G 183/2

“Ey kahve sâkîsi! Arifler seni cevap veremeyecek hale getirir. Bırak kadeh fincan muhabbetini, senin kendini idare edebilme kabiliyetin yok.”

Âşık, kendini bilmeyen sâkînin arifler karşısında konuşmasına şaşırır ve arifler seni bir lafiyla cevap veremeyecek hâle getirir diyerek de uyarır. Çünkü sâkînin muhabbeti sadece yaptığı işle sınırlıdır. Sâkî kendi iradesine sahip çıkamayan biridir.

Bezm-i mey sâkî ile garka-i nûr olduğu şeb
Keff-i deryâ-yı sabahât idi câm-ı hurşîd

Şeyh Gâlib G 41/5

“Şarap meclisi sâkînin nuruna boğulduğu gece, güneş kadehi parlak denizin köpüğü idi.”

Mecliste şarap sunma görevi olan sâkî bu beyitte de sevgiliye teşbih edilmiştir. Onun ışık saçan yüz güzelliğinin nuru ile tüm meclis aydınlanmaktadır. Meclisi aydınlatma görevi de ona aittir.

Dil-i virânı berbâd etmeye seylâb-ı mihnetle
Sebû-derdest olup ol sâkî-bidâd ayak basmış

Şeyh Gâlib G 141/2

“Mihnet seliyle viran gönlü berbat etme. Şarap testisini tutan kötü niyetli sâkî ayak basmış.”

Âşığın gönlü, sevgilinin cevrenden dolayı her zaman kederlidir. Gönülde baş gösteren gam ve sıkıntı duygusu büyüyerek sel hâline gelir ve âşığın gönlünden taşar. Âşık, gönlünün bu berbat hâlinin sebebi olarak sâkiyi yani sevgiliyi görür. Sevgili, âşığın gönlüne ayak basarak âşığın gönlünü harap etmiştir.

Gâlibe bahş eyleyip sâkî zekât-ı hüsnünü
Bir iki sâgar müselles ver nisâb-ı bâdeden
Şeyh Gâlib G 251/5

“Sâkî, zekâtının hissesinden bir iki kadeh şarap vererek güzelliğinin zekâtını Gâlib’e bağışla.”

İslâm’ın şartlarından biri olan zekât verme olayına değinen şair, sevgiliden güzelliğinin zekâtını vermesini ister. Sevgili burada sâkî konumunda olduğu için onun güzelliğinin zekâtı da dolayısıyla şaraptır.

4.2.4.1. Şarabın Meydana Getirdiği Etkiler

4.2.4.1.1. Bed-mest

Sözlük anlamı *“sarkıntılık eden cıvık sarhoş”* (Develioğlu, 2017:729) olan bed-mest mefhumu aşırı içtiği için artık ne yaptığını bilemeyecek kadar sarhoş olan kişiler için kullanılmaktadır. *“Klasik Edebiyatta “bed-mest”in kendini bilemez halde olması ve bu sebeple tartıştığı kişiyi öldürme amacıyla sardırması “kan yapma” şeklinde şiirlere aksetmiştir.”* (Bahadır, 2013:68).

İçen bâde-i aşkdan tolı câm
Bu bed-mestlerden alur intikâm
Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/52

“Aşk badesi ile dolu kadehi içen bu kötü sarhoşlardan intikamını alır.”

Aşk badesi içenler kendinden geçer. Bu sebeptendir ki gözü kimseyi görmez. Bade, ideal sevgiliyi simgelemektedir. İntikamını alacağı kişiler ise onun rakipleridir.

Oyma bağrım oyma ey şeh gamze-i hûn-rîzine
Girme ol bed-mest için sen kana Allâh aşkına
Şeyh Gâlib G 286/2

“Ey şah! Kan dökücü gamzenle bağrımı oyma. Allah aşkına o sarhoş için sen kana girme.”

Şair, ey şah diye sevgiliye seslenenmektedir. Sevgilinin gamzeleri o kadar keskindir ki âdeta âşığın bağrını oymaktadır. Sevgiliden o kötü sarhoş için ellerini kana bulamamasını istemektedir.

Çeşm-i yârı zevk-i mey bed-mest-i nâz etdi dirîg

Mâtem-i hem-hâne-i sûr olmasın bir kimsenin

Şeyh Gâlib G 181/5

“Yârin gözleri zevk şarabının kötü sarhoşuna naz etti. Kimsenin eğlencesi matemli hâle gelmesin.”

Sevgili, kendinden geçmiş hâldeki kötü sarhoşa naz etmektedir. Her şey iyi giderken bu kavuşma kötü bir şekilde sonlanır. Bu sebeple de şair, başına gelen kötü olay sebebiyle başka kimsenin eğlencesi matem hâline gelmesin diyerek üzüntüsünü ifade eder.

4.2.4.1.2. Humâr

Şarap ile ilgili kullanımlardan birisi de humârdır. Humar, “İçki içildikten sonra ayılma esnasında hissedilen baş ağrısı ve sersemlik” (Pala, 2015:212) olarak tanımlanır. Tasavvufî manada ise “Vuslat makamından kesiklik yolu ile değil, kahır yoluyla geri dönmek” (Cebecioğlu, 2014:222) humâr ile ilişkilendirilmiştir. Humârın giderilmesi için tekrar içki içmek gereklidir.

Şu mey-hâne kim ola sâkîsi yâr

Anun virdüğü meyde olmaz humâr

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/7

“Şu meyhanenin sâkîsi yâr olsa. Onun verdiği şarapta humâr olmaz.”

Sevgilinin aslî görevlerinden biri de mecliste âşıklara içki sunmaktır. Onun elinden içilen şarabın tadı başkadır. Şair de sevgilinin elinden şarap içme isteğini dile getirirken onun sunacağı içkinin bünyesinde sarhoşluk ve sersemlik yaratmayacağını dile getirir.

Tüvângerleri mest-i câm-ı gurûr
Humâr-ı hevesle yatar bî-şu`ûr

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/48

“Zenginler gurur kadehinin sarhoşudur. Heves sersemliğiyle şuursuz bir şekilde yatar.”

Meclisin eski havası kalmamıştır. Orası artık gösteriş meraklıları tarafından rağbet görmektedir. Onların câmı gururlarından yapılmadır. Bir hevesle yudumladıkları şarapları onlara hemen tesir eder. Çünkü onlar bu işi bilinçsizce yaparlar. Heveslerinin verdiği sarhoşlukla da şuursuzlaşırlar.

Bî-dimâgâna derd yanî humâr
Ehl-i derde ilâc yanî şarâb

Şeyh Gâlib (G19-3) ŞG

“Derd ehli olanların ilacı şarap, dimağın derdi ise humardır.”

Âşıkların gönül yangınıını dindirecek, dertlerine derman olacak şey şaraptır. Fakat içki içtikten sonraki bünyede meydana gelen baş ağrısı, sersemlik kişiyi sıkıntıya sokmaktadır. Humarın giderilmesi için ise tekrar içilmesi gerekir.

Şafak-tâb eyledin peymânemi hunâb ile sâkî
Sabah-ı sohbet-i meyde humârım varsa sendedir

Şeyh Gâlib (G65-9) ŞG

“Kanlı gözyaşın ile kadehimi parlattın sâkî, şarap sohbetinin sabahında sersemliğim varsa sebebi sensin.”

Kanlı gözyaşının şaraba benzetilmesi hususu şarabın renginden dolayıdır. Kadehi aydınlatan ve ona parlaklık veren şey budur. Mecliste içki içilen bir gecenin sabahında ise âşık içtiği içkinin etkisiyle sersemleşmiş bir şekilde uyanır ve bunun sorumlusu olarak da sâkîyi görür. Çünkü onun sarhoşluğuna sebep olan kişi sâkîdir. Beyitin görünen yüzünde bunlar anlatılırken arka planında bezm-i eleste ve orada yaşananlara işaret etmektedir.

4.2.4.1.3. Kadeh-nûş

“İçen, içici” (Devellioğlu, 2017:989) anlamına gelen –nûş kadeh kelimesiyle birleşince “kadeh içen, içki düşkünü” gibi anlamlara gelmektedir.

Cem-i devrânı oldı câm-ı gerdânyla dünyânun
Sipihrûn seyr idün ikbâlin ol rind-i kadeh-nûşa
Şeyhülislâm Yahyâ G 344/4

“Dünyanın dönen kadehi ile Cem’in devri oldu. O içici rindin geleceğini gökyüzünden seyredin.”

Dünyanın dönüşü ile şarap kadehinin meclisteki dönüşünü birbirine benzeter şair. Dünya, kadeh gibi döndükçe Cem’in devrine erişilecektir. İçici rindin geleceği dönmekte olan gökyüzüne bakıp anlaşılabilir.

Yekreng-i iş edip şeb ü rûzûn bulur safâ
İmdâd ederse rind-i kadeh nûşe mâhtâb
Şeyh Gâlib K 12/4

“Mehtap o içici rinde imdat ederse, tek renkle yaşayıp gece gündüz safâ bulur.”

Mehtap, rindin isteğine cevap verip de güzel rengini gösterirse içici rind mehtap vakti gökyüzünde oluşan renklere bakıp neşe bulur.

Her iki şairde bu kavramı “rind” ile ilişkilendirmiştir.

4.2.4.1.4. Mest

Mest, “sarhoş” (Devellioğlu, 2017:729) anlamına gelmektedir. Divân şairleri, şarap ve şarabın âşık üzerindeki etkileri sebebiyle bu kavramı şiirlerine konu etmişlerdir. Mest kelimesiyle çeşitli terkipler de oluşturmuşlardır.

Gel ey neşve-dâr-ı şarâb-ı elest
Belâ gûşesi içre evkâr mest
Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/1

“Ey keyif verici elest şarabı, gel. Bela köşesi içinde sarhoş olduk.”

Bezm-i eleste ve orada içilen şaraba telmihte bulunan Yahyâ, o mecliste içilen şarabın kişiyi sarhoş edici, kendinden geçirici özelliğinden bahsetmektedir. Aslında sarhoş olmalarına sebep yaratıcının göz kamaştırıcı güzelliğidir. Bu güzellik karşısında ruhlar, bela köşesinde kendilerinden geçerler.

Çeşm mest gamze mest ol gözleri fettân mest
Olmasun mı bezm-i `aşkun hem-demi her an mest
Şeyhülislâm Yahyâ G 31/1

“O, gözleri fitneye teşvik eden güzelin sarhoş gamzesi ve gözleri karşısında aşk meclisinin dostu her an mest olmasın mı?”

Sevgili baştan aşağı âşığı fitneye teşvik edecek kadar güzeldir. Bu güzelliğin karşısında âşığın sarhoş olması olağandır. Gözleri ayrı, gamzeleri ayrı bir sarhoşluk yaratır âşık üzerinde. Aşk meclisinin kendinden geçmiş dostu ise bu durumdan şikâyet etmemektedir. Aksine bu durum onu hoşnut eder.

Demişsin bâde-i lutfunla her dem mestdir Gâlib
Mürüvvetsiz aceb bir gün kadehkâr olduğun var mı
Şeyh Gâlib G 324/7

“Gâlib’in lütuf badesiyle sürekli sarhoş olduğunu söylemişsin. Acaba bir gün mürüvvetsiz sâkî olduğun var mı?”

İyilik anlamına gelen lütuf şarap ile birlikte kullanılarak böyle bir şarap türünün olduğundan bahsedilmektedir. Gâlib’in lütuf şarabıyla sürekli sarhoş olduğu söylenmektedir.

Safâ-yı nûr-ı sabûhu bulan siyeh-mestin
Gözüne hâne-i hurşîd bir harâbe gelir
Şeyh Gâlib G 50/3

“Sabah içilen şarabın safasını bulan sarhoşun gözüne güneşin evi (gökyüzü) bir harabe gibi görünür.”

Sabah içilen şarabın ayrı bir güzelliği vardır. Bu zevki keşfeden sarhoşların gözüne felek harabe olarak görünür. Sarhoşun gözünde artık feleğin hiçbir kıymeti ve değeri kalmamıştır.

4.2.4.1.5. Mestân

Bu kelime “*sarhoşlar*” (Devellioğlu, 2017:729) anlamına gelmektedir.

Pür olsa na`ra-i mestân ile mey-hâneler Yahyâ
Şarâb-ı şevk ile her gûşe pür-şûr olduğın görsek
Şeyhülislâm Yahyâ G 189/5

“Yahyâ! Meyhaneler sarhoşların naralarıyla dolsa, şevk şarabı ile her köşenin eğlenceli olduğunu görsek.”

Meyhaneleri şenlendiren aşırı içip kendinden geçtikten sonra naralar atmaya başlayan sarhoşlardır. Sarhoşların narası meyhanenin her köşesine neşe dağıtmaktadır.

Hep vârimî mestânın almış o nigâh-ı mest
Var ise biraz neş’e meyhânede kalmıştır
Şeyh Gâlib G 59/5

“Sevgilinin mest edici bakışları sarhoşların elinden her şeyini aldı. Eğer biraz neşe varsa o da meyhannede kalmıştır.”

Sevgilinin tesirli bakışlarıyla sarhoşlar kendilerinden geçmektedir. Bu sebeple de ellerinde ne varsa gidip şaraba yatırmaktadırlar. Bakışların etkileyiciliği, hâliyle sarhoşları meyhane sevkettmektedir. Onlar için neşe, meyhanededir.

4.2.4.1.6. Mest-i Harâb

Sözlük anlamı, “*harâbolmuş sarhoş, yıkılasıya içmiş adam*” (Devellioğlu, 2017:729) mest-i harâb başlığı için daha önce farklı başlıklarda örneklendirilen beyitlerden örnekler verilecektir.

La`l-i nâbun hâke saldı cür`aveş `âşıkları
Itidi bir bezm ehlini bir katre mey mest-i harâb

Şeyhülislâm Yahyâ G 21/2

“Sevgilinin dudağının şarabı âşıkları sarhoş ederek yere düşürdü. Bezm ehlini bir damla şarap sarhoş ederek harap hâle getirdi.”

Sevgilinin bakışlarının yanısıra dudakları da âşığa eziyet eden unsurlardan biridir. Dudaklarından dökülen şarabın bir damlası bile o takva sahibi meclis ehillerini kendinden geçirir, harap hâle getirmeye yeterlidir.

Ol çeşm-i siyeh mest-i harâb etdi dili hayf
Meyhâne-i takvâda dahı bâde-fürüşuz

Şeyh Gâlib G 121/3

“O siyah gözlü sevgili âşığın gönlünü bakışlarıyla sarhoş ederek ona zulmetti. Tâkva meyhanesinde bile içki satıcısıyız.”

Sevgilinin bakışları yakıcıdır. Onun bir bakışıyla âşıklar kendilerinden geçerek harap olurlar. Bu yüzden sevgilinin bakışları hep harap edici olarak görülmüştür.

4.2.4.1.7. Mest-i Müdâm

Bu tamlama *“devamlı, her zaman sarhoş”* (Devellioğlu, 2017:729) anlamına gelmektedir.

Tolısı dâ'im ola sâkîmizün
Lutfi bizi eyledi mest-i müdam

Şeyhülislâm Yahyâ G 241/2

“Dolusu daim olsun sâkîmizin. Onun lütfu bizi daimi sarhoş eyledi.”

Sâkî, mecliste dolaşarak âşıklara şarap dağıtır. Elinden şarap içenler onun lütfuna erişmiş olurlar. Bu sebepler âşık her zaman kadehleri dolu olsun diyerek sâkîye minnetini belirtir. Çünkü âşıklar onun lütfuyla her zaman sarhoş bir şekilde gezmektedirler.

Sâkî tamâm etdin beni mest-i müdâm etdin beni
Âşüfte-kâm etdin beni mâ'zûr tut her ne dersem

Şeyh Gâlib K 19/17

“Sâkî beni devamlı sarhoş hâline getirdin, tamam ettin beni. Beni perişan hâle getirdiğin için ne söylersem mazur gör.”

Sâkînin sunduğu şarap o kadar etkilidir ki içenleri perişan hâle getirir, kendilerinden geçirir. Bu şarap âşığı sürekli sarhoş hâline getirmiştir. Bu yüzden sarhoşluğun etkisiyle ağzından ne çıkacağını bilemediği için sâkîye, ne söylersem mazur gör demektedir.

4.2.5. Şarap ile Birlikte Kullanılan Kavramlar

4.2.5.1. Arak

Arak, üzümünden elde edilen ve şaraptan daha sert olan bir içki türüdür. Sözlükte *“rakı, ter, üzüm ve sâireden çekilip elde edilen ispirto”* (Devellioğlu, 2017:39) gibi anlamlara geldiği ifade edilmektedir.

Verip beyâz-ı arak-veş gül-i piyâleye tâb
Misâl-i lâle-i ebri dû-reng eder mehtâb

Şeyh Gâlib K 11/5

Arak kavramı Şeyh Gâlib'in kullandığı içki ile ilgilili benzetmelerdendir. Renginden ve içerdiği alkol oranından dolayı şaraptan ayrılan arak, sevgilinin etrafa yaydığı parlaklık gibidir. Beyaz renkli arak doldurulduğu gül gibi piyâleyi aydınlatmakta, parlatmaktadır. Sevgilinin kaşları çift renge boyamaktadır mehtabı.

Siyeh mestân-ı hatt-ı la'l-i yâra
Şafak sahba araktır mevc-i mehtâb

Şeyh Gâlib G 15/2

Maşuğun al yanağındaki ayva tüyleri âşığı sarhoş etmektedir. Şafak vakti ortalık şarap rengine bürünür, ay ışığının dalgaları ise araktır. Şair, günün iki ayrı vaktinde ortaya çıkan renkleri farklı içkilere teşbih etmiştir. Şafak vakti ortalık kızılca bir renge büründüğünden sahbaya benzetilmiş. Ay ışığının yaydığı beyazlık ise arak ile benzetilmiştir.

Bât-1 şarâb idi bahr-i arakda mâhiler

Piyâlesi fişek-i mâhtâb-ı âlem-i âb

Şeyh Gâlib G 16/4

“Aarak denizinde yüzen balıklar birer şarap şişesi idi. Kadehleri ise içki meclisini aydınlatan birer fişektir.”

Gâlib, deniz ile arak arasında bir bağlantı kurarak birbirlerine benzetmiştir. Çünkü her ikisi de içine düşeni kaybedecek derinliktedir. Aarak bunu insanın bünyesini uyuşturarak yapar. Şarap şişeleri ise bu denizde yüzen birer balıktır. Günümüzde ise “rakı şişesinde balık olmak” deyimini vardır. Bu içki meclisini aydınlatan şey ise kadehlerdir.

Sâkiyâ eyle revân ol arak-ı tabûru

Ki ola penbe-i mînâsı kefi-i mevc-i perî

Şeyh Gâlib G 310/1

“Sâki, o arak taburunu yürüt ki şişenin içindeki sallanarak dalgalansın ve köpüklenerek birer peri meydana getirsin.”

Bu beyitte Gâlib’in *penbe-i mînâ* dediği şey henüz şişeleri kapatmak için mantar kullanılmaya başlanmadan önce kullanılan pamuk benzeri bir şeydir (Onay, 2009:370). Aarak şişe içinde sallanmak suretiyle köpükler meydana getirilecek ve bu pamuğa çarparak bir peri ortaya çıkacaktır.

Gâlib, şiirlerinde arak kavramını az da olsa kullanmıştır. Yukarıda ise bununla ilgili seçilen beyitler açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat Şeyhülislam Yahyâ Divanı tarandığında arak mefhumuna denk gelinmemiştir. Şarap kavramı ile bağlantılı bir kullanım olduğu için örnek olarak açıklama yapma gereği duyulmuştur.

4.2.5.2. Cem

İran hükümdarlarından olan Cem, şarabın mucidi olmasıyla bilinir. *“Şarabı icat etmekle meşhur olmuştur. Başka hiçbir meziyeti olmadığı halde şarap mûcidi olduğu için edebiyata girmiş, nâmını ibkâ etmiştir.”* (Kurnaz, 2009:109) Zevk ve eğlencenin sembolüdür. Birçok kavramla terkipli olarak kullanılır.

Cem ol bâde-i nâbun efgendesi
Sikender o mey-hânenün bendesi

Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/13

“Cem o saf şarabın düşkünüdür. İskender o meyhanenin kuludur.”

Divân şiirinde İskender çokça rastlanan bir isimdir. Edebiyatımızda iki İskender vardır. Bunlardan biri peygamber, diğeri ise Makedonya kralı olan Büyük İskenderdir. Bu iki isim genelde birbirleriyle karıştırılmış hatta şairler tarafından müstakil olarak İskendernâmeler de yazılmıştır. Yahyâ'nın bu beyitinde bahsettiği kişi Büyük İskenderdir. Büyük İskender, içkiye olan düşkünlüğüyle bilinir ve bu sebeple bu beyite konu olduğu düşünülmektedir (Pala, 2015:236). Beyitte bahsi geçen iki isimde şaraba olan muhabbetleri dolayısıyla şair tarafından kullanılmıştır. Cem, saf şaraba düşkünlüğüyle İskender ise meyhanenin kulu olarak tasvir edilir. Şarap ve meyhane bu iki sultana layıktır.

Def -i gamda olmazız muhtâc câma Cem gibi
Aşıkuz biz âşıkâ eglence olmaz gam gibi

Şeyhülislâm Yahyâ G 407/1

“Derdimizi savmakta Cem gibi kadehe muhtaç olmayız. Âşığımız biz, âşığa dert gibi eğlence yoktur.”

Âşık için sevgilinin cefasından daha değerli bir şey yoktur. Bu yüzden bu durumu kendine sıkıntı olarak görmez ve bundan kurtulmak için uğraşmaya çalışmaz. Gamlı hâlini defetmek için Cem gibi kadehe ihtiyaç duymaz. O âşıktır, onun için dert ve sıkıntı en büyük eğlencedir.

Bak devr-i vâjgüne felek neyledi bize
Cem meclisinde sâgar-ı serşârı görmedik

Şeyh Gâlib G 186/3

“Şu uğursuz devre bak, felek bize ne yaptı. Cem meclisinde olup ağzına kadar dolu kadehi göremedik.”

Cem'in meclisi her daim eğlencenin olduğu, kadehlerin dolup taşıdığı bir yer olarak tasavvur edilir. Âşık yine devirden, felekten şikâyetçidir. Çünkü felek her zaman kötü işler yapmakla meşhurdur. Cem'in devrinde yaşayıp o zevk ve eğlence âleminin ortasında yaşamak varken felek kötü niyetini yine devreye sokarak âşığın tüm bunlardan mahrum kalmasına neden olur.

4.2.5.2. Cür'a

Cür'a, "yudum, içim" (Devellioğlu, 2017:167) anlamına gelmektedir. Bu kavram da edebiyatımızda sıklıkla kullanılmaktadır.

"Eskiden içki kadehinin dibinde kalan son yudumunun yere dökülmesi âdetti. Aslında iri kadehler için bu durum, dibe çöken tortunun tabii olarak dökülmesidir. Ancak şâirler bunu yaparken, aslında şarabın bulucusu olan Cem'in ruhunu ta'zîm ettiklerini söylerlerdi." (Pala, 2015: 94).

Kâş ol toprâg olaydum gûşe-i mey-hânede
Üstüne sâkî-i meclis cür'a-i sagâr döker
Şeyhülislâm Yahyâ G 91/2

"Keşke meyhanenin bir köşesinde toprak olsaydım. O meclisin sâkîsi kadeh cür'asını üzerime dökerdi."

Sevgiliye olan hasretinden dolayı âşık meclisin bir köşesinde toprak olmayı bile göze almaktadır. Eğer toprak olsaydı sâkî onun üzerinde kadehin dibinde kalan cür'ayı dönecekti ve böylece âşık sevgili ile bir bağ kurmuş olacaktı.

Her subh gelip Gâlib deryûze eder hurşîd
Teh cür'a-i Monlâ kim peymânede kalmıştır
Şeyh Gâlib G 59/7

"Gâlib, güneş her sabah gelip dilencilik yapar. Monla'nın kadehinin dibinde cür'a kalmıştır."

Güneşin her sabah doğma amacı aslında önceki geceden kadehin dibinde kalan cür'aları toplamaktır. Bu yüzden kapı kapı dolaşarak dilencilik yapar. Aslında değerli olduğu için Monla'nın kadehinin dibindeki cür'ayı istemektedir.

4.2.5.3. Dem-i Âsâ

Dem, kelime anlamı olarak “*Nefes, içki, söz, an, zaman, gözyaşı*” (Pala, 2015:120) anlamlarına gelmektedir. Bu sözcükle çeşitli tamlamalar oluşturulmuştur. Âsa'nın hayat veren nefesi anlamına gelen Dem'i Âsâ'da bunlardan biridir.

Dem-i Âsâ'mıdur enfâsı sultân-ı felek-kadrün
Hayât-ı nev nümâyân eyler oldu mürde-i gamda
Şeyhülislâm Yahyâ G 337/6

“Felek kadrinin sultanının en faydalısı İsa'nın nefesi midir? Gam ölüsünde insan türünün hayatı ortaya çıktı.”

İsa'nın nefesi ölüye bile hayat vermektedir. Bu beyitte şarap anlamından ziyade Hz. İsa'nın ölüm olayına telmih vardır.

Sahbâ-yı lebin çeşm-i füsûkâra mı mahsûs
Feyz-i dem-i Âsâ iki bîmâra mı mahsus
Şeyh Gâlib G 142/1

“Dudaklarının şarabı yalancı gözlere mi görünür? İsa'nın nefesinin feyzi iki hastaya mı özeldir?”

Önceki beyitte olduğu gibi yine Hz. İsa'nın nefesinin hayata döndürücü etkisinden bahsedilmektedir. Sevgilinin dudaklarından şarap akar, bu şarabın da hayata döndürücü, nefes veren etkisi vardır.

4.2.5.4. Habâb

Sözlük anlamı “*su üzerindeki hava kabarcığı*” (Pala, 2015:178) olan habâb mefhumu şarabın üzerinde oluşan kabarcıkları ifade etmek için şairler tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

Habâbında pinhân anun nüh kıbâb
Zehî bârgâh-ı refi`ü'l-cenâb
Şeyhülislâm Yahyâ Sâkî-nâme/16

“Onun kabarcığında dokuz kubbe saklı, bu yüce cenabın huzurudur.”

Gökyüzünü ifade eden nüh kıbâb ifadesi eş anlamlılarıyla birlikte eski şiirde sıklıkla kullanılmaktadır. *“Batlamyus’tan gelen eski astronomi anlayışına göre felek dünyayı çevreleyen iç içe dokuz kubbeden meydana gelmiştir, aynı zamanda yedi kat olarak da tasavvur edilir.”* (Kurnaz, 1995) bu katların sayısı çeşitli terkiplerle şairler tarafından kullanılmıştır. Yahyâ, bu kabarcıklar ve dokuz kubbe arasında bir bağlantı kurarak yaratıcının huzurunun da orada olduğunu belirtir.

Zâhir beni sen tehî mi sandun

Mânend-i habâb pür hevâyum

Şeyhülislâm Yahyâ G 244/3

“Sen beni dıştan görünce boş mu zannettin, şarabın üzerinde oluşan kabarcık gibi istekle doluyum.”

Âşığı dışarıdan görenler bir işle uğraşmadığını, boş olduğunu düşünürler. Fakat o şarabın üzerinde oluşan habâb gibi için arzu ve istekle dolu oplan biridir. Yahyâ kendini bu kabarcıklara benzetmektedir.

Ne dem ki bâde-i la’linle dil leb-â-lebdir

Habâb-ı neş’e-i sahbâyâ teng-meşrebdir

Şeyh Gâlib G 88/1

“Ne zaman ki dudağının şarabıyla gönül dudak dudağadır, neşe şarabının üzerindeki karacıklar sinirlenir.”

Sevgilinin dudağının âşık üzerindeki etkisi şarap gibidir, âşığı sarhoş etmek yeterlidir. Onun dudağından akan şarap âşığın gönlüne yerleşir. Gönül ne zaman vuslata erecek olsa şarabın üzerindeki habâb bu durumu kıskanır. Habâb, bu durumda rakip konumundadır.

Sîmâb-ı şu’le-zâra dönüp eşk-i dîdemiz

Oldu habâb-ı bâde dil-i âremîdemiz

Şeyh Gâlib G 109/1

“Gözyaşlarımız ateşten cıvaya dönünce şarabın üzerindeki kabarcıklar gönlümüzü rahatlattı.”

Gözyaşı ve ateş arasında bir ilişki kuran Gâlib, derdi sebebiyle akıttığı gözyaşlarının bir süre sonra kendini ateş gibi yaktığını ifade eder ve bu sebeple cıvaya benzetir. İçini yakan bu gözyaşlarını bastırmanın yolu şaraptır. Şarabın üzerindeki kabarcıkların ferahlatıcı, rahatlatıcı etkisi üzerinde durur.

4.2.5.5. Kulkul

Kulkul sözlüklerde, “*ruhu hafif, eline ayağına çabuk [adam], bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses.*” (Devellioğlu, 2017:606) anlamlarındadır. Divân şiirinde kullanımı ise “*sürahiden veya kabaktan ve ağzı dar kaptan bir nesne dökülürken çıkan savta derler*” (Kurnaz, 2009:297). Şarabın dökülürken çıkardığı ses için bu tabir kullanılmıştır.

Cân kulagin tut hele sâkî alup câmı ele
Kıssa-i pür-hisse-i Cemdür surâhî kulkuli
Şeyhülislâm Yahyâ G 419/3

“*Sâkî, eline kadehi alıp can kulağıyla dinle. Sürahinin kulkul sesi Cem’in kıssasıdır.*”

Kulkulun meclisi aydınlatma işlevinin yanında ona kulak verilirse bir şeyler anlattığı da duyulabilir. Kulkul, meclistekilere Cem kıssasını anlatır ve bunu işitenler zevkle kadehi yudumlar, ellerinden bırakamazlar.

Himmet-i sâkî olursa gamla söyleşmek nedür
Eksik olmasun hemân Yahyâ surâhî kulkuli
Şeyhülislâm Yahyâ G 422/5

“*Sâkînin himmeti olursa gamla söyleşmek nedir. Yahyâ, eksik olmasın sürahinin kulkulu.*”

Gam yüküyle yüklü âşık, gamla söyleşmek yerine sâkînin de himmetiyle kulkul ile söyleşmeyi tercih eder ve bu şekilde gamından da kurtulmuş olur. Dertlerini unutturduğu için sürahiden çıkan sesin her zaman var olmasını ister.

Geçdi o dem ki mey-pür-hurûş idi

Sâgar sadâ-yı kulkul-i mînâya gûş idi

Şeyh Gâlib G 318/1

“Şarabın coşkuyla dolu olduğu zamanlar geçti. Kadeh, şarap şişesinin kulkul sesine kulak vermişti.”

Gâlib için şarabın coşku vermesi geride kalmıştır. Bir zamanlar meyhane ehli olanlar şarap şişesinin çıkardığı sese kulak vermekteydi, bu ses onları eğlendirmekteydi. Artık eski coşku kalmamış, bu sese kulak verilen günler de geride kalmıştır.

Gelip gûş-ı dil-i pür-dâğıma ey kulkul-i mînâ

Kudûmünle çerâğın rûşen et bu hânkâhın gel

Şeyh Gâlib G 198/4

“Ey şarap şişesinden çıkan kulkul sesi! Gelip yarayla dolu gönlüme kulak ver. Gelişinle bu tekkenin kandilini aydınlat.”

Sürâhi kadehleri doldurmak üzere eğildiğinde çıkardığı ses âşıkların hoşuna gitmektedir. Bu beyitte ona büyük görevler yükleyen Gâlib, yarayla dolu olan gönlüne kulak vermesini istemektedir. Bu sesin meyhanede yankılanması ile hoşnut olur. Gönlündeki yaraların sesini kulkul örtbas etmektedir. Onun gelişiyile ortalık aydınlanmaktadır.

4.2.5.6. Mînâ

Mînâ, “şarap şişesi, cam, şişe, billur, mine.” (Pala, 2015:321) anlamlarına gelmektedir. Şairler tarafından şarap şişesi anlamında kullanılan mînâ, şarap ile ilgili kullanımlardan biridir.

İtmesün seng-i havâdis câm-ı sahbâyı şikest

Yohsa eyler tîr-i âhum çarh-ı mînâyı şikest

Şeyhülislâm Yahyâ G 28/1

“Hadiseler taşı içki kadehini kırmazın, yoksa ah oklarım camdan olan feleği kırar.”

Allah karşısında her şey habîstir. İçki kadehini kıracak olan ne varsa hepsi hadiseler taşıdır. Bunların kadehi kırmasına izin vermemek gerekir. Yoksa âşığın ah okları kötü niyetli feleğin şişesini kırmaya niyetlidir.

Yed-i Beyzâyile mînâ-yı arak zabt edemez

Bir felek berg-i tecellâ çakan âteş-nazarı

Şeyh Gâlib G 310/5

“Beyaz eliyle arak şişesini zapt edemez. Felek tarafından çakılan tecelli şimşeği onun ateşten bakışıdır.”

Firavun, Musa’dan onun Allah’ın elçisi olduğuna dair bir işaret görmek ister. Musa, elini koynuna sokar ve çıkarır. Elinin beyazlığı etrafı aydınlatır, Firavun’un gözlerini kamaştırır (Harman, 2013). Hz. Musa’nın “beyaz el” mucizesi şairler tarafından ilahî gücün simgesi olarak şiirlerde işlenmiştir. Gâlib’de bu mucizeye değinir ve rakının renginin beyaz oluşundan dolayı da bu mucizeyle bir ilişki kurar. Daha sonra Musa’nın elini koynuna soktuğu an etrafın aydınlanması, parlaması durumuna da değinir, bunu da tecelli şimşeği olarak ilahî bir bakış olarak değerlendirir.

4.2.5.7. Sebû

Sebû, *“testi, şarap kabı”* (Devellioğlu, 2017:1081) anlamına gelmektedir. Eskiden şarabın muhafazası bu kaplarda yapılmaktaydı. *“Eskiden şarap, küp veya testilerde saklanırdı. Yaz mevsiminde içkinin soğuk kalması da böylece sağlanmış olurdu.”* (Pala, 2015:393)

Mestâne çeşmi ehl-i dilün kanın içmede

Dâ’im tolup boşalmada Yahyâ sebû-yı gül

Şeyhülislâm Yahyâ G 224/5

“Yahyâ, gül testisi daima dolup boşalmaktadır. Sarhoşların gözü gönül ehlinin kanını içmektedir.”

Gül ile dolu olan şarap testisi daima dolup boşalmaktadır. Bunun sonucunda ise sevgili sarhoş olur. Sarhoş olan sevgilinin gözleri âşığın kanını içmektedir. Âşık, sarhoşluktan dolayı ne yaptığını bilmeyen sevgiliye kızmaz.

Gelür mey-hâneden rind-i tarabnâk

Sebû-yı pür iki desti vü dûşı

Şeyhülislâm Yahyâ G 439/4

“Coşkulu rind meyhaneden gelir, şarapla dolu iki testi omuzlar.”

Dünya hayatını hoş gören rind, coşkulu bir şekilde meyhaneden çıkar ve şarapla dolu iki testi omuzlar ve meyhaneye geri döner.

Dizdim cem ü sebû vü sürâhî vü sâgarı

Verdim cihâna iki piyâleyle intizâm

Şeyh Gâlib T 6/2

“Cem’in şarap testisini, sürahisini ve kadehini sıraya dizdim. İki kadehle dünyaya düzen getirdim.”

Şarapla ilgili beyitlerde Cem’in adının geçmesi onun şarabın mucidi olarak bilinmesinden dolayıdır. Cem’in şarabın mucidi olarak efsaneleşmesinin yanı sıra kadehi, sürahisini de en az onun kadar efsaneleşmiştir. Gâlib, birbiriyle ilişkili bu üç kavramı (şarap testisi, sürahi ve kadeh) yanyana dizerek dünyaya düzen getirmiştir.

4.2.5.8. Sürâhî

Sürâhî, “su şişesi, vazo şeklinde içki kabı. Divân şiirinde içki konulan kaplar arasında anılır.” (Pala, 2015:415). Meclisin aslî unsurlarından biri de sürâhîdir. Çünkü şarap sürâhînin içine konularak servis edilmektedir.

Ateşin meyle surâhî toldı sâkî kandadur

Şevk odı dilde alevlendi niçün itmez şitâb

Şeyhülislâm Yahyâ G 19/4

“Şarap ateşiyle doldu sürâhî, sâkî nerede? Şevk ateşi gönülde alevlendi neden acele etmiyor?”

Sürâhînin içinde bulunan şarap da ateş gibi yakıcıdır. Sâkînin sürâhîyi eline almasını bekleyenler sabırsızlanmaktadır. Çünkü gönül şevk ateşiyle yanmaya başlamıştır ve bunu bastırmak için sâkînin sürâhîyi eline alıp artık servis etmesi gerekmektedir.

Sâgar da yandı üstüne pervâneveş anun

Gice surâhî olmuş idi şem`-i encümen

Şeyhülislâm Yahyâ G 264/2

“Mum takımı gece sürâhî olmuştu. Kadeh de onun üzerinde pervane gibi yandı.”

Meclisi aydınlatan mumlar bir sıra hâlinde dizilmiş ve meclise sürâhî olmuşlardır. Kadehler de bu mumların üzerinde pervane gibi yanmaktadır.

Yâ Rab sakla çeşm-i bedinden sürâhînin

Dilberle oldu tâb-ı mey-i nâb-âşinâ

Şeyh Gâlib G 12/4

“Ya Rab! Dilberle parlak şaraba aşına olan sürahinin kem gözünden sakla.”

Saf şarabın bulunduğu sürahinin de kem gözleri vardır. Âşık sevdiğini sürahiden bile kıskanmakta ve nazar edeceğini düşünmektedir.

“Enel-Hak”dan dem urmuşdur sürâhî

Olup vâkîf gelûsun tutdı ahbâb

Şeyh Gâlib G 15/6

“Sürâhî, “enel-hak” sözünden dem vurdu. Buna vâkîf olanlar sürâhînin boğazını kendilerine ahbap tuttu.”

Hallâc-ı Mansûr tarafından söylenen ve onu ölüme götüren “Ene’l-Hakk” ifadesine telmihte bulunan Gâlib, sürâhînin bu bahisten konuştuğunu söyler. Bu söze vâkîf polanlar ise sürâhîyi kendilerine ahbap tutmuşlardır.

SONUÇ

Klâsik edebiyatın en önemli şairlerinden olan Şeyhülislâm Yahyâ ve Şeyh Gâlib günümüzde bile insanları etkileyen birçok şiirle isimlerinden söz ettirmektedirler. Farklı yüzyıllarda Osmanlı devleti döneminde yaşamış olan bu iki şairin, bu tezde bir araya gelme sebebi ikisinin de ortak noktası olan dinî meselelerle münasebet hâlinde olmalarıdır.

“Âlimlerin en kıdemlisi” anlamına gelen “şeyhülislâm” unvanını almak pek de kolay değildi. Bu itibarlı konuma gelebilmeyi başarmış olan Yahyâ, âşıklığın gerektirdiği gibi şiirler de yazmıştır. İnsanların bir din adamından beklentisi sosyal konumunun kendine belirlediği çerçeveyi aşmaması yönündedir. Fakat Yahyâ’nın şiirlerine bakıldığından bambaşka bir imaj çizdiği görülür. Dinî kimliğinden bağımsız olarak yazdığı şiirleri, âşıkane üslubu yanlış anlaşılmalara sevk ettirebilecek kıvamdadır. Bir din adamından beklenmeyecek nitelikteki hayal gücü ve imgeleriyle döneminin en usta kalemlerinden biri olmayı başaran Yahyâ, söyleyişinin güzelliği ile de kendine hayran bıraktırmaktadır. Dilinin sadeliği, anlaşılabilirliği ve açıklığı sayesinde günümüzde de ilgi görmeyi başarabilmiştir. İnce hayallerle kurulu gazelleri ve oldukça başarılı sâkinâmesi ile ön plana çıkmış olan Yahyâ, döneminin en usta şairleri arasına girmiştir. Gazellerinde “dil, gönül, can, şâh” gibi ifadelerle sıklıkla yer vermiş, tam bir âşık profili çizmiştir. O da klâsik dönem şairlerimizin hemen hepsi gibi âşığın sevgiliye duyduğu aşkı ustaca nakletmiştir. Yer yer okuyucuya çapkınca gelebilecek tarzda şiirler de yazmıştır. Bu durum hayal dünyasının gücünü göstermektedir. Bir din adamı olmasından mütevellit okuyucuda din ağırlıklı şiirler yazdığı düşüncesi uyandırmış olsa da o da tıpkı diğer şairler gibi geleneğe uymuş kendi ekseninin dışına çıkmıştır. Şiirlerinde tasavvufa değindiği de olur. Bu da yine geleneğe uyma noktasında onun için önemlidir. Şarap ile ilgili kullanımlarında ise dikkati çeken husus, şarabı hakîkî ya da mecazi aşka ulaşma noktasında bir araç olarak görmesidir. Bazen sevgilinin fiziksel özellikleri ile şarap arasında bağlantı kurar bazen de bezm-i eleste gönderme yaparak

hâlâ orada içilen şarabın etkisinde olduğunu ifade eder. Bir din adamı olmasına rağmen şiirlerinde rindane yaşam tarzını benimsediğiyle ilgili söylemlerde bulunmakta ve hatta zâhitlerden yani kaba sofulardan haz etmediğini de belirtmektedir. Bir şiirinde rind ve zâhidin bir seçim yaptığını, rindin şarap kadehini tercih ettiğini zâhidin ise tespihi seçtiğini söyleyerek rind ve zâhid arasındaki keskin ayrımı da belirtmiştir. Bir başka şiirinde ise peygamber hadisine atıfta bulunmuş, içkinin tüm kötülüklerin anası olduğunu vurgulamıştır.

Klâsik Türk şiiri son döneminin en güçlü şairi olarak kabul edilen Şeyh Gâlib'in şiirlerine bakıldığında ise şairin ustalıkla kaleme aldığı şiirleri özellikle "Hüsn-ü Aşk"ı başarısından ödün vermeden günümüzde bile insanları etkisi altına almayı başaramıştır. Güçlü kalemını üstün bir hayal gücüyle harmanlayan Gâlib, unutulmayacak şiirlere imza atmıştır. Çalışmaya sadece divanından örnekler alınarak dâhil edilen Şeyh Gâlib de yine Şeyhülislam Yahyâ gibi dinî meselelerle münasebet hâindedir. Kendisi Yahyâ gibi şeyhülislâmlık görevinde bulunmamış fakat çilesini tamamladıktan sonra Mevleviler için gelenebilecek en yüksek seviye olan Galata Mevlevîhânesi şeyhliğine kadar yükselmiştir. Şiirlerinde hem "Gâlib" hem de "Es'ad" mahlaslarını kullanmıştır. Şiirlerindeki atıflarıyla da Mevlana'nın takipçisi olduğunu açıkça ifade eder. "Ateş" kavramını sık kullanması sebebiyle bu kavram Gâlib'le özdeşleşmiştir. Aşk ile ilgili bir takım klişe ifadelerin dışına çıkmıştır. Gâlib'in kendine has üslubu ve etkisi altında kaldığı "Sebk-i Hindî" akımı sebebiyle şiirlerinin altında yatan derin anlamları kavrayabilmek bir hayli zordur. Onun aşk ve şaraptan ne anladığı ve nasıl anlattığı noktası anlamlandırılmaya çalışılmış fakat anlamlandırma noktasında elbette yanlışlıklarımız ve eksikliklerimiz olmuştur. Böylesine büyük bir şairin duygu dünyasını kavrayabilmek büyük bir yetenek gerektirmektedir.

Doğduğu andan itibaren tasavvufî bir hava soluyan Gâlib'in bu atmosfer içerisinde yazdığı şiirleri de pek tabii bu yöndedir. Daha önce de zikredildiği gibi etkilendiği akım onun şiirlerinde çok ince bir anlatım ve girift yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gâlib'in aşkı algılayış şekli diğer şairlerden çok farklıdır ve bu durum şiirlerine de yansımıştır. Aşkî böylesine etkili anlatışı akıllara bu duyguları yaşadığını getirebilir fakat unutulmamalıdır ki böylesine etkileyici şiirler yazabilmek için somut olarak bir şeyler yaşanmasına gerek yoktur. Kendi iç dünyasından gelen coşkuyu yansıtmaktan çekinmemiştir. Her şairin yaşadığı gibi kendisi de bir takım iç çatışmalar yaşamış bu da sanatının bir güzelliği olarak şiirlerinde tezahür etmiştir.

Aşk onun için yaratılışın sırrı, Allah'ın tecellisidir. Aşkı en ince anlamlarıyla kavramış olan bu şairin umumi olarak aşktan bahsettiği şiirleri olsa da şeyh kimliğinin ve Mevleviliğin dışına da çıkmamıştır. Şarap kavramı ile ilgili olduğu düşünülen şiirlerine bakıldığında ise imgelerle örülü dili göze çarpar. Bazı şiirlerine genel bir sarhoşluk hâkimdir fakat bu sarhoşluk ilâhî aşkın vermiş olduğu bir sarhoşluğun ötesine geçmez. Geleneksel sembolik söylemleri diğer şairler gibi şiirlerine yansıtır.

Şeyh Gâlib'in

Gam-ı dūşîne ise tuhfe-i subh-ı ümmîd

Bâde-i köhne vü yaran-ı safâ geldi bana

Yukarıdaki beyitinde bahsettiği gibi sevgiliyi düşünerek gamlandığı gecelerde onun yardımcısı şarap ve arkadaşlarıdır. Ya da sevgilinin fiziksel özellikleriyle şarabı özdeşleştirdiği şiirleri okuyucu da şarap içen bir şeyh izlenimi oluştursa da yukarıda zikredildiği gibi bunun geleneksel söylemden kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir.

Şeyhülislâm Yahyâ ve Şeyh Gâlib'in farklı dönemlerde yaşadığı, farklı akımları benimsedikleri ve farklı sosyo-kültürel çevrede yetiştikleri göz önüne alındığında tezin ana noktası olan aşk ve şarap kavramlarını şiirlerinde işleyişlerinde çok büyük farklılıklar görülmemektedir. Nitekim kullanılan mazmunlar ve imgeler genel hatlarıyla divân şiiri geleneğinde aynıdır. Şeyh Gâlib bu noktada hayal gücünün ve duygu dünyasının daha güçlü ve yoğun olmasından kaynaklı daha kuvvetlidir. Her iki şair de sevgiliyi över rakiplerini yerer. İkisi de âşık olarak acı çeker, sevgiliye kavuşma arzusuyla zaman zaman sitemkâr sözler dile getirir. Daha önce de bahsedildiği gibi Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda tasavvuf, kendine geleneğin gerektirdiği ölçüde yer bulabilmiştir. Şeyh Gâlib Divânı'na bakıldığında ise tam tersi bir durum görülür. Şeyh Gâlib, başlı başına tasavvufu benimsemiş, şiirlerini de genellikle bu doğrultuda yazmıştır. Biri şeyhülislâm diğeri şeyh olan bu iki şairin şiirlerinde beklenti dini yoğunluğun ağır olması yönünde olmuştur fakat özellikle Yahyâ'nın sosyal kimliğini şiirlerine yansıtmama taraftarı olduğu tespit edilmiştir. Yahyâ'nın sevgiliye yaklaşımı dış görünüşünü tasavvur etme noktasında kalmıştır. Rindane ve âşıkane bir üslupla şiirlerini kaleme alan Yahyâ hayal gücünü sonuna kadar kullanmıştır. Gâlib ise aşkı büyük ölçüde tasavvufî çerçevede ele almış

ama tıpkı Yahyâ'da olduğu gibi âşıkane bir üslupla yazdığı şiirleri de azımsanmayacak ölçüdedir.

İslam dininin açıkça haram kıldığı şarabı şiirlerinde işlemekten çekinmeyen bu iki şair için şarap kavramı belki bir din adamının söyleyemeyeceğini düşünebileceğimiz yoğunluktadır. Özellikle Yahyâ'nın âşıkane ifadeleri ve şarapla ilgili kullanımları sosyal kimliğiyle tezat oluşturmaktadır. Şairlerin kendine yarattığı hayal âlemi ile yaşadıkları âlem arasında bariz bir farkın oluşu belki de yaşadıkları âlemden bir nebze de olsa kaçmak istediklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Özetle her iki şair de klâsik şiirin ana teması olan aşk ve şarap kavramlarını yoğun olarak kullanmışlar, hayal güçlerinin yettiği ölçüde aşk ve şarap ile ilgili söylenebilecek en güzel şiirleri söylemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Arı, A. (2003). Divan Edebiyatı'nda Dinî-Tasavvufî Şiir Tasnifi ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Şiiri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, ss.113-126.
- Arı, A. (2005). Şeyh Galib'in Poetikası. *Osmanlı Araştırmaları XXVI*, ss.51-71.
- Arı, A. (2018). *Galib Dede'nin Aşk Ateşi*. Profil Kitap, İstanbul, ss.94.
- Arpaguş, S. (2007). Pîr. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XXXIV, İstanbul, ss.272-273.
- Bahadır, S.C. (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla ilgili Unsurlar*. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Banarlı, N.S. (1976). Şeyhülislâm Yahyâ. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, Milli Eğitim Basımevi, c. II, İstanbul, ss. 661-663.
- Bayram, T. (Şubat 2017). Tarımın Şafağında Göbeklitepe'de Bira Üretimi. <http://arkeofili.com/tarimin-safaginda-gobeklitepede-bira-uretimi/> (05.06.2019).
- Bozkurt, K. (2019). Bir "Rind-i Bî-Kayd"ın Düşünce Atlasına Yolculuk (Şeyhülislam Yahyâ'da Rindlik). *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, s.25.
- Bozkurt, N. (2000). İçki. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XXI, İstanbul, ss.455-456.
- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Otto Yayınları, İstanbul.
- Çoban, Ö. (2002). *Divan Şiirinde Rind ve Zahid Portresi (Ahmet Paşa, Fuzûli, Bâki, Nef'i, Nedim, Şeyh Gâlib Divanlarında)*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Devellioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi, Ankara.

- Dilçin, C. (2011). *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Durusoy, A. (2012). Vahdet. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XLII, İstanbul, ss.430-431.
- Eren, A. (2004). *Şeyhülislâm Yahyâ Divanı'nın Tahlili*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Eren, A. (2005). Şeyhülislâm Yahya Divanı'nda Bülbül. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, c.3, S.1, ss.47-57.
- Gök, Ö. (2016). Rusûhî İsmâil Ankaravî Bibliyografyası. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, S. 60, ss. 60-66.
- Göktaş, M. (2016). Divan Şiirinde Akıl Tasavvuru. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S.45, ss.173-186.
- Gündüz, İ. (1991). Bâde. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul, ss.418.
- Gürer, A. (1993). *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürer, A. (2000). Şeyh Gâlib Hakkında Yeni Bilgiler. *Türkoloji Dergisi*, c.13, S.1, ss. 203-225.
- Harman, Ö.F. (2013). Yed-i Beyza. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XLIII, İstanbul, ss.376-377.
- İpşirli, M. (2010). Şeyhülislâm. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XXXIX, İstanbul, ss.91-96.
- İz, F. (2010). Şeyh Gâlib (S. Tülücü, Haz.), *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.43, ss.259-289.
- Kalkışım, M.M. (2010). Şeyh Galib. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XXXIX, İstanbul, ss.54-57.
- Kanar, M. (2010). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Say Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, M. (2007). Şeyh Galib'in Şiir Anlayışı. *Turkish Studies*, c.1, S.4, ss.455-465.
- Kavaklı, Ş. (2004). *Şeyh Galib Divanı'nın dinî ve Tasavvufî Tahlili*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kazan, Ş. (2010). Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı'nda "Aşk"ın Anlam Çerçevesi. *Turkish Studies*, c.5/3.
- Köprülü, F. (1931). *Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul.

- Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Haz.), Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Kurnaz, C. (1993). Câm. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.VII, İstanbul, ss. 41-42.
- Kurnaz, C. (1995). Felek. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XII, İstanbul, ss. 306-307.
- Kuzu, F. (2012). Şeyh Gâlib'in Şiirlerinde İnsanın Dönüşüm Süreci. *Turkish Studies*, c.7/3.
- Kuzu, F. (2013). *Şeyh Gâlib Dîvânı'nda "Hak, Varlık ve İnsan"*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kuzu, F. (2015). Şeyh Gâlib'in Sâkînâme'sinde İmgesel Söylem. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, c.4, S.12, ss.133-144.
- Levend, Â.S. (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- M. Es'ad Gâlib (2011). *Divan*. (N. Okçu, Haz.), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html> (22.08.2018).
- Mengi, M. (2012). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi-Metinler*. 18. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Nazik, S. (2016). Klasik Türk Şiirinde Âşığın Aynı Zamanda Kendine Rakip Olması. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.17, ss.243-266.
- Onan, N.H. (1991). *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Onay, A.T. (2009). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (C. Kurnaz, Haz.), H Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, H. (1993). Şarabın İcadı ve Dört Vasfı. *Türkoloji Dergisi*, c.XI, Ankara Üniversitesi Bas., Ankara, ss. 137-160.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İ. (2015). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İ. (2013). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yargı Yayınevi, Ankara.
- Şemseddin Sami (2002). *Kâmus-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Saraç, M.A.Y. (2014). Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği. *İlmi Araştırmalar*, S.10, ss.135-154.

- Sinanoğlu, M. (2009). Sıbgatullah. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVII, İstanbul, ss.85.
- Şahin, K.Ş. (2016). Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Deniz İmgesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, y.9, S.2, ss,861-876.
- Şentürk, A.A. (1995). Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler I. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. XV, ss.333-413.
- Şentürk, A.A. ve Kartal, A. (2009). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Şeyhülislâm Yahyâ (2001). *Divan*. (H. Kavruk, Haz.) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78405/seyhulislam-yahya-divani.html>
(22.08.2018).
- Tanrıkorur, Ş.B. (2004). Mevleviyye. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XXIX, Ankara, ss.468-475.
- Tanyeli, H. (1952). Divan Şiirimizde İran'lı Kahramanlar 1. Cemşid. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, c.1, S.8, ss.467,470.
- Uhri, A.A. (2017). Üzümün Doğu Akdeniz'deki Uzun Yolculuğu. İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi Yayını, *Üzümün Akdeniz'deki Yolculuğu Konferans Bildirileri*, İzmir, ss.1-17.
- Uludağ, S. (1991). Aşk. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, ss.11-17.
- Uludağ, S. (1992). Bâtın İlmi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.V, İstanbul, ss.188-189.
- Uzun, M. (1991). Aşk. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, ss.18-21.
- Yasak, Y. (2008). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı'nda Aşk*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yekbaş, H. (2009). Mahallîleşme ve Şeyhülislam Yahya. *Turkish Studies*, c.4/5, ss. 319-344.
- Yılmaz, Z. (2006). Murad IV. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.XXXI, ss.177-183.
- Yoldaş, K. (2009). Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı'nda Aşk Şarabı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.22, ss.139-152.

ÖZ GEÇMİŞ

Sema Alptekin 21 Aralık 1993 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Şanlıurfa'da tamamladı. Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2016 yılında mezun oldu. 2016 yılından beri Gaziantep Üniversitesi TÖMER'de öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

VITAE

Sema Alptekin was born on December 21, 1993 in Sanliurfa. She completed her primary and secondary education in Sanliurfa. She graduated from Gaziantep University Faculty of Science and Literature Department of Turkish language and literature in 2016. She has been working as an instructor at Gaziantep University TOMER since 2016.